

Adam Smith -ongelma

RIITTA KOIVISTO

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Filosofian pro gradu -tutkielma

Marraskuu 2012

Tiivistelmä

Pro gradu -tutkielmassa esitetään kriittinen läpileikkaus nk. Adam Smith -ongelmasta käydystä keskustelusta. Adam Smith (1723–1790) oli valistusajan skottifilosofi ja aikanaan tunnettu ja arvostettu moraalifilosofi teoksensa *The Theory of Moral Sentiments* (1759) ansiosta. Myöhemmin 1800-luvulle tultaessa Smithin maine perustui pitkälle hänen taloustieteelliseen teokseensa *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776). 1800-luvun saksalaiset taloustieteen *laissez faire* periaatteen vastustajat päätyivät pitämään Adam Smithin kahta pääteosta keskenään ristiriitaisina. Moraalifilosofisen teoksen keskeisen käsitteen 'sympatian' katsottiin olevan yhteen sopimaton taloustieteellisen teoksen 'oman edun' käsitteen kanssa ja Smithin väitettiin muuttaneen käsitystään ihmisen perusolemuksesta. Näistä Smithin keskeisistä käsitteistä ja hänen tärkeimpien teostensa keskinäisistä suhteista keskustellaan yhä vilkkaasti.

Monet tutkijat ovat keskittyneet Smithin keskeisten käsitteiden kuten 'sympatian', 'puolueettoman tarkkailijan', 'hyväntahtoisuuden' ja 'oikeudenmukaisuuden', 'työnjaon' ja 'näkyttömään käden' tarkkaan analyysiin. Osa heistä on vankkumattomasti Smithin tuotannon yhtenäisyyden kannalla. Monet tutkijat lähestyvät Smithin ajattelua historiallisesta näkökulmasta ja kontekstista. Smith vastusti merkantilismia ja pyrki edistämään kaupallisen yhteiskunnan kehitystä. Toisin kuin usein väitetään, on kuitenkin selvää, että Smith tiedosti työnjaon ja kaupallisen yhteiskuntarakenteen eli kapitalismin mukanaan tuomat epäkohdat. Smith muistetaan vapaan taloudellisen toiminnan puolestapuhujana, mutta hän korostaa myös oikeudenmukaisuuden merkitystä ja varaa yhteiskunnalle tärkeän roolin kansalaisten huolenpidossa ja koulutuksessa.

Adam Smith -ongelma on yhä ajankohtainen pohdittaessa sitä, miten sovitaan yhteen 'oma etu' ja yhteinen etu, vapaus ja oikeudenmukaisuus. Näyttääkin siltä, että pohjimmiltaan Smith-ongelmassa on kyse yhteiskuntamme rakenteellisesta ongelmasta: miten sovittaa yhteen toisten huomioon ottaminen niin yksityisellä, kuin yhteiskunnallisella tasolla ja samalla noudattaa tehokkuuden, taloudellisuuden ja tuottavuuden vaatimuksia? Miten toteutetaan yhteiskunta tai maailma, jossa onnellisuus ja toimeentulo ovat tasaisemmin jakautuneet kuin nyt? Kyse ei siis ole ensi sijassa Adam Smith -ongelmasta vaan todellisuuttamme koskevasta ongelmasta.

Asiasanoja: Adam Smith -ongelma, sympatia, puolueeton tarkkailija, oma etu, *laissez faire*, työnjako, näkymätön käsi

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	1
2. Kuka oli Adam Smith?.....	4
2.1. Adam Smithin henkilöhistoria.....	4
2.2. Adam Smithin kirjasto.....	9
3. Adam Smithin <i>Theory of Moral Sentiments</i> -teos.....	11
3.1. <i>Theory of Moral Sentiments</i> -teoksen lähtökohdista.....	11
3.2. Adam Smithin moraaliteoriasta.....	13
3.2.1. ”Prudentiaalisuus”.....	15
3.2.2. Sympatia ja mielikuvitus.....	16
3.2.3. Puolueeton tarkkailija.....	19
3.2.4. Itsehallinta.....	20
3.2.5. Yhteiset moraaliset säännöt.....	21
3.2.6. Kielellisen kehityksen merkitys.....	21
3.3. <i>Theory of Moral Sentiments</i> -teoksen vastaanotto.....	24
4. Adam Smithin <i>Wealth of Nations</i> -teos.....	26
4.1. <i>Wealth of Nations</i> -teoksen keskeinen sisältö.....	26
4.2. Työnjako.....	30
4.3. Vastaanotto kotimaassa.....	31
4.4. Vastaanotto ulkomailla.....	34
5. Adam Smith -ongelman kehkeytyminen.....	39
5.1. Brittiläinen keskustelu.....	39
5.2. Keskustelu Saksassa.....	44
5.3. Käännekohta.....	53
5.4. Uusi arvostus.....	57
6. Historiallisia seikkoja.....	58
6.1. Adam Smithin teosten editiohistoria.....	59
6.2. Luentomuistiinpanot.....	61
6.3. Scottin löydöt.....	63
6.4. Stewartin ”paperi”.....	66
6.5. Adam Smithin ”Advertisement”.....	69
6.6. Adam Smith Venäjällä.....	70
6.7. Andersonin muistiinpanot.....	71

6.8. Adam Smith ja fysiokraatit.....	77
6.9. Adam Smith ja <i>laissez faire</i>	82
7. Adam Smith -tutkimuksen nykynäkökulmia.....	90
7.1. Hyveen, sympatian ja 'oman edun' suhde.....	90
7.2. Puolueeton tarkkailija ja <i>Wealth of Nations</i> -teos.....	93
8. Adam Smith -reseption suuntauksia.....	96
8.1. Smithin ajattelun jatkuvuuden puolesta.....	97
8.2. Smithin ajattelun muutoksen puolesta.....	101
8.3. Muutoksen ja jatkuvuuden puolesta.....	105
8.3.1. <i>Theory of Moral Sentiments</i> -teoksen VI editio.....	106
8.3.2. Smith itsehallinnasta.....	110
8.4. Keskustelua.....	115
9. Adam Smithin kaupallisen yhteiskunnan kritiikki.....	117
9.1. Työnjaon kritiikki.....	117
9.2. Yhteiskunnan luokkarakenteen kritiikki.....	119
9.3 Koulutuksen merkitys.....	124
10. Adam Smithin ”näkymätön käsi”.....	126
10.1. ”Näkymätön käsi” <i>History of Astronomy</i> -tekstissä.....	126
10.2. ”Näkymätön käsi” <i>Theory of Moral Sentiments</i> -teoksessa.....	128
10.3. ”Näkymätön käsi” <i>Wealth of Nations</i> -teoksessa.....	131
10.4. ”Näkymätön käsi” -tulkintoja.....	134
11. Keskustelua Adam Smith -ongelman merkityksestä tänään.....	137
Lähteet.....	142

1. Johdanto

Adam Smith oli skotlantilainen valistusajan ajattelija, joka eli vuosina 1723–1790. Valistuksen aikaa kutsutaan usein järjen aikakaudeksi, vaikka kaikki valistusajattelijat eivät suinkaan olleet rationalisteja tai uskoneet järjen ohjaavan kaikkea inhimillistä toimintaa. Enemmänkin siinä oli kyse intellektuaalisista kamppailuista tietämättömyyttä, mystiikkaa, taikauskoa ja yleensä irrationaalisuutta vastaan. Valistuksen aika oli samalla alkavan väestönkasvun, elinkeinoelämän teollistumisen, suvaitsevaisuuden, kriittisen ajattelun ja tieteiden kehittymisen aikaa.

Newtonin (1642–1727) oivallukset mullistivat ihmisten mielenkiinnon kohteet. Enää ei pohdittu niinkään Jumalan olemusta tai ihmisen ja Jumalan suhdetta vaan huomio kiinnittyi tämänpuoleiseen maailmaan ja sen kiehtoviin lainalaisuuksiin (Manuel, 1964, 21–26). Vielä keskiajalla kirkko ja kirkon opit hallitsivat maallista elämää ja määrittelivät kuoleman jälkeisen elämän tämän hetkistä perisyntiin tahraamaa elämää tärkeämmäksi. Valistuksen ajattelijat katsoivat ihmisellä olevan oikeuden ja mahdollisuuden onnellisuuteen maallisen elämän aikana. He puhuivat sananvapauden, uskonvapauden, elinkeinovapauden, vapaan liikkuvuuden ja oikeudellisen tasa-arvon puolesta, luoden pohjaa nykyisille ihmisoikeuksille. He opettivat aikalaisensa tarkastelemaan kirkon ja valtion instituutioita järjen valossa ja arvioimaan niiden toimivuutta oikeudenmukaisuuden ja ihmisen onnellisuuden kannalta. Locken (1632–1704) teos *An Essay Concerning Human Understanding* (1690) mullisti yhtäläillä ajattelua. Jos sielua ei olekkaan, eikä ihmisen tieto eikä järjenvoima olekkaan jumalallista alkuperää, vaan kaikki tietomme perustuu aistihavaintoihin, silloin myös yhteiskuntarakenteen ja sen instituutioiden lainalaisuudet kuten hallitsijoiden jumalliset oikeudet (hallitsemiseen) ovatkin vain ihmisten aikaansaannosta ja siten muokattavissa. (Manuel, 1; 7; 31; 44–47) Valistuksen pääteemoina voitaneenkin pitää vapautumista auktoriteettiuskosta sekä pyrkimystä tieteelliseen lähestymistapaan luonnon, ihmisen ja yhteiskunnan tutkimisessa.

1700-luvulla ei vielä ollut tapahtunut tutkimuksen eriytymistä yhtäältä talous- ja yhteiskuntatieteisiin ja toisaalta filosofiaan, puhumattakaan yhteiskuntatieteiden sisäisestä jakautumisesta. Niinpä Smithin filosofisessa ajattelussa on sekä taloudellinen, yhteiskuntapoliittinen, sosiaalipsykologinen ja moraalifilosofinen ulottuvuutensa. Vielä niin, että nämä ulottuvuudet sisältyvät yksittäisiin lauseisiin ja keskeisiin käsitteisiin.

Smith tuli kuuluisaksi julkaistuaan vuonna 1759 'moraalifilosofisen' teoksensa *The Theory of Moral Sentiments*. (Jatkossa teoksen nimi on lyhennetty vakiintuneen tavan mukaan TMS.) Aikalaistensa keskuudessa Smith oli kuuluisa ja hänet tunnettiin nimenomaan moraalifilosofina – tosin aikakauden laajassa merkityksessä. Nykyään on tavallisempaa, että hänet muistetaan vuonna 1776 ilmestyneestä teoksesta *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. (Jatkossa teoksen nimi on lyhennetty vakiintuneen tavan mukaan WN.) Juuri tämän teoksen perusteella Smith mainitaan usein klassisen taloustieteen perustajaksi, kuten Nieli (1986, 611) toteaa. Suomeksi teos tunnetaan nimellä *Kansojen varallisuus* (1933). Molemmista pääteoksistaan Smith toimitti useita painoksia ja niitä alettiin nopeasti kääntää useille eri kielille. Smithin teokset saivatkin todella hyvän vastaanoton: WN:n ensipainos myytiin loppuun jo kuudessa kuukaudessa (Raphael, 1985, 16; 23).

David Hume kommentoi kirjeissään Smithin molempien teosten ilmestymistä. TMS-teoksen kohdalla hän huomauttaa hauskaasti kirjan ansiokkuuden ja sen saaman suosion suhteesta. Hän epäilee ilkeästi, josko oikein suosittu teos voi olla kovin ansiokas viitaten käsityksiin, joiden mukaan vain harvat ovat kykeneviä järkeä ja ennakkoluulotonta harkintakykyä vaativaan ajatustyöhön, jota etenkin filosofisen tekstin lukeminen, ymmärtäminen ja pohtiminen vaatii. Tämän mainittuaan hän kertoo Smithille ”surulliset” uutiset kirjan herättämästä kiinnostuksesta.

My Dear Mr. Smith, have Patience: Compose yourself to Tranquility: Show yourself a Philosopher in Practice as well as Profession: Think on the Emptiness, and Rashness, and Futility of the Common Judgements of Men: How little they are regulated by Reason in any Subject, much more in philosophical Subjects, which so far exceed the Comprehension of the Vulgar. [...] A wise man's Kingdom is his own breast: Or, if he ever looks farther, it will only be to the Judgement of a select few, who are free from Prejudices, and capable of examining his Work. Nothing indeed can be a stronger Presumption of Falsehood than the Approbation of the Multitude; and Phocion, you know, always suspected himself of some Blundler, when he was attended with Applauses of the Populace.

Supposing, therefore, that you have duely prepared yourself for the worst by all these Reflections; I proceed to tell you the melancholy News, that your Book has been very unfortunate: For the Public seem disposd to applaud it extremely. It was looked for by

the foolish People with some Impatience; and the Mob of Literati are beginning already to be very loud in its Praises. [...] Millar [kustantaja] exults and brags that two thirds of the Edition are already sold, and that he is now sure of Success. (12. huhtikuuta 1759, Corr., kirje 31, s. 34)

WN-teoksen ilmestyttyä Hume kirjoittaa vilpittömän iloisena saatuaan kuulla, että kirja on vihdoinkin valmis ja julkaistu. Smithin ystävät olivat teoksesta haltioissaan, mutta epäileväisiä sen laajemman suosion suhteen. Heidän epäilynsä oli kuitenkin turhaa. (Raphael, 1985, 23)

Euge! Belle! Dear Mr Smith: I am much pleas'd with your Performance, and the Perusal of it has taken me from a State of Anxiety. It was a Work of so much Expectation, by yourself, by your Friends, and by the Public, that I trembled for its Appearance; but am now much relieved. Not but the Reading of it necessarily requires so much Attention, and the Public is disposed to give so little that I shall still doubt for some time of its being at first very popular: But it has Depth and Solidity and Acuteness, and is so much illustrated by curious Facts, that it must at last take the Public Attention. (1. huhtikuuta 1776, Corr., kirje 150, s.186)

Molemmista Humen kirjeistä huokuu vahva myötäeläminen ja hyvän ystävän vilpittömän ilo Smithin menestyksestä ja tämän kirjojen saamasta hyvästä vastaanotosta.

Tässä työssä perehdytään Adam Smith -tutkimuksen teemaan, joka alan kirjallisuudessa tunnetaan niin kutsuttuna Adam Smith -ongelmana. Etenkin Smithin *Kansojen varallisuus* -teoksen pohjalta syntyi 1800-luvulla saksalaisten tutkijoiden keskuudessa tulkintasuuntaus, jonka mukaan Smith rajasi tuossa klassisessa teoksessaan taloudellisen toiminnan puhtaasti itsekkyyden ja egoistisen oman edun tavoittelun motivoimaksi toiminnaksi. Tältä pohjalta he pyrkivät osoittamaan selvän ristiriidan WN:n ja Smithin aikaisemman moraalifilosofian välillä. TMS:ssa nimittäin nähtiin keskeisenä analyysien lähtökohtana ihmisen hyväntahtoisuus ja altruistinen luonne.

Työni esittelee lähemmin Adam Smith -ongelmaan liittyvää keskustelua, sen keskeisiä näkökulmia ja käsitteitä. Osoittautuu, että tutkijoiden käsitykset vaihtelevat laidasta laitaan. Toisten mielestä mitään Adam Smith -ongelmaa ei edes ole olemassa, toisten mielestä se on

hyvinkin havaittavissa. Osa puolestaan on sitä mieltä, että se mikä saattaa näyttää ristiriidalta, selittyykin Smithin ajattelussa tapahtuneella kehitymisellä, ja siten ristiriita olisi nähtävä edistymisenä. Todettakoon vielä, että Smithin filosofiaa koskeva keskustelu on hyvin laaja-alaista, kuten on hänen ajattelunsakin.

Adam Smith -ongelman tutkiminen tarkoittaakin Smithille keskeisten käsitteiden tutkimista ja näiden vertailua eri yhteyksissä ja teksteissä. Mitä Smith todella sanoo keskeisistä käsitteistään kuten sympatiasta, omastatunnosta, hyveellisyydestä, oman edun ajamisesta, näkymättömästä kädestä tai työnjaosta, mitä hän niillä tarkoittaa ja mikä on niiden suhde toisiinsa? Tärkeä kysymys on myös se, missä määrin on mahdollista päätellä ajankohtia, jolloin Smith on työstänyt keskeisiä ajatuksiaan ja käsitteitään? Entä miten Smith-tutkijat ovat näitä käsitteitä tulkinneet ja millaisia seurauksia eri tulkinnoilla on Adam Smith -ongelmaan nähden? Kysymys on siis siitä, onko Adam Smithin ajattelu johdonmukaista ja yhtenäistä, vai sisältyykö siihen jonkinasteisia ristiriitoja, ja jos sisältyy niin millaisia? Lisäksi esiin nousee se, miten eri tutkijat ovat näitä kysymyksiä eri aikoina eri yhteyksissä tulkinneet.

Adam Smith -ongelman tutkiminen on mielenkiintoista, koska Smithillä ja Smith-tulkinnoilla on ollut historiallisesti merkittävä itseymmärryksellinen panos yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen kehitykseen, kun ”kaupallinen yhteiskunta” (Smithin ilmaisu) on syrjäyttänyt feodaalisen ja merkantilistisen järjestelmän. Smithin teoriat ja erityisesti niiden myöhemmät tulkinnat vaikuttavat yhä kapitalistisen taloudellisen järjestelmän tulevaisuudesta käytävissä kamppailuissa eikä vähiten juuri etiikan ja taloustieteen suhteeseen liittyvissä kysymyksissä.

2. Kuka oli Adam Smith?

2.1. Adam Smithin henkilöhistoria

Smithin henkilöhistoriasta ei tiedetä kovin paljon, sillä hänen muistiinpanojaan tai päiväkirjojaan ei ole säilynyt, eikä hän myöskään ollut kovin innokas kirjeiden kirjoittaja, vaikka juuri kirjeenvaihto oli tuohon aikaan hyvin tärkeä yhteydenpitotapa. Smithin hyvä ystävä David Hume toteaaakin ironisesti: ”I am as Lazy a Correspondent as you; yet my Anxiety about you makes me write” (8. helmikuuta 1776, Corr., kirje 149, s.185–186). Myös toinen Smithin hyvä ystävä

James Hutton kirjoittaa hauskaasti, mutta selvästi turhautuneena Smithin lepsuun yhteydenpitoon. Hän tiedustelee Smithin suunnitelmia tulevan talven varalle, mitä tämä aikoo 'puuhastella' vai pitääkö hänet kenties herättää talviunilta ja jos niin milloin?

...I send you this flap in the ear to inform that november is begun and that there is now little danger of frost till after the new year; so if you have anything to do with what is without you may conduct yourself accordingly; if it is otherwise and you are made up for sleep and vision, let me know when I should waken you again. Yours James Hutton (Corr., kirje 301, s. 327)

Adam Smith syntyi vuonna 1723 taloudellisesti turvattuun oloihin Kirkcaldyssä. Edinburghin pohjoispuolella, lahden vastarannalla sijainneessa Kirkcaldyssä oli Raen (1895, 7) mukaan tuohon aikaan vain noin 1500 asukasta. Hänen isänsä Adam Smith vanhempi toimi tullilaitoksen virkamiehenä, mutta isä kuoli vain muutamaa kuukautta ennen pojan syntymää. Smithillä oli isänsä edellisestä avioliitosta velipuoli Hugh (1709–1750), jonka elämää ei Smith elämäkerroissa juurikaan sivuta.

Kirkcaldyn vilkkaasta satamasta lähti laivoja Itämerelle, Ranskaan ja Hollantiin lasteinaan puuvillaa, hiiltä ja suolaa. 1600-luvun lopulta oli kuitenkin havaittavissa taloudellisen toiminnan keskittymistä yhä enemmän Glasgown suunnalle, kun Atlantin yli käytävän kaupan ja erityisesti tupakkakaupan merkitys kasvoi. (Ross, 1995, 7–8)

Adam Smith oli äitinsä Margaret Douglasin (1694–1784) kasvattama ja heidän välinsä olivat lämpimät. Smith ei mennyt koskaan naimisiin. Sen sijaan äidin lisäksi hänen talouteensa kuuluivat vuodesta 1754 alkaen taloudenhoitajana, opiskelijoiden erityisellä lämmöllä muisteleva Smithin serkku Janet Douglas (–1788) (Ross, 1995, 135; 309–10) sekä perilliseksi adoptoitu toisen serkun (eversti Robert Douglasin) nuorin poika David Douglas (1769–1819) (emt., 86). Mitä ilmeisimmin Smith nautti koko elämänsä ajan nuorten seurasta (emt. 133; 401) ja erityisellä lämmöllä hän muistelee aikaansa Glasgown yliopistossa. Hän kuvaa noita kolmeatoista vuotta kaikkein hyödyllisimmäksi ja siksi myös kaikkein onnellisimmaksi ja arvokkaimmaksi ajanjaksoksi elämässään (16. marraskuuta 1787, Corr., kirje 274).

Biografioissa toistuu jo Dugald Stewartin (1795)¹ kertoma tarina Smithin lapsuudesta (Rae, 1985, 4; Raphael, 1985, 8; Ross, 1995, 18; Buchan, 2006, 16). Kirkcaldyn maisemissa liikkui noihin aikoihin omaa vakiintunutta reittiään joukko kiertolaisia ja heidän kerrotaan kerran ottaneen kolmevuotiaan Adamin mukaansa. Poikaa kuitenkin kaivattiin pian ja hänet löydettiin ja palautettiin äidilleen. Toisen version mukaan lapsi ei ollut kateissa kuin muutaman tunnin, toisen version mukaan seurue ehti kulkea joltisenkin matkan, ennen kuin lasta tultiin etsimään.

Koulunkäyntinsä Smith aloitti Kirkcaldyn kaupunkikoulussa. Jo siellä hänen sanotaan erottuneen kirjoista kiinnostuneena, hyvämuistisena ja hyvänä oppilaana (West, 1976, 31). Glasgown yliopistossa Smith opiskeli vuosina 1737–1740. Glasgowssa Smithiä opetti moraalifilosofian professori Francis Hutcheson (1694–1746), jonka etiikkaa, oikeustiedettä ja taloutta käsittelevien luentojen vaikutus on nähtävissä Smithin ajattelussa (Rae, 1895, 9–15; Ross, 1995, 48).

Smith jatkoi opintojaan stipendin turvin Oxfordissa ja vietti siellä vuodet 1740–1746. WN-teoksessaan (V.i.f.8)² Smith suorii opetuksen tehottomuutta Oxfordissa. West (1976, 47–48) huomauttaa, että onneksi Balliol Collegessa oli yksi Oxfordin parhaista kirjastoista, joka tarjosi Smithille mahdollisuuden hyvin laaja-alaiseen itsenäiseen opiskeluun. Eräs kiinnostuksen kohde olivat kreikan- ja latinankieliset klassikot sekä ranskalainen kirjallisuus josta hän käänsi katkelmia englanniksi. (Rae, 1895, 23; Raphael, 1985, 10) Kerrotaan myös, kuinka jostakin syystä Oxfordissa kiinnostuttiin Smithin mahdollisesti arveluttavista mielenkiinnon kohteista ja yllätystarkastuksessa hänen asunnostaan löytyikin David Humeen (1711–1776) teos *Treatise of Human Nature* (1739–1740). Kyseinen kirja ei tuolloin ollut sallittua lukemista opiskelijoille; pahamaineinen teos takavarikoitiin ja Smithiä nuhdeltiin ankarasti. (Ross, 1995, 77; Raphael, 1985, 11) Skotlantiin palattuaan Smith toimi erittäin suosittuna retoriikan ja kaunokirjallisuuden (*Rhetoric and belles lettres*) luennoitsijana Edinburghissa kolmisen vuotta (1748–1751). Tuolloin hän myös tutustui David Humeen, merkittävään skottifilosofiin, ja heistä tuli hyvät elämänikäiset ystävät.

¹ Dugald Stewartin kirjoittama Smith-elämäkerta sisältyy Smithin teosten nk. Glasgow-edition vuonna 1980 julkaistuun Wightmanin ja Brycen editoimaan osaan *Essays on Philosophical Subjects*.

² Noudatan tässä työssä vaikiintunutta tapaa viitata Smithin teoksiin Glasgow-editiossa: tässä tapauksessa V on kirja, i.f on alaluku ja 8 on kappale.

Smithin maine luennoitsijana kiiri Glasgown yliopistoon, jonne hänet kutsuttiin vuonna 1751 logiikan professoriksi. Seuraavana vuonna hän sai hoitaakseen moraalifilosofian professuurin. Buchanin (2007, 32) mukaan Smithin valintaan vaikutti myös hänen Oxfordissa omaksumansa ei-skottilainen puheenpartensa. Smith opetti Glasgowssa 12 vuotta ja julkaisi tuona aikana, vuonna 1759, *The Theory of Moral Sentiments* -teoksensa. Vaikka Smithiä kuvataan hajamieliseksi ja omiin mietteisiinsä uppoutuvaksi, niin hän oli myös taitava käytännön asioiden hoitamisessa, suhdetoiminnassa ja organisoinnissa – niinpä hänellä oli huomattava määrä erilaisia vastuullisia hallinnollisia tehtäviä hoidettavanaan. Hän kantoi huomattavaa vastuuta yliopiston varainkäytöstä, kirjanpidosta, tilintarkastuksista, tilankäytöstä, korjauksista ja laajennuksista sekä opetusvälineistön hankinnoista (Ross, 1995, 145–146; West, 1976, 234; Scott, 1937, 225). Hän osallistui aktiivisesti muun muassa kirjaston kehittämiseen (Ross, 1995, 147). Myös hänen neuvottelutaitonsa ja diplomatiansa olivat hyödyksi, kun yliopiston etua oli ajettava hallinnollisissa tai taloudellisissa kysymyksissä (Raphael, 1985, 13). Smith oli myös mitä ilmeisimmin hyvin arvostettu ja pidetty opettaja (Rae, 1895, 173). Keynes kuvaa artikkelissaan Smithin antaumuksellista suhdetta opettamiseen ja oppilaisiinsa (1938, 78; 81). Opiskelijat protestoivatkin, kun Smith vuonna 1764 lopetti opettamisen ryhtyäkseen nuoren Henry Scottin eli Buccleuchn herttuan (1746–1812) tutoriksi (Rae, 1895, 164–173; Buchan, 2006, 73). Tämän kanssa Smith matkusti yli kahdeksi vuodeksi Manner-Eurooppaan, vierailen mm. Pariisissa ja Genevessä. Juuri tuolloin myös David Hume oli Pariisissa Englannin suurlähetystön sihteerinä. Humeen kautta Smith tutustuikin moniin ajan merkittäviin ajattelijoihin ja vaikuttajiin sekä seurapiireihin. (Ross, 1995, 199)

Smithin matka kuitenkin keskeytyi suunniteltua aiemmin, kun Buccleuchn herttuan nuorempi veli Hew Campbell Scott yllättäen kuoli Pariisissa. Mitä ilmeisimmin nuori mies kuoli sairauteen (Rae, 1995, 218–219) eikä murhan uhrina, kuten toisinaan sitkeän huhun mukaan väitetään (Tribe, 2008, 519). Seurueen palattua matkaltaan nuori vastaananut herttua asettui tiluksilleen Skotlantiin osoittautuen voimalliseksi ja valistuneeksi maatalouden kehittäjäksi. Smith ja herttua pysyivät läheisinä Smithin elämän loppuun asti. (Rae, 1895, 244–245).

Smith palasi Kirkcaldyyn ja keskittyi kirjoittamiseen. Vuonna 1776 ilmestyi teos *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Sen jälkeen hän toimi vuodesta 1778 Edinburghin tullihallituksen jäsenenä samalla toimittaen useita uusintapainoksia teoksistaan. Smithin eläessä molemmista teoksista ilmestyi kuusi uusintapainosta. Samalla Smithille tarjoutui

tilaisuus korjata erinäisiä painovirheitä sekä tarkentaa ja selittää joitakin tekstin kohtia, jotka olivat herättäneet keskustelua tai kritiikkiä.

Lisäksi Smith tietävästi työsti noina vuosina vielä ainakin yhden laajan teoksen käsikirjoitusta. Kuolinvuoteellaan hän kuitenkin määräsi kaikki keskeneräiset käsikirjoituksensa ja muistiinpanonsa poltettavaksi. Skotlannin vinteilta löytyneiden opiskelijoiden luentomuistiinpanojen perusteella on saatu jonkinlainen käsitys aihepiiristä, jota tämä teos olisi käsitellyt. Smith oli kuitenkin aivan ehdoton siinä suhteessa, ettei halunnut jättää keskeneräisiä tekstejä jälkeensä. Ross kuvaa Smithiä harkitsevaksi ja huolelliseksi kirjoittajaksi, ja ehkäpä Smith pelkäsi käsikirjoitustensa ennemminkin hämärtävän kuin valaisevan hänen ajatuksiaan. (Ross, 1995, 404–405) Smith itse toteaa eräässä kirjeessään (15. maaliskuuta 1788, Corr., kirje 276, s. 310), että häneltä mitä ilmeisimmin jää toteuttamatta joitakin jo vireillä olevia ja jossain määrin edistyneitäkin kirjoitushankkeitaan, sillä hän katsoi parhaaksi keskittyä jo julkaistujen tekstiensä hiomiseen.

Kuultuaan Smithin kuolemasta hänen ystävänsä J.T. Stanley (1766–1850), (myöh. lordi Stanley) arvio kirjeessään tohtori Scottille (päivätty 20.8.1790) Smithin eläneen niin kuin opetti. Smithin ystävät ovatkin kuvanneet häntä uskolliseksi, lojaaliksi, hienotunteiseksi ja anteliaaksi ystäväksi, joka rakasti hyviä keskusteluja (Ross, 1997, 310; West, 1976, 236; 239). Smithin testamentti herätti hieman ihmetystä, koska omaisuutta ei ollut kovinkaan paljoa siihen nähden, kuinka vaatimatonta joskin vieraanvaraista elämää hän tuloihinsa nähden eli. Ilmeisesti Smith antoi kaikessa hiljaisuudessa suuriakin lahjoituksia hyväntekeväisyyteen sekä auttaakseen vaikeuksiin joutuneita sukulaisiaan tai ystäviään (Corr., kirje 231; Raphael, 1985, 26; Ross, 1995, 407). Hänen ainoa paheensa lienee ollut sokeripalojen napostelu. Ainakin Walter Scott muistaa nuorena miehenä nähneensä, kuinka taloudenhoitaja Janet Douglas yritti epätoivoisesti suojella sokerikkoja Adam Smithin kierrellessä ja kaarrellessa ympärillä, napaten tämän tästä sokeripalan (Ross, 1995, 310).

Vaikka Smith vanhemmiten ilmeisesti vetäytyi yhä enemmän kirjojensa pariin, oli hänen kotinsa aina avoin vierailijoille. West (1976, 238; 240) mainitsee, kuinka hänen kuolemansa jälkeen Edinburghissa muisteltiin pitkään lämmöllä mieluisia jokasunnuntaisia illallisia Smithin luona. Eräänä sunnuntai-iltana heinäkuussa 1790 Smith huomasi, ettei jaksanut seurustella tavalliseen tapaan vieraidensa kanssa. Smith poistui lepäämään sanoen: ”I believe we must adjourn this

meeting, gentlemen, to some other place”. Smith kuoli seuraavana lauantaina heinäkuun 17. päivä 67 vuotiaana. (Rae, 1895, 434; West, 1976, 240).

2.2. Adam Smithin kirjasto

Smithin lukeneisuudesta ja monipuolisista kiinnostuksen kohteista kertonee hänen kirjastonsa. Kirjasto tarjoaa myös välineen tutustua Smithin ajatteluun ja sen kehittymiseen. Kirjastosta löytyy latinan- ja kreikankielisten klassikoiden ja näiden kommentaarien lisäksi taiteita, kieliä, lakia, poliittista taloustiedettä, historiaa, luonnontieteitä, filosofiaa käsittelevää kirjallisuutta sekä elämäkertoja ja matkakertomuksia. Yli puolet kirjoista on englanninkielisiä, hiukan vähemmän ranskankielisiä, vajaa neljännes jakautuu kutakuinkin tasan latinan-, kreikan- ja italiankielisiin teoksiin. Lisäksi Smithillä oli saksankielinen käännös sekä TMS- että WN-teoksistaan. (Bonar, 1894, xxxiii)

Macfie ja Raphael (1976, 5–10) luonnehtivat Smithin ajattelua hyvin stoalaiseksi ja Smithin kirjastosta löytyykin Epictetoksen, Marcus Aureliuksen ja Ciceron sekä myös Platonin ja Aristoteleen teoksia. Smithin kirjastosta löytyy myös Niccolò Machiavellin, Thomas Hobbesin, John Locken, Isaac Newtonin ja Francis Baconin, Jean Jacques Rousseauin, Dennis Diderotin, Edmund Burken sekä David Humen teoksia. Hänellä oli myös monta Carl von Linnén teosta. Sekä TMS- että WN-teoksessa on monia viittauksia muihin ajattelijoihin; Arouet de Voltairea ja Jonathan Swiftiä hän ylistää TMS-teoksessaan (TMS VI.I.ii.57) samoin kuin Abbé André Morelletia WN:ssa (WN V.i.340.1).

Adam Smith ongelman kannalta on kiinnostavaa huomata, että Smithillä oli halussaan Richard Cantillonin, Claude-Adrien Helvétiusen, Victor de Riquetti Mirabeauin, Jaques Neckerin sekä François Quesnayn ja Turgotin teoksia (Bonar, 1894). Scott (1937, 173) kuitenkin arvioi, että Smith olisi todennäköisimmin hankkinut esimerkiksi Mirabeauin teokset *Théorie de l'impôt* (1760), *L'Ami des hommes* (1763) sekä *Philosophie rurale* (1763) vasta Ranskassa ollessaan, vaikka ne olivatkin ilmestyneet jo aiemmin. Tämä siksi, että seitsenvuotinen sota vuosina 1756–1763 vaikeutti huomattavasti kirjojen hankkimista Ranskasta jopa yliopiston kirjastoon.

Smithin kirjastolla on oma tapahtumarikas historiansa. Smith oli testamentannut kirjastonsa ottopojalleen David Douglasille. Tämän kuoltua hänen kaksi tytärtään rouva Cunningham ja

rouva Bannerman jakoivat kirjaston. Rouva Bannermanin osuus kirjastosta siirtyi hänen pojalleen pastori David Douglas Bannermanille. Tämä puolestaan lahjoitti kirjat (vuosina 1884 ja 1894) Edinburghiin New Collegelle. Rouva Cunningham puolestaan myi joitakin kirjoja vuonna 1878 miehensä kuoltua. Tuolloin myydyistä kirjoista moni päätyi Professori Hodgsonille ja tämän kuoltua hänen vaimonsa lahjoitti kirjat Edinburghin yliopiston kirjastolle. Professori Hodgsonin vävy professori J. S. Nicholson osti tuolloin myös muutaman kirjan ja lahjoitti niistä joitakin Kirkcaldyn museolle. Monia Smithin kirjaston kirjoja päättyi tuossa myynnissä erinäisille keräilijöille. Jäljelle jääneet rouva Cunninghamin perimät kirjat siirtyivät hänen pojalleen professori Cunninghamille (Queen's College, Belfast), joka lahjoitti niistä useita Queens Collegelle (sittemmin Queens University). (Bonar, 1894, xvi–xvii) Tämän kuoltua jäljellä olleet noin 300 nimekettä myytiin vuonna 1918 Messrs. Dulau & Co. Ltd:lle. Käydessään Lontoossa vuonna 1920 Japanilainen professori I. Nitobe osti kirjat ja lahjoitti ne Tokion yliopistoon vastaperustetulle taloustieteen laitokselle. Tokiossa ne ovat kuin ihmeen kaupalla säästyneet tuhoisalta maanjäristyksen aiheuttamalta tulipalolta vuonna 1923 sekä toisen maailmansodan pommituksilta. (Yanaihara, 1966, v–vi)

Kirjastosta on olemassa neljä eri luetteloa. Ensimmäisen Adam Smith on laatinut itse. Se on kirjoitettu käsin vuonna 1781 (Scott, 1937, 172; 390) ja sisältää 1120 nimekettä. Seuraavan, *A Catalogue of the Library of Adam Smith* on laatinut James Bonar vuonna 1894 ja jonka uusintapainos on vuodelta 1932. Bonarilla on ollut käytettävissään sekä Bannermanien että Cunninghamin kirjastoluettelot ja näiden lisäksi professori Kawailta Japanista saatu luettelo Tokiossa olevista kirjoista sekä niin ikään Japanista saatu kopio vuoden 1781 luettelosta. Bonarin luettelo on hyvin käyttökelpoinen sen sisältäessä muun muassa tiedon siitä, missä Smith on mahdollisesti kyseistä teosta siteerannut. Sittemmin ilmestyi vuonna 1951 (uusintapainos on vuodelta 1966) T. Yanaiharan tekemä *Catalogue of Adam Smith's Library*, joka on uusi luettelo Tokiossa olevista Smithin kirjoista. Oli käynyt ilmi ettei Kawai ollut tehnyt aivan kiitettävää työtä täyttäessään Bonarin pyyntöä, mistä syystä Bonarin luettelo ei ollutkaan aivan niin täydellinen, kuin mitä hän oletti (Yanaihara, 1966, vi). Vuonna 1967 ilmestyi vielä H. Mizutan toimittama kattavana pidetty *Adam Smith's Library*.

3. Adam Smithin *Theory of Moral Sentiments* -teos

3.1. *Theory of Moral Sentiments* -teoksen lähtökohdista

TMS-teoksen neljännen editoion otsikko kuului kokonaisuudessaan: *The Theory of Moral Sentiments, or An Essay towards an Analysis of the Principles by which Men naturally judge concerning the Conduct and Character, first their Neighbours, and afterwards of themselves*. Teoksessa todellakin tutkitaan niitä periaatteita tai säännönmukaisuuksia, joita liittyy moraaliarvostelman muodostumiseen. Raphael (2007, 6–8) katsoo Smithin hyötyneen Humen oivallisesti aihetta käsitelleestä kirjasta *Treatise of Human Nature*. Sekä Hume että Hutcheson, Smithin edeltäjät, olivat vastustaneet rationalistisia filosofeja kuten Samuel Clarke (1659–1724) ja William Wollaston (1659–1724), jotka katsoivat moraaliarvostelmien perustuvan yksinomaan järkeen. Raphaelin mukaan Smith kuitenkin eroaa edeltäjistään siten, ettei hän pyri Hutchesonin tavoin alkuperäisen (*original*) etiikan tai eettisen arvostelman jäljille, eikä Humen tavoin selvittämään etiikan ja eettisten arvostelmien alkuperää tai syntyperää (*origin*). Hutchesonin lähestymistapaa Raphael kuvaa lähinnä psykologiseksi ja Humen hän katsoo psykologisen näkökulman lisäksi paikoin huomioivan myös sosiologista katsantotapaa. Myös Smithillä tuo psykologinen ote säilyy vahvana, mutta sen lisäksi hänen analyysissään on jatkuvasti läsnä tarkka ja oivaltava sosiologinen ulottuvuus.

TMS-teoksen keskeisiä käsitteitä ovat *sympatia* (*sympathy*) ja puolueeton tarkkailija (*impartial spectator*). *Sympatian* asemasta ja samalla Newtonin vaikutuksesta TMS-teokseen kertoo James Wodrown kirje 11. kreivi Buchanille (todennäköisesti vuonna 1808), jossa tämä muistelee, kuinka aikoinaan osallistui Adam Smithin luennoille. Wodrow rinnastaa Newtonin maan vetovoimaan perustuvan luonnontieteellisen teorian Smithin *sympatiaan* perustuvaan moraaliteoriaan joissa molemmissa voidaan nerokkaasti selittää erilaisia perusilmiöitä yhden käsitteen avulla.

His Theory of Moral Sentiment founded on sympathy, a very ingenious attempt to account for the principal phenomena in the moral world from this one general principle, like that of gravity in the natural world... (Macfie - Raphael, 1976, 2–3)

Raphael ja Macfie toteavat stoalaisen ajattelun vaikuttaneen eniten Smithin eettiseen teoriaan. Ajan tavan mukaan Smith tunsikin filosofian hyvin. TMS-teoksessa mainitaan usein Platon,

Aristoteles sekä Cicero. TMS-teoksen moraalien historiaa käsittelevä seitsemäs osa näyttää painottuvan stoalaisuuden esittelyyn sisältäen pitkiä lainauksia Epictetukselta sekä Marcus Aureliukselta. TMS-teoksen kuudenteen editioon Smith teki eniten muutoksia ja lisäyksiä. Suurin osa kolmanteen osaan lisätystä velvollisuudentuntoa käsittelevästä tekstistä on vahvasti stoalaista samoin kuin kuudennen kokonaan uuden osan teksti, jossa Smith käsittelee kolmea hyvettä prudentiaalisuutta (*prudence*), hyväntekemistä (*beneficence*) sekä itsehallintaa (*self-command*). Näistä etenkin kolmas, itsehallinta, on erityisesti stoalainen käsite ja sitä Smith käsittelee myös teoksensa kolmannessa osassa. Myös prudentiaalisuutta – joka voitaneen kääntää kauaskantoisen harkinnan ohjaamaksi toiminnaksi – Smith tulkitsee hyvin stoalaisesti samoin kuin universaalia hyväntahtoisuutta. (Macfie - Raphael, 1976, 5–6)

Siinä missä kaikki hyveellisyys oli Smithin opettajalle Hutchesonille viimekädessä hyväntahtoisuutta (*benevolence*) – kristillistä lähimmäisen rakkautta mukailien – niin Smith korostaa stoalaista itsehallintaa. Smith katsoo itsehallinnan mahdollistavan muiden hyveiden noudattamisen. Erityisen hyveellinen teko muodostuu siitä, että houkutus tehdä toisin on ollut suuri mutta tuo houkutus on kuitenkin voitettu. Hyveellisyys näyttää Smithillä olevan itsehallinnan läpikäymistä. Ilman stoalaista itsehallintaa eivät muut hyveet voi tai pääse toteutumaan. (ema., 6)

Stoalaisuuden lisäksi Smithin ajatteluun vaikutti erityisesti David Francis Hutcheson, joka oli Smithin opettaja Glasgown yliopistossa. Hutcheson (1694–1746) oli syntynyt Irlannissa ja opiskellut Glasgown yliopistossa. Hän palasi Irlantiin ja kutsuttiin Glasgown yliopistoon moraalifilosofian professoriksi vuonna 1730. Siihen mennessä hän oli jo julkaissut kaksiosaiset *An Inquiry into the Original of our Ideas of Beauty and Virtue* (1725) ja *An Essay on the Nature and Conduct of the Passions and Affections, with Illustrations on the Moral Sense* (1728). Glasgowssa hän kirjoitti vuosina 1733–1737 teoksen *A System of Moral Philosophy* joka julkaistiin postuumisti vuonna 1755 sekä latinankielisen *Compendis*, joka perustui hänen luentoihinsa ja joista keskeisimmän hän ilmeisesti itse käänsi englanniksi ja se julkaistiin vuonna 1747. Kaikista Hutchesonin teoksista julkaistiin useita editioita ja ne käännettiin myös ranskaksi ja saksaksi. (Downie, 1994, xvii–xix)

Glasgowssa Hutcheson otti asiakseen yliopiston opetuksen kehittämisen ja liberalisoimisen. Hän osallistui lukuisien komiteoiden työskentelyyn ja alkoi esimerkiksi luennoida englanniksi latinan sijaan. Hutcheson oli ilmeisen hyvä ja vaikuttava opettaja ja taitava puhuja. Hän solmi

oppilaisiinsa ystävyysuhteita ja auttoi näitä monin tavoin, jopa taloudellisesti. Hutchesonia onkin kutsuttu myös skottivalistuksen isäksi. (Downie, 1994, xliii–xliv) Hutcheson vaikutti merkittävästi, paitsi Adam Smithin niin myös David Humen, Immanuel Kantin ja Samuel Johnsonin (1709–1784) ajatteluun. (Downie, 1994, xl–xlv) Phillipson luonnehtiikin Hutchesonia yhdeksi aikansa karismaattisimmista ja intellektuaalisesti luovemmista professoreista Pohjoiseuroopassa. Hutchesonin vaikutuksesta Glasgown yliopiston maine yhtenä Pohjoiseuroopan kiinnostavimpana opinahjona kasvoi (Phillipson, 2010, 24; 36; 38).

3.2. Adam Smithin moraaliteoriasta

Itsesäilytys on tärkein luonnon ihmiselle antama tehtävä ja harkitseva huolenpito omista eduista on hyveellistä niin kauan, kuin se ei tuota vahinkoa muille (TMS II.2.2). Tämä Smithin käsitys pohjaa myös stoalaisiin käsityksiin. Smithin sanoin: ”Luonto on määrännyt jokaisen eläimen huolehtimaan itsestään ja on siten itsensä rakastamisen periaatteen alainen, jotta sen laji säilyisi ja pysyisi täydellisenä” (TMS VII.ii.I.15). Toisaalla Smith toteaa: ”Every man is, no doubt, by nature, first and principally recommended to his own care” eli luonto on määrännyt myös ihmisen pitämään huolta itsestään (TMS II.ii.2.1). Smith mainitsee myös ihmisen hyväntahtoisuuden merkityksen. Kristillisen ohjeen mukaan meidän tulee rakastaa lähimmäistä niin kuin itseämme ja samoin Luonnon käsky on rakastaa itseämme niin kuin rakastamme lähimmäistämme.

... to feel much for others and little for ourselves, that to restrain our selfish, and to indulge our benevolent affections, constitutes the perfection of human nature; and can alone produce among mankind that harmony of sentiments and passions in which consists their whole grace and propriety. As to love our neighbour as we love ourselves is the great law of Christianity, so it is the great precept of nature to love ourselves only as we love our neighbour, or what comes to the same thing, as our neighbour is capable of loving us. (TMS I.i.5.5)

TMS-teoksen johdannon kirjoittaneet Macfie ja Raphael (1976, 21) (ks. myös Raphael, 2007, 116–117) huomauttavat, että on tärkeätä ymmärtää sympatian merkitys Smithin teoriassa moraaliarvostelmista, jolloin siis on kyse aivan eri asiasta kuin motiivista. Sympatia on se, minkä varaan moraaliarvostelma rakentuu. Joskin Smith toisaalla joutuu toteamaan, että toisinaan

sympatia on myös toiminnan motiivi, tällöin vain hellymme toimimaan jollakin tietyllä tavalla, vaikkapa auttamaan avuntarvitsijaa. Tämä on luonnollista inhimillistä toimintaa, jota Smith ei ole voinut sivuuttaa ja on mitä ilmeisimmin aiheuttanut Smithin moraaliteoriaa koskevia väärinkäsityksiä. Adam Smith -ongelman kannalta onkin merkillepantavaa, että Smith tulee maininneeksi sympatian roolin moraalisen toiminnan motiiviina juuri poliittisen taloustieteen kontekstissa ja on siten itse osaksi syyppää sekaannuksen syntymiseen. (Raphael, 2007, 116–117) Smith kirjoittaa TMS-teoksessa:

When a patriot exerts himself for the improvement of any part of the public police, his conduct does not always arise from pure sympathy with the happiness of those who are to reap the benefit of it. It is not commonly from a fellow-feeling with carriers and waggoners that a public-spirited man encourages the mending of high roads. When the legislature establishes premiums and other encouragements to advance the linen or woollen manufactures, its conduct seldom proceeds from pure sympathy with the wearer of cheap or fine cloth, and much less from that with the manufacturer or merchant. (TMS IV.1.11)

Tässä pohdiskelussa sympatia kuitenkin esiintyy synonyyminä myötätunnolle. Villan tai pellavan valmistusta ja kauppaa tukeva lainsäädäntö ei ole syntynyt myötätunnosta tuottajia tai sen paremmin kuluttajiakaan kohtaan, eikä tieverkostoa ylläpidetä säälistä tielläliikkujia kohtaan eikä ylimalkaan kovin usein yhteiskunnan ”kassaan” maksava ajattele niitä, joita kulloisetkin yhteiskunnan toimet hyödyttävät.

Taloustieteilijät ovat selaillessaan Smithin TMS-teosta saattaneet huomata kyseisen kohdan – koska se on heti ’näkömätöntä kättä’ käsittelevän kohdan jälkeen – ja he ovat ehkä ajatelleet tämän olevan Smithin käsitys sympatiasta. Luettuaan TMS-teoksen kokonaan, he olisivat kuitenkin huomanneet melko pian, että Smithin sympatia ei ole synonyymi säälille tai myötätunnolle vaan avain moraaliarvostelman ymmärtämiselle, kuten Raphael muotoilee. (2007, 116–117)

Mitä tulee moraalisen toiminnan motiiveihin, niitä Smith mainitsee useitakin, esimerkiksi juuri oma etu (*self-interest*) tai kuten 1700-luvulla sanottiin itserakkaus (*self-love*). Itsekkyydellä (*selfishness*) Smith sitä vastoin tarkoitti sellaista itserakkautta, joka johtaa muiden ihmisten laiminlyöntiin tai jopa loukkaamiseen (TMS IV.I.10). Sen sijaan on hyveen mukaista huolehtia

myös omasta hyvinvoinnista ja onnellisuudesta (TMS VII.ii.3.16). Muita Smithille tärkeitä hyveellisiä motiiveja itsestä huolehtimisen lisäksi ovat itsekuri tai itsehallinta, velvollisuudentunto sekä oikeudentunto. (Raphael, 1985, 90)

3.2.1. ”Prudentiaalisuus”

Smith puhuu myös rationaalisesta omasta edusta huolehtimisesta, prudentiaalisuudesta (*prudence*), joka on hyve sekä moraalin että taloudellisen toiminnan näkökulmasta. Prudentiaalisuus ilmenee esimerkiksi itsekurina ja nopean mielihyvän sijasta pitkän tähtäimen onnellisuuteen pyrkimisenä. Smith kirjoittaa:

The care of the health, of the fortune, of the rank and reputation of the individual, the objects upon which his comfort and happiness in this life are supposed to depend, is considered as the proper business of that which is commonly called Prudence. (TMS VI.I.5)

Voidakseen olla onnellinen prudentiaalisen ihmisen tulee siis huolehtia terveydestään, varallisuudestaan ja hyvästä maineestaan. Terveyden ja kohtuullisen mukavan elämän takaavan varallisuuden ohella toivomme käytöksellämme ja toimillamme saavamme osaksemme muiden luottamuksen, arvostuksen ja hyväntahtoisuuden.

Smith jatkaa edelleen kuvailemalla prudentiaalista ihmistä. Menestyksen ja varallisuuden tavoittelussa prudentiaalinen ihminen pyrkii harjoittamaan omaa ammattiaan tai tointaan taitavasti, asiantuntevasti, uutterasti, tarpeettoman suuria riskejä ja menetyksiä vältellen ja samalla hän pyrkii olemaan säästäväinen tai ajoittain jopa pihi. Prudentiaalisuuteen kuuluu myös pikemmin vaatimattomuus, kuin itsensä esille tuominen. Smith kuvaa myös kiinnostavasti prudentiaalista rehellisyyttä. (TMS IV.I.8) Siihen kuuluu ehdoton rehellisyys, joskin koko totuuden kertominen ei aina välttämättä ole tarpeellista. Prudentiaalisuuteen näyttää kuuluvan harkintaa ja hyvää, kohteliasta ja sulavaa käytöstä joka tilanteessa. Smith jatkaa:

In the steadiness of his industry and frugality, in his steadily sacrificing the ease and enjoyment of the present moment for the probable expectation of the still greater ease and enjoyment of a more distant but more lasting period of time, the prudent man is

always both supported and rewarded by the entire approbation of the impartial spectator... (TMS VI.i.11)

Prudentiaalisuuteen näyttää Smithin mukaan kuuluvan selvä tulevaisuuteen suuntautuminen. Tämän hetkisestä nautinnosta luovutaan tulevaisuudessa odottavan suuremman nautinnon hyväksi itsehallinnan avulla ja samalla ajatus tulevaisuudessa odottavasta nautinnosta tyydyttää yhtä lailla, kuin jos nautintoon olisi keskitytty saman tien.

3.2.2. Sympatia ja mielikuvitus

TMS-teoksen ensimmäisen osan ensimmäinen kappale on nimetty *Of Sympathy*, mikä kertonee sympatian keskeisyydestä Smithin teoriassa. Smith aloittaa ihmisluonnon myötätunnon kokemisen keskeisyydestä.

How selfish soever man may be supposed, there are evidently some principles in his nature, which interest him in the fortune of others, and render their happiness necessary to him, though he derives nothing from it except the pleasure of seeing it. Of this kind is pity or compassion, the emotion which we feel for the misery of others, when we either see it, or are made to conceive it in a very lively manner. That we often derive sorrow from the sorrow of others, is a matter of fact too obvious to require any instances to prove it; for this sentiment, like all the other original passions of human nature, is by no means confined to the virtuous and humane, though they perhaps may feel it with most exquisite sensibility. The greatest ruffian, the most hardened violator of the laws of society, is not altogether without it. (TMS I.i.1.1)

Pitäisimmepä ihmistä miten itsekkäänä tahansa, niin ihmisluonnon periaatteisiin näyttää kuuluvan kiinnostus toisen ihmisen hyvinvointiin – vaikka siitä ei olisi muuta kuin sivusta katsomisen ilo. Kyse on säälistä tai myötätunnosta, tunteesta, jonka koemme, kun näemme tai tiedämme toisen ihmisen kärsivän. Suremme toisten ihmisten suruja, sitä ei tarvitse todistella. Tämä 'sentimentti', niin kuin muutkin alkuperäiset passiot, ei ole riippuvainen ihmisen hyveellisyydestä, vaikka ehkä toiset voivat kokea tuon tunteen herkemmin. Paatuneinkaan rikollinen ei ole sitä tyystin vailla. Smith jatkaa:

As we have no immediate experience of what other men feel, we can form no idea of the manner in which they are affected, but by conceiving what we ourselves should feel in the like situation. Though our brother is upon the rack, as long as we ourselves are at our ease, our senses will never inform us of what he suffers. They never did, and never can, carry us beyond our own person, and it is by imagination only that we can form any conception of what are his sensations. (TMS I.i.1.2)

Me emme voi kokea tai tuntea samaa, kuin joku toinen ihminen jossakin tietyssä tilanteessa. Voimme koettaa ymmärtää tilannetta vain miettimällä, miltä meistä tuntuisi vastaavassa tilanteessa. Emme voi tuntea toisen kärsimyksiä, omat aistimme eivät voi kertoa muusta, kuin itse kokemastamme. Vain mielikuvituksemme avulla meille on mahdollista ymmärtää toisen ihmisen tuntemuksia. Mielikuvituksemme avulla sijoitamme itsemme toisen ihmisen tilanteeseen.

Smith määrittelee *sympatian* käsitteen hyvin yksiselitteisesti näin:

Pity and compassion are words appropriated to signify our fellow-feeling with the sorrow of others. Sympathy, though its meaning was, perhaps, originally the same, may now, however, without much impropriety, be made use of to denote our fellow-feeling with any passion whatever. (TMS I.i.1.5)

Smith laajentaa *sympatian* käsitettä niin, ettei kyse ole vain myötätunnosta toisen surun tai vastoinkäymisen suhteen – niinkuin sanan etymologia antaisi ymmärtää – vaan kyse on kyvystämme myötäelää kaikkia ihmisen kokemia passioita. *Sympatia* rinnastuu myötäelämiseen tai -kokemiseen (*fellow-feeling*) laajemmin. (Raphael, 2007, 12) Adam Smith -ongelman kannalta on tässä kohden tärkeätä huomata, että Smith ei selvästikään pidä *sympatiaa* hyväntahtoisuuden synonyyminä.

Mielikuvituksemme avulla voimme asettua tuon toisen ihmisen tilanteeseen ja arvioida onko kyseessä mielihyvää vai tuskaa tuottava tilanne. (Skinner, 1992, 144) Seuraavaksi arvioimme niitä reaktioita, tekoja ja tunteita, joita tarkkailemamme tilanne tai ihmisen tavoitteet synnyttävät. Tarkkaillessamme toisen ihmisen tilannetta ja arvioidessamme sen oikeellisuutta, meidän täytyy siis verrata tuon toisen ihmisen reaktioita niihin, joita itse tuntisimme vastaavassa tilanteessa. Kuten Smith kirjoittaa: ”When we judge in this manner of any affection, as proportioned to the

cause which excited it, it is scarce possible that we should make any use of any other rule or canon but the corresponding affection in ourselves”. (TMS I.i.3.9)

Smith tiedostaa, ettei ole mahdollista kokea aivan samaa, kuin joku toinen (TMS I.i.4). Jos siis tarkkailijalle muodostuva käsitys tilanteesta ratkaisee toiminnan oikeellisuuden, eikä tarkkailijan ole kuitenkaan mahdollista aivan täysin asettua toisen asemaan, seurauksena on, että tarkkailtavan ihmisen on ikään kuin lievennettävä omia passioitaan eli tunteitaan tilanteessa. Sillä tavoin tarkkailijan on helpompi ymmärtää ja samaistua niihin ja siten niistä tulee samalla helpommin hyväksytyjä. (TMS I.i.4.7) Näin tarkkailtava tulee harjoittaneeksi itsehallintaa, Smithin korkealle arvostamaa hyvettä (Skinner, 1992, 146).

Smith jatkaa edelleen, ettei riitä, että arvioimme tekojen oikeutusta suhteessa niiden aiheuttajaan vaan myös tekojen hyödyllisillä tai vahingollisilla seurauksilla on merkitystä. Tunneimme välitöntä sympatiamme teon tekijää kohtaan ja välillistä sympatiamme tuon teon kohteen mahdollisen kiitollisuuden kanssa. (TMS II.i.2; II.i.5.1–5.2) Smith kirjoittaa: ”It then follows that In the same manner as our sense of the impropriety of conduct arises from a direct antipathy to the affections and motives of the agent, so our sense of its demerit arises from what I shall here [...] call an indirect sympathy with the resentment of the sufferer” (TMS II.i.5.4). Smith jatkaa toisaalla: ”the greater and more irreparable the evil that is done, the resentment of the sufferer runs naturally the higher; so likewise does the sympathetic indignation of the spectator” (TMS II.ii.2.2).

Smithin mukaan arvioillamme sekä omiemme että muiden tekojen oikeutuksesta ja ansioista on aina sosiaalinen referenssi: ”Were it possible that a human creature could grow up to manhood in some solitary place, without any communication with his own species, he could no more think of his own character, of the propriety or demerit of his own sentiments and conduct, of the beauty or deformity of his own face. [...] Bring him into society, and he is immediately provided with the mirror which he wanted before.” (TMS III.1.3) Smith huomauttaa myös halustamme miellyttää ja tulla hyväksytyksi: ”Nature, when she formed man for society, endowed him with an original desire to please, and an original aversion to offend his brethren.” (TMS III.ii.6)

Kuten Raphael (2007, 15) huomauttaa, moraaliarvostelman muodostumisen kannalta on tuskin mahdollista korostaa liikaa mielikuvituksen merkitystä. Kuten Smith huomioi: ”We sometimes feel for another, a passion of which he himself seems to be altogether incapable; because, when

we put ourselves in his case, that passion arises in our breast from the imagination, though it does not in his from the reality” (TMS I.i.1.10). Saatamme myös tuntea myötätuntoista tuskaa mielikuvituksemme voimalla tilanteissa, joissa sitä ei itsessään ole; esimerkiksi kuolleet eivät sure kuolemaansa (TMS I.i.1.13).

Yleisen mielipiteen myötävaikutuksella *sympatia* synnyttää sosiaalisia instituutioita, tapoja ja velvollisuuksia. Näin syntyvät sosiaalisen käyttäytymisen koodit, kuten myös halu ja tarve noudattaa niitä (TMS III.2.7). Omatuntomme on Smithin mukaan sosiaalisten suhteiden tuote (Macfie - Raphael, 1976, 15). ”Tapamme arvioida jatkuvasti toistemme käytöstä johtaa yleisten sääntöjen muodostumiseen koskien tekojen hyväksyttävyyttä tai vältettävyyttä.” (TMS III. 4.8; III.4.12)

3.2.3. Puolueeton tarkkailija

Tilanteita tarkkailemalla tunnemme olosuhteet sekä niissä tapahtuvat teot, mutta teon oikeutuksen kannalta oleellisesta motiivista meidän on vaikea päästä perille. Emme voi tietää mitä toinen ajattelee tai tuntee. Toisaalta on hyvä, että meitä rangaistaan vain mahdollisesti aiheuttamastamme vahingosta, ei pahoista aikeistamme. Toisaalta tämä saattaa olla hyveellisyyden kannalta epäkannustavaa: jos kaikkia rikkeitämme ei kuitenkaan koskaan huomata, niin miksi olla aina moraalinen. (TMS II.iii.3.2)

Moraalikysymysten edessä horjuvan ihmisen avuksi Smith tarjoaakin ajatuksen ulkopuolisesta ja puolueettomasta tarkkailijasta, jonka silmin omaa toimintaa tulisi pyrkiä tarkastelemaan (TMS III.1.2). Puolueeton tarkkailija olisi informoitu kaikista tilanteeseen liittyvistä seikoista, myös motiiveista ja tunteista, liittyivätpä ne sitten teon tekijään tai teon kohteeseen. Hän olisi myös vapaa henkilökohtaisista sidonnaisuuksista. Puolueeton tarkkailija pystyy arvioimaan tilannetta rationaalisesti, järjen avulla. Smith pyrkii tarjoamaan keinon olla tilanteen suhteen ulkopuolinen ja siten helpottamaan eri toimintavaihtoehtojen arviointia. Tämä tapa rakentaa omatunto – tai englanniksi ja vähemmän individualistisesti yhteistunto (*conscience*) – yhdistää kiinnostavasti yksilön ja yhteisön moraaliset arvostelmat (Raphael, 1985, 40). Tai kuten Skinner (1992, 149) tiivistää: olemme ikään kuin kahden tahon arviomana, muiden ihmisten sekä puolueettoman tarkkailijan. Smith itse muotoilee näin:

If the individual would act so that the impartial spectator may enter into the principles of his conduct, which is what of all things he has the greatest desire to do, he must, upon this, as upon all other occasions, humble the arrogance of his self-love, and bring it down to something which other men can go along with. (TMS II.ii.2)

Kuten Raphael (2007, 15–17) huomauttaa, niin myös silloin, kun pohdimme omien tekojemme ja valintojemme moraalisuutta tarvitsemme mielikuvitusta. Mielikuvituksella on kaksoisrooli: toisaalta meidän on koetettava kuvitella, mitä tarkkailijat tuntisivat, jos kuvittelisivat itsensä tilanteeseemme. Ja sikäli, kun tarkkailijat tuntisivat sympatiaa, se olisi kuitenkin kuviteltua sympatiaa. Myös todellisen elämän tarkkailijat korvataan kuvitellulla puolueettomalla tarkkailijalla.

3.2.4. Itsehallinta

Smithin (TMS VI.iii.1) mukaanhan hyveellinen ihminen noudattaa järkevyyden, oikeudenmukaisuuden ja hyvántahtoisuuden sääntöjä (*prudence, justice, benevolence*), mutta passiot saavat ihmisen herkästi toimimaan vastoin parempaa tietoaan. Smith huomaa riittämättömäksi sen, että tiedämme, tunnemme, hyväksymme ja arvostamme sääntöjä: tueksi tarvitaan itsehallintaa (*self-command*). Hyveellisen toiminnan ansiokkuus piilee juuri siinä, että houkutus tehdä toisin on niin suuri. Mutta viisas ja kunniallinen luonne voittaa vaikeudet viileällä harkinnallaan ja pystyy oikeudentuntonsa ansiosta torjumaan edukkaaltakin näyttävät houkutukset hyötyä. Vastaavasti hän välttää vahinkoa, eikä epäoikeudenmukaisuus tai kiittämättömyys horjuta hänen hyvántahtoisuuttaan, kuten Smith kuvaa (TMS VI.iii.11).

Smith (TMS VI.iii.1) kirjoittaa: ”The most perfect knowledge, if it is not supported by the most perfect self-command, will not always enable him to do his duty” ja jatkaa kohta: ”Self-command is not only itself a great virtue, but from it all other virtues seem to derive their principal lustre.” Itsehallinta ei siis ole vain itsessään suuri avu, vaan kaikki muut hyveet näyttävät toteutuvan sen avulla.

Smithin mukaan hyvä itsehallinta tulee näin myös vahvistaneeksi ihmisen omanarvontuntoa. Toisaalta sama omanarvon- ja kunniantunto antaa myös voimia ottaa etäisyyttä omaan kärsimykseen ja lähentää tilanteen tarkastelua puolueettoman tarkkailijan näkökulmaan. Smith

lisää vielä, että vahvakin ihminen silti kärsii, vaikka osaa lieventää sen vaikutuksia. Vastoinkäymiset eivät koskaan muutu kenellekään yhdentekeviksi, ja sen ansiosta pyrimme kaikin tavoin välttämään ja ehkäisemään niitä toimissamme – oman etumme nimissä – harkitsemalla, mikä olisi kussakin tilanteessa viisain tapa toimia. (TMS III.3.25–3.28)

3.2.5. Yhteiset moraaliset säännöt

Smith kirjoittaa:

Our continual observations upon the conduct of others, insensibly leads us to form to ourselves certain general rules concerning what is fit and proper either to be done or to be avoided. [...] It is thus that the general rules of morality are formed. They are ultimately founded upon experience of what, in particular instances, our moral faculties, our natural sense of merit and propriety, approve, or disapprove of. We do not originally approve or condemn particular actions; because, upon examination, they appear to be agreeable or inconsistent with a certain rule. The general rule, on the contrary, is formed, by finding from experience, that all actions of certain kind, or circumstanced in a certain manner, are approved or disapproved of. (TMS III.4.7–4.8)

Järkeä ei siis sinällään pidä sisällään mitään moraalialue koskevaa tietoa oikeasta ja väärästä. Järjen avulla muodostamme havainnoistamme yleisiä toimintaperiaatteita. Nämä yleiset toimintaperiaatteet puolestaan toimivat mittarina meidän arvioidessamme omaa käyttäytymistämme kaikissa tilanteissa. (Skinner, 1992, 157) Näin itserakkautemme tulee hillittyä (TMS III.4.12). Smith lisää vielä, että ilman yleisiä käyttäytymissääntöjä ”There is no man whose conduct can be much depended upon” (TMS III.5.2). Eli olisi vaikea luottaa kehenkään tai mihinkään. Jonkin asteisilla yhteisesti muodostuneilla ja yhteisesti hyväksytyillä säännöillä näyttää olevan ratkaiseva merkitys yhteiselomme sujuvuuden kannalta.

3.2.6. Kielellisen kehityksen merkitys

Adam Smithin teoria ihmislunnonnosta, ihmisen sosiaalisuudesta ja sosiaalisuuden kehittymisestä on näkökulmaltaan yhtä lailla historiallinen, kuin hänen näkemyksensä yhteiskunnallisesta ja sen

myötä oikeudellisesta (*jurisprudence*) kehityksestä. Nicholas Phillipson (2000, 71–72) kiinnittää artikkelissaan huomioita Adam Smithin teorian perusteisiin nostamalla esiin siviilisaation historiallisen kehityksen rinnalla kielellisen kehityksen. Smith kehittää tätä aihetta luennoillaan Edinburghissa (*Lectures on Rhetoric and Belles Lettres*) ja Glasgowssa 1740–1763 sekä TMS-teoksessaan (1759).

Smithin ajattelussa näkyy Francis Hutchesonin välittämä stoalainen moraalifilosofia. Hutcheson vastusti Thomas Hobbesin (1588–1679) ja Bernard Mandevillen (1670–1733) skeptisismiä ja epikuurolaisuutta. Eritoten Hutcheson pyrki osoittamaan vääräksi Mandevillen käsityksen, jonka mukaan ihminen oli luonnoltaan itsekäs eikä pysty aidosti hyvántahtoisiin tekoihin. Hutcheson arvioi ihmisten tuntevan luonnostaan vetoa hyveellisenä pidettyä käytöstä kohtaan, torjuvan vääryyttä ja että jokaisella on perustavaa laatua oleva tarve voida pitää itseään hyveellisenä. Hutcheson päätteli, että ihmisellä on sisäinen moraalitaju (*moral sense*), joka takaa sen, että hyveelliset teot koituvat yhteiseksi hyväksi. Tämä oli paitsi luontainen (*natural*) myös jalostettavissa. Myös Smith omaksuu stoalaisen ajatuksen ihmisen kaipuusta tai halusta hyveellisyyteen keskeiseksi moraaliseksi tarpeeksi, jonka tulee toteutua onnistuneessa sosiaalisessa kanssakäymisessä. Niin Hutcheson kuin Smithkin katsoivat, että olisi mahdotonta tuntea olevansa itseensä tyytyväinen, jos ei voisi tietää kykenevänsä aidosti hyveelliseen käytökseen. (Phillipson, 2000, 72–73)

Phillipsonin (2000, 73–75) mukaan Smith ei kuitenkaan omaksunut Hutchesonin moraalitajun käsitettä. Sen sijaan Smithin ajatteluun näyttää vaikuttaneen David Hume'n teos *Treatise of Human Nature* (1739). Hume'n teoriassa ihmisen mielikuviutus sekä passiot – halut – sekä tavat, tottumukset ja jokapäiväiset käytännöt muokkaavat käsitystä maailmasta ja itsestä. Hyveellisyys näyttäytyy kykynä arvioida muiden mielipiteitä sekä tekojen hyödyllisyyttä yhteisen hyvän kannalta. Hume puhuu useaan otteeseen kanssakäymisen ja keskustelun (*conversation*) merkityksestä ihmismielen muokkaajana. Hume'n pohdittaessa oikeudenmukaisuuden (*justice*) käsitteen syntyä ja merkityksellisyyttä hän vertaa sitä kieleen (*language*), joka ihmisten on opittava halutessaan elää järjestäytyneessä yhteiskunnassa.

Hume suunnannäyttäjänään Smith alkoi tutkia kielen kehitystä osana historiallista sosialisointia ja moraalien kehitystä ja perehtyi muun muassa Étienne Bonnot de Condillacin (1715–1780) teokseen *Essai sur l'origine des connoissances humaines* (1746) joka Smithillä oli omassa kirjastossaan (Bonar, 1894, 49). Keskeinen kysymys oli miten ihminen oppi käyttämään

abstrakteja käsitteitä. Päättelykyky, mielikuvitus ja käsityskyky pohjaavat aistimuksiin ja kykyyn liittää asioita toisiinsa. Kuten Condillac myös Smith päätyi pitämään sekä mielen, että kielen kehitystä tarpeen sanelemana. Kuten Bernard Lamy (1640–1715) teoksessaan *La Rhétorique ou l'art de parler* (1675), myös Smith päätteli käsitteiden merkitysten laajentuneen yhdestä tietystä kohti yleisempää, koskemaan ryhmää samantapaisia asioita. (Phillipson, 2000, 75–76) Smith kirjoittaa:

In the beginnings of language, men seem to have attempted to express every particular event, which they had occasion to take notice of, by a particular word, which expressed at once the whole of that event. But as the number of words must, in this case, have become really infinite, in consequence of the really infinite variety of events, men found themselves partly compelled by necessity, and partly conducted by nature, to divide every event into what may be called its metaphysical elements, and to institute words, which should denote not so much the events, as the element of which they were composed. The expression of every particular event, became in this manner more intricate and complex, but the whole system of the language became more coherent, more connected, more easily retained and comprehended. (*Considerations Concerning the First Formation of Languages*, 1761, 218)

Toisin sanoen kielenkäytön varhaisessa vaiheessa jokaista havaittua tapahtumaa on kuvattu tietyllä sanalla. Mutta yhä uusien tapahtumien myötä sanojen määrä on koko ajan kasvanut kunnes on ollut välttämätöntä ja myös luontevaa jakaa tapahtumia osiin jolloin on syntynyt uusia sanoja, jotka kuvaavat enemmän osaa jostakin kuin kokonaisuutta. Siten tapahtumien kuvailu muuttui tarkemmaksi ja moninaisemmaksi. Samalla käytetty kieli muuttui koherentiksi, yhteneväiseksi, helpommin omaksuttavaksi ja ymmärrettäväksi.

Kielen kehittämisestä, sen rakenteesta ja monipuolisuudesta muodostui Smithin ajattelussa – Condillacia mukaellen – ensimmäinen ja tärkein tekijä ihmisen moraalin ja sosialisoinnin kehittymiselle. Jokaista yhteiskunnallista kehitysvaihetta määrittelevät kulloinkin käytetyn kielen rakenne ja resurssit. Suljetussa yhteiskunnassa on vaarana sekä kielellinen, taloudellinen että sosiaalinen pysähtyneisyys; siten yhteiskunnallisen kehityksen edellytys on avoimuus ja kanssakäyminen, jolloin syntyy paineita kielelliselle kehitykselle. Kuten Phillipson (2000, 79) muistuttaa, Smith paitsi sisällytti kielen kehittymistä käsittelevän teoriansa (*Considerations*

Concerning the First Formation of Languages, 1761) luennoilleen, niin hän myös julkaisi sen osana TMS-teosta kolmannesta editiosta alkaen. (Phillipson, 2000, 78–79)

Taitava, sopiva, asianmukainen ja hyviä tapoja noudattava kielenkäyttö liittyy Smithillä sosiaalisen kanssakäymisen toimivuuteen ja onnistumiseen. Kehittyneessä yhteiskunnassa myös kielenkäyttö on kehittynyttä, jolloin ihmisten yksilölliset ja sosiaaliset tarpeet tulevat tyydytetyksi tasapainossa: alkukantaisempi itserakkaus, *amour de soi*, sekä toisaalta *amour de prope*, toisten arvioista riippuva itsen hyväksyntä. Smithillä yhteiskunnallinen kehitys, kielen kehitys ja ihmisen moraalin kehitys ovat sidoksissa toisiinsa ja riippuvaisia toisistaan. Muiden hyväksynnän kaipuu johtaa kielen kehittymiseen. Taitavalla kielenkäytöllä voi ilmaista itseään selkeämmin, perustella ja puolustaa tekojaan tai ajatuksiaan niin, että muiden on niitä helpompi ymmärtää ja hyväksyä. Samalla yhteisymmärrys siitä mitä pidetään sopivana ja asianmukaisena (*propriety*) selkeytyy. Syntyy yhteinen käsitys hyvästä käytöksestä. Tämä edellyttää lisäksi myös kykyä asettua toisen asemaan. Vain mielikuvituksen avulla voimme tavoittaa muiden mielipiteen omien tekojemme hyväksyttävyydestä tai lähestyä sitä tilannetta, jossa joku toinen tekee valintoja. Phillipsonin mukaan Smithin moraaliteorian ’kivijalan’ muodostavatkin sekä kielellinen – että kognitiivinen kehitys. (emt., 79–81)

3.3. *Theory of Moral Sentiments* -teoksen vastaanotto

The Theory of Moral Sentiments (1759) ilmestyi Smithin vielä toimiessa Glasgown yliopiston moraalifilosofian professorina. Smith oli tuolloin jo verrattain kuuluisa omalla maallaan; TMS-teos toi kuuluisuutta myös mannermaalla. (Macfie - Raphael, 1976, 1; 25) Smithin teoksesta ilmestyi kaiken kaikkiaan 26 eri editiota englanniksi sekä kolme ranskaksi ja kaksi saksaksi vuoteen 1825 mennessä. Smithin aikaan teosta luettiin ilmeisen laajasti mukaan lukien esimerkiksi ranskassa ajattelijat Paul Henri Thiry eli paroni d’Holbach (1723–1789) sekä markiisi Antoine Condorcet (1743–1794) ja markiisitar Sophie de Condorcet (1764–182) (TMS-käännös 1789). Saksassa lukijoita olivat mm. Johann Gottfried von Herder (1744–1803) ja Immanuel Kant (1724–1804). Myös seuraava skottifilosofien sukupolvi – Dugald Stewartin (1753–1828) oppilaat, kuten Thomas Brown (1778–1820) ja Sir James Mackintosh (1765–1832) – paneutuivat yksityiskohtaisesti ja osin kriittisestikin sekä teksteissään että luennoillaan TMS-teokseen. (Reeder, 1997, vii–xix) Esimerkiksi Mackintosh kirjoittaa:

This ingenious system renders all morality *relative* – by referring it to the pleasure of an agreement of our feelings with those of others, by confiding itself entirely to the question of moral approbation, and by providing no place for the consideration of that quality which distinguishes all good from bad actions. (Mackintosh, 1836, 232–242)

Mackintosh siis kritisoi Smithin moraaliteorian olevan relativistinen. Kaikki moraalisuus näyttäisi riippuvan lähinnä muiden hyväksynnästä ilman, että pohditaan mikä erottaa hyvät ja pahat teot toisistaan.

Pariisiin kirjalliset piirit kiinnostuivat TMS-teoksesta heti sen ilmestyttyä ja Smithin saapuessa Pariisiin joulukuussa vuonna 1764 oli hän jo tunnettu ja arvostettu ajattelija. Samana vuonna oli ilmestynyt ensimmäinen ranskankielinen käännös *Métaphysique de l'âme: ou théorie des sentimens moraux* Marc-Antoine Eidousin tekemänä. Käännöksen ei ilmeisesti katsottu tekevän riittävästi oikeutta Smithille, sillä tietävästi valmisteilla oli kaksikin uutta käännöstä. Vuosina 1774–1775 ilmestyi Abbé Blavetin kääntämänä TMS:n kolmas editio vuodelta 1767 *Théorie des sentimens moraux* (uusintapainos vuonna 1782). Parhaana pidettiin kuitenkin vuonna 1789 ilmestynyttä markiisitar Sophie de Condorcetin käännöstä (niin ikään myös nimeltään *Théorie des sentimens moraux*) TMS:n niin kutsutusta seitsemännestä editiosta vuodelta 1792, sillä sen pohjalta toimitettiin kolme uutta editiota vuosina 1820, 1830 sekä vuonna 1860 Henri Baudrillardin (1821–1892) johdannon ja muistiinpanojen kera. (Rae, 1895, 198–199; Macfie - Raphael, 1976, 30–33).

Ranskassa keskustelu teoksesta osana ajankohtaista aikalaiskirjallisuutta jatkui 1830-luvulle asti. On vaikea sanoa paljonko tämä pitkään jatkunut kiinnostus oli seurausta Smithin sympatiana koskevan teorian filosofisista ansoista ja paljonko siihen vaikutti Smithin WN-teoksen suosio ja tunnettuus. Joka tapauksessa 1870-luvulta alkaen, kun keskustelu Adam Smith -ongelmasta virisi, TMS-teosta ei enää tutkittu filosofisesti kiinnostavana tekstinä sinällään – se nähtiin kiinnostavana, mutta vanhentuneena – vaan enemmänkin etsittiin todisteita tai viitteitä epäjohdonmukaisuudesta suhteessa WN-teokseen. (Reeder, 1997, vii–xx)

Ensimmäinen saksankielinen käännös *Theorie der moralischen Empfindungen* on TMS:n kolmannesta editiosta ja se ilmestyi vuonna 1770 Christian Günter Rautenbergin (1728–1776) toimesta. Seuraava käännös on Ludvig Theobul Kosegartenin (1758–1818) vuodelta 1791 *Theorie der sittlichen Gefühle* (uusintapainos vuodelta 1795) ja se sisältää myös lisäykset jotka

Smith teki kuudenteen edition. Merkittävin on Walter Ecksteinin (1856–1965) käännös vuodelta 1926 *Theorie der ethischen Gefühle*, joka on käännetty Smithin kuudennesta editiosta ja sisältää lisäksi otteet käytännössä kaikista aikaisempien editioiden keskeisistä kohdista, jotka Smith on myöhemmin muuttanut. Lisäksi siinä on asiantunteva esipuhe. Ecksteinin huolellisesti tehtyä editiota voidaankin pitää TMS:n ensimmäisenä tieteellisenä editiona. Eckstein tutki myös TMS-teoksen saamaa vastaanottoa Saksassa. Jo ennen ensimmäisen käännöksen ilmestymistä Gotthold Ephraim Lessing (1729–1781) siteeraa Smithiä (TMS I.ii.I.) estetiikkaa käsittelevässä teoksessaan *Laokoon oder über die Grenzen der Malerei und Poesie* (1766). Myös Johann Gottfried Herder (1744–1803) viittaa TMS:ään niin ikään estetiikkaa käsittelevässä teoksessaan *Kritische Wälder oder Betrachtungen, die Wissenschaft und Kunst des Schönen betreffend, nach Massgabe neuerer Schriften* (1769). Markus Herzin (1749–1803) kirjeestä Immanuel Kantille (1724–1804) vuonna 1771 voidaan päätellä molempien tunteneen TMS-teoksen, kirjoittajan verratessa sitä Henry Homen, lordi Kamesin (1696–1782) teokseen *Elements of Criticism* (1762). Ainakin Herzin kiinnostus näyttää siis olevan Lessingin ja Herderin tapaan estetiikkaan liittyvää. Lisäksi voidaan mainita Elisa von Loeschebrand-Hornin käännös vuodelta 1949 Hans Georg Schachtschabelin toimittamaan Smithin tekstien kokoelmateokseen. (Macfie - Raphael, 1976, 30–33).

Venäjäksi TMS-teos ilmestyi vasta vuonna 1868 P.A. Bibikovin kääntämänä *Teoriya Nravstvennykh Chuvstv*. Edellisten lisäksi TMS-teos on käännetty espanjaksi vuonna 1941 *Teoria de los sentimientos morales* sekä Japaniksi vuonna 1948–1949 (uusintapainos vuodelta 1954). (Macfie - Raphael, 1976, 32–33)

4. Adam Smithin *Wealth of Nations* -teos

4.1. *Wealth of Nations* -teoksen keskeinen sisältö

Nykyään WN-teosta pidetään klassisen taloustieteen alkuna. Se onkin uraa uurtavan järjestelmällinen ja yksityiskohtainen näkemys yhteiskunnan muotoutumisesta nykyisenlaiseksi tuotannon ja kaupankäynnin foorumiksi. Smith teki päätelmiään talouden pitkän historiallisen kehityksen ja sosiaalisten muutosten pohjalta. 1700-luvun alkupuoliskolla maatalouden tuottavuus oli lisääntynyt huomattavasti, pienet pajat kehittivät valmistusmenetelmiään,

ulkomaanvienti kasvoi voimakkaasti, pääoma kasvoi, feodaaliset ammattikuntainstituutiot muutettiin uuden työväenluokan syntyessä. Kaupallisuuden ja spekulatiion lisääntyminen oli silminnähävissä. (Fitzgibbons, 1995, 11–12)

Smithin päävastustaja hänen kirjoittaessaan WN-teosta oli Englannissa ja Euroopassa tuolloin vallinnut merkantilistinen systeemi. Se suosi monopoleja ja vilisi erilaisia rajoituksia, sääntöjä, lupia ja lisenssejä. Se perustui keskiaikaiseen aristoteliseen maailmankatsomukseen, jonka mukaan toisen voitto oli toisen tappio. Smithille se edusti epäoikeudenmukaista, lyhytnäköistä ja tuottamatonta toimintaa. (Campbell - Skinner - Todd, 1976, 37; Fitzgibbons, 1995, 192; EPS³, 341)

WN-teoksessaan Smith kuvaa kaupallisen yhteiskunnan synnyn ja menestyksen edellytyksiä sekä pyrkii osoittamaan miten vaurastumisesta seuraa kansalaisten onnellisuuden ja hyvinvoinnin maksimoiva harmonisesti toimiva yhteiskunta. Taloudellinen vapaus, erikoistuminen, työn arvo ja tuottavuus ovat Smithin mukaan yhteiskunnan vaurastumisen perusedellytyksiä. Smith käsittelee työn tekoa ja sen tuottavuutta hyödykkeenä, jota ostetaan ja myydään kysynnän ja tarjonnan määräämillä markkinoilla. Smith-tutkijat ovat nähneet ristiriitaisia elementtejä Smithin arvioissa työnjaon taloudellisista ja yhteiskunnallisista vaikutuksista – etenkin koskien sosiaalisia seurauksia.

Göçmenin (2007) tarkastelussa WN-teos pyrkii vastaamaan kysymyksiin, mitä on kansojen vauraus, miten se lisääntyy ja miten se lopulta jakautuu eri yhteiskuntaluokkien kesken? Smith määrittelee vaurauden työn ja maan vuotuisiksi tuotoksi vastustaen näin kolmea muuta aikalaiskäsitystä. Ensinnäkin hän vastustaa merkantilisteja, jotka katsoivat kansakunnan varallisuuden määrittävän sen hallussa olevan rahan ja arvometallien määrän ja arvon mukaan. Smithin mukaan nämä ovat vain vaihdannan välineitä ja kertovat kyllä vauraudesta, mutta ne eivät sinällään ole vaurauden mittari. Toiseksi Smith vastustaa fysiokraatteja, jotka katsoivat vuotuisen tuoton muodostuvan vain maataloudessa. Smithin mukaan vuotuinen tuotto muodostuu kaikesta työstä, eikä vain maataloudessa tehdystä. Kolmanneksi, kun Smith katsoo vaurauden muodostumisen perustuvan sekä työhön että maahan, hän kritisoi Lockeä, joka katsoo vaurauden muodostuvan vuotuisesta työn tuotosta, mutta näyttäisi irrottavan työn kohteestaan,

³ EPS on Smithin teosten Glasgow-edition mukainen ja vakiintunut lyhenne teoksesta *Essays on Philosophical Subjects* jonka W. P. D. Wightman ja J. C. Bryce ovat editoineet ja julkaisseet vuonna 1980.

maasta (*nature, land*). (emt., 2007, 106–107) Mitä tulee vaurauden jakautumiseen, Smith kirjoittaa:

... the whole of what is annually either collected or produced by the labour of every society, or what comes to the same thing, the whole price of it, is in the manner originally distributed among some of its different members. Wages, profit, and rent are the three original sources of all revenue derived from one or other of these. (WN I.vi.17)

Vuotuinen tuotto muodostuu palkoista, voitosta sekä vuokrasta. Kuten Göçmen huomauttaa, kukin niistä vastaa tiettyä yhteiskuntaluokkaa. Työntekijät saavat palkkaa, heidän ainoa 'omaisuutensa', jota he voivat 'myydä' on heidän työvoimansa. Maanomistajat saavat vuokratuloja antaessaan omistamansa maan tuotannon käyttöön esimerkiksi viljeltäväksi. Kolmas yhteiskuntaluokka sijoittaa omistamaansa varallisuutta – elinkustannukset ylittävästä osasta eli pääomasta – johonkin tuotantolaitokseen ja saa sijoituksistaan voittoa, jolloin pääoma siis kasvaa. (Göçmen, 2007, 107–109)

Kuten Göçmen tähdentää, yksityisomaisuuden syntyminen liittyy läheisesti eri yhteiskuntaluokkien syntymiseen. Smithin neliportaisessa yhteiskuntien kehitystä kuvaavassa mallissa ensimmäisessä vaiheessa eletään metsästämyllä ja keräilemällä, eikä omaisuutta juuri ole. Siirryttäessä paimentolaisuuteen yksityisomaisuuden merkitys on suuri, mitä enemmän karjaa sitä parempi toimeentulo. Omaisuuden, varallisuuden, toimeentulon ja vaikutusvallan yhteys syntyy. Maanviljely elinkeinona synnyttää maanomistuksen käsitteen. Maanomistajien yhteiskuntaluokka syntyy. Kaupallisessa yhteiskunnassa on vielä yksi omistajaluokka, ne joilla on pääomaa. (Göçmen, 2007, 103; 107–110) Kuten Dugald Stewart (EPS II.50–52) muistelmissaan (*Account of the Life and Writings of Adam Smith LL.D., 1793*) huomauttaa, tässä voidaan nähdä vastaava historiallinen näkökulma kuin paroni Montesquieun (1689–1755) tavassa tutkia lakien suhdetta kulloiseenkin yhteiskuntaan (erityisesti *De L'Esprit des lois* teoksessaan vuodelta 1748). Hän katsoi lakien muokkautuvan kulloistenkin olosuhteiden ja yhteiskunnallisen kehitysasteen mukaisesti; instituutiot kehittyvät muun yhteiskunnallisen kehityksen mukana.

Göçmenin sanoin voimme nähdä Smithin analysoivan kaupallisessa yhteiskunnassa tapahtuvaa vaihdantaa ja vaihtosuhteita tasa-arvoisten toimijoiden välisenä toimintana. Markkinoiden tasolla

työntekijä ja tehtailija käyvät kauppaa. Mutta kuva näyttääkin erilaiselta katsottuna tuotannon näkökulmasta, kukin yhteiskuntaluokka osallistuu tuotantoon omista erityisistä lähtökohdistaan. Eri yhteiskuntaluokkien toimijoilla voi erilaisissa historiallisissa, yhteiskunnallisissa tai poliittisissa tilanteissa olla yhteiset edut, toisinaan erilaiset ja joskus jopa jossain määrin vastakkaiset, johtuen juuri erilaisista perusteista, joilla tuotto jakautuu. (Göcmen, 2007, 103; 105–106; 109–110)

Voidaan sanoa, että WN-teoksen osat I ja II kuvailevat ihanteellisen markkinatalouden toimintaa. Hinnanmuodostumisen teoria erottaa tuotantotekijät, maan, työn ja pääoman tuloksesta joka voi olla vuokran, palkan tai voiton muodossa. Smith osoittaa miten taloudelliset ilmiöt vaikuttavat toisiinsa rakentaessaan makrotaloudellista malliaan. Hänen mallissaan tuotantotekijät ovat osa talouden jatkuvaa kiertoa. Smith näkee myös mahdollisuuden taloudelliseen kasvuun. Tuotannon määrä tietyllä aikajaksolla voi kasvaa aiemmasta, mutta se edellyttää sijoitetun päämäärän kasvua, joko suurempia palkkamenoja työntekijöiden määrän kasvaessa tai investointeja koneisiin tai muihin työvälineisiin, jolloin tuotanto myös tehostuu. Säästäväisyys, *parsimony* (WN II.iii.17; 32) tekee lisäinvestoinnit mahdolliseksi. Smith kuvaa hahmottelemaansa mallia *obvious and simple system of natural liberty* (WN IV.ix.51) eli ilmeiseksi ja yksinkertaiseksi luonnollisen vapauden systeemiksi. Sen sisältämät ajatukset kilpailusta, vapaasta kaupasta ja markkinamekanismien itseohjautuvuudesta, oikeudenmukaisuutta unohtamatta ovat sittemmin keränneet paljon, niin kannattajia kuin vastustajiakin.

Osissa III ja IV Smith arvioi erilaisia taloudellisia järjestelmiä, eritoten hän osoittaa merkantilismin epäkohdat. Osassa V hän esittelee neliportaisen mallinsa yhteiskunnan sosioekonomisesta kehityksestä sekä muistuttaa, että kaupallisessa yhteiskunnassa yksilön taloudellisen toiminnan vapautta on tarpeen myös rajoittaa siinä määrin, että yhteisen hyvinvoinnin ja turvallisuuden kannalta tärkeiden instituutioiden toimintaedellytykset säilyvät. Näillä Smith tarkoittaa esimerkiksi oikeuslaitosta, maanpuolustusta, koululaitosta, muita julkisia laitoksia sekä uskonnon harjoittamista.

4.2. Työnjako

Työnjako perustuu Smithin mukaan ”propensity to truck, barter, and exchange” (WN I.ii.2) eli inhimilliseen taipumukseen kaupustella ja käydä vaihtokauppaa sekä ”desire of bettering our condition” (I.ii.28) eli itsesäilytykseen ja omasta edusta huolehtimiseen (*self-intrest*) Työnjako onkin mahdollista vain vaihtotaloudessa ja se on myös kulloistenkin markkinoiden koon rajoittamaa. (Ross, 1998, 279).

Smithin mukaan työnjako lisää tuottavuutta kolmella tavalla. Ensinnäkin jokainen työntekijä kehittyi taitavammaksi omassa työssään. Toiseksi säästyä aikaa, kun ei tarvitse siirtyä työstä toiseen. Kolmanneksi työnjako kannustaa keksintöihin ja koneellistamiseen, joiden avulla työ helpottuu ja tehostuu entisestään (WN I.i.5). Tätä prosessia (Wn I.i) voisi lyhyesti kuvata seuraavasti: Kaupungin suutari voi ostaa elintarpeensa kenkien tekemisellä ansaitsemillaan tuloilla ja voi siten keskittyä kokonaan kenkien valmistamiseen. Työnjako myös synnyttää kysyntää, kun suutarista tulee leipurin ja oluenpanijan asiakas. Kun suutari voi keskittyä omaan ammattiinsa, hän myös kehittää työtapojaan, menetelmiään ja taitojaan niin, että parempia kenkiä syntyy nopeammin ja helpommin. Hänen tulonsa lisääntyvät ja hän voi hankkia itselleen ja perheelleen yhä enemmän muita hyödykkeitä. Yhteiskunta vaurastuu ja hyvinvointi lisääntyy (WN I.i.10).

Tärkeä vaihe taloudellisen kehityksen käynnistymiselle on maatalouden tuottavuuden kasvu (WN II.v.12; 19; 31). Se takaa elintarvikkeiden riittävyyden myös niille, jotka eivät osallistu ruuan tuottamiseen. Tämä on tehokkaan työnjaon perusedellytys. Työnjako on myös kaupallisen yhteiskunnan synnyn edellytys ja ominaisuus. Smith kirjoittaa:

... when the division of labour has been once thoroughly established, it is but a very small part of a man`s wants which the produce of his own labour can supply. He supplies the far greater part of them by exchanging that surplus part of the produce of his own labour, which is over and above his own consumption, for such parts of the produce of other men`s labour as he has occasion for. Every man thus lives by exchanging, or becomes in some measure a merchant and the society itself grows to be what is properly a commercial society. (WN I.iv.1)

Ihmiset lakkaavat olemasta omavaraisia, keskinäinen riippuvuus lisääntyy ja yhteistyön tekeminen tulee välttämättömäksi. Ihmiset myyvät valmistamia tuotteita ja ostavat tarvitsemansa ansaitsemallaan rahalla. Työnjako on Smithillä myös sosiaalista eli yhteiskunnan jakautumista eri ammattikuntiin ja ammatteihin ja sitä kautta myös yhteiskuntaluokkiin, kuten Göçmen huomauttaa. (2007, 105). Mutta erityisen merkittävään asemaan Smith näyttäisi asettavan teollisessa tuotannossa tapahtuvan työn jakamisen eri tehtäviin. (Groenewegen, 1977, 558–561).

4.3. Vastaanotto kotipuolessa

An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations julkaistiin vuonna 1776. Smithin elinaikana siitä ilmestyi viisi eri editiota. Sittenmin teos on ollut aina saatavilla englanninkielisenä, kuten Ross huomauttaa (1998, xi). Rossin kokoamasta WN-teoksen aikalaiskeskustelua esittelevästä teoksesta käy hyvin ilmi teoksen herättämän keskustelun vilkkaus ja monipuolisuus. Smithin lähipiiristä David Hume, Hugh Blair (1718–1800), Edinburghin yliopiston rehtori William Robertson (1721–1793) sekä John Millar (1735–1801), Glasgown yliopiston siviilioikeuden professori, kommentoivat kirjeitse WN-teoksen ilmestymistä onnitellen ja toiset ehdottaen parannuksia. Millar (emt., 14–15) kiinnitti huomiota erityisesti kaupankäynnin rajoittamattoman vapauden ajatukseen. Vaikka hän oli poliittisen vapauden kannattaja, joka tuki Amerikan itsenäistymistä, hän silti kyseenalaisti Smithin ajatuksen kahlitsemattomista markkinoista. Millar katsoi, että yleisen edun niin vaatiessa olisi kaupankäyntiä voitava säännellä, esimerkiksi kotimaisen tuotannon raaka-aineiden saatavuuden takaamiseksi. Myöskään James Anderson (1739–1808) ei kannattanut ehdotonta markkinoiden vapauttamista korostaessaan eroa muun teollisen tuotannon ja maatalouden sopeutumiskyvyissä (emt., 87–104). James Maitland, Lauderdaleen 8. kreivi (1759–1839) julkaisi teoksensa *Inquiry into the Nature and Origin of Public Wealth* (1804), (toinen editio 1819), jonka innoittajana on pitkälti ollut WN-teos. Hänen pääasiallinen kritiikkinsä kohdistuu etenkin Smithin arvoteoriaan (Ross, 1998, xx, 121–130).

Kuten R. F. Teichgraeber III (2000, 101) artikkelissaan arvioi, 'päivänpolitiikassa' Smithin teos oli parlamentaarikoille tärkeä tiedonlähde heidän väitellessään talouskysymyksistä. Rossin (1998, xiv–xxv) arvion mukaan Smithin aatteiden vaikutus on nähtävissä Britannian pääministerien päätöksissä. Lordi North (1732–1792), (pääministerinä 1770–1782) uudisti

verotusta, lordi Shelburne (1737–1805), (pääministerinä 1782–1783) yksinkertaisti ja oikeudenmukaisti verotusta sekä vapautti kauppaa uudistamalla tullijärjestelmän. William Pitt nuorempi (1759–1806), (pääministerinä 1783–1801 ja 1804–1806) puolestaan keskittyi työssään erityisesti taloudellisen kasvun edellytysten luomiseen ja kehittämiseen juuri päättyneen amerikan vallankumouksen taistelujen jälkeen (sota kesti 1775–1783) sekä pyrki vapauttamaan kaupankäyntiä. Mackintosh (1836) kirjoittaakin katsauksessaan moraalifilosofian kehityksestä kuvauksen WN-teoksen konkreettisia vaikutuksia ihmisten elämään lakeja ja sopimuksia uudistettaessa, johon esimerkiksi Reeder (1997, 159) nojautuu.

Pohtiessaan WN-teoksen vastaanottoa ja myöhempää asemaa poliittisen taloustieteen perustavana teoksena R. F. Teichgraeber III (2000, 90) on tehnyt kiinnostavia huomioita. Ensinnäkin Smith ei itse kampanjoinut teoksensa tai sen teorioiden puolesta, saatiikka, että olisi kerännyt ympärilleen seuraajia tai opetuslapsia. Hän jätti oikaisematta teoksestaan esitetyt yliyksinkertaistetut arviot, ei kirjoitellut esseitä tai pafletteja tehdäkseen teorioitaan tunnetuksi tai edistääkseen teoksensa myyntiä.

Toiseksi, Smithillä ja hänen teoksellaan oli ilmeinen korkea kulttuurinen status. Strahanin julkaisemat laitokset olivat kalliita ja teos itse paksu. Kansilehdellä oli kirjoittajan nimen lisäksi vielä maininta ”Formerly Professor of Moral Philosophy at Glasgow” ja myöhemmissä vielä lisäksi ”after 1778, one of the Commissioners of Customs in Edinburgh”. Eikä arvovaltainen kustantaja William Strahan (1715–1785) ollut kuka tahansa kirjakauppias vaan parlamentaarikko ja valtakunnan virallinen kustantaja (*King’s Printer*), joka oli kustantanut myös Edward Gibbonin (1737–1794) arvostetun *Decline and Fall of the Roman Empire* (osat I–VI, 1776–1789). (ema., 100) Smithin teoksen myynti olikin tasaista joten tarvetta `markkinointiin` ei ollut.

Kolmanneksi Teichgraeber (ema., 94–95; 98–101) kiinnittää huomiota erityisesti Ranskan vallankumouksen mukanaan tuomaan poliittiseen ilmapiiriin. Pelkästään Lontoossa julkaistiin 1790-luvulla 16 234 uutta kirjaa. Tämä kertoo 1700-luvun jälkipuolen mullistuksesta, jonka myötä kirjoja ilmestyi yhä enemmän ja kirjoja luettiin yhä enemmän. Alkoi ilmestyä myös poliittisia ja yhteiskunnallisia tekstejä: Amerikan itsenäisyystaistelut 1775–1783 sekä Ranskan vallankumous 1789–1799 synnyttivät kiihkeätäkin mielipiteidenvaihtoa muun muassa yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta ja demokratian ihanteista. Edmund Burke (1729–1797), joka puolsi Amerikan vallankumousta, kirjoitti Ranskan vallankumousta vastustavan tekstin *Reflections on the Revolution in France* vuonna 1790. Thomas Paine (1737–1809)

vastineeksi kirjoittamaa teosta *Rights of Man* (1791) myytiin satoja tuhansia kappaleita. Myös Mary Wollstonecraft (1759 – 1797) vastasi Burkelle teksteillä *A Vindication of the Rights of Men* ja *A Vindication of the Rights of Women* vuonna 1792.

Teichgraeber (2000, 93) jatkaa huomioitaan edelleen. Kun Ranskan kuninkaan Ludvig XVI (1754–1793) teloituksesta oli vuonna 1793 kulunut kymmenen päivää, vaati pääministeri William Pitt nuorempi sodanjulistamista Ranskan vallankumouksellisia ja heidän aatteitaan vastaan. Kun asiasta keskusteltiin, käytti Landsdownen II markiisi⁴ (1737–1805) puheenvuoron, jossa paitsi vastusti sotaa, niin katsoi Ranskan uuden hallinnon periaatteiden löytyvän Adam Smithin WN-teoksesta:

With respect to French principles, as they have been denominated, those principles had been exported from us to France, and could not be said to have originated among the people of the latter country. [...] The new principles of government, founded on the abolition of the feudal system, were originally propagated among us by the Dean of Gloucester, Mr. Tucker, and had since been more generally indulcated by Adam Smith, in his work on the Wealth of Nations. (sit. Teichgraeber, 2000, 94)

Lansdowne ei ollut ainoa, joka näki liberaalit talousuudistukset osana laajempaa sosiaalista ja poliittista reformia (vrt. Thomas Paine *Rights of Man*, 1791; markiisi de Condorcet'n *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain*, 1795). R. F. Teichgraeber III mainitsee vielä Joseph Priestleyn (1733–1804) teoksen *Lectures on history and General Policy* (1788), jossa viitataan useaan otteeseen Smithiin kritisoidessa Britti-hallintoa. (Teichgraeber, 2000, 94) Aikakauslehti *Analytical Review* (Sept.–Dec. 1790, 149–150) analysoi seuraavasti:

The genius of commerce is gone forth amongst the nations of the earth, everywhere carrying peace and plenty and freedom in her train. The old wars were for domination, now they are for trade, and therefore will be fewer of them; because all war is destructive to trade. The first kings of the earth were tyrants and despots [...] now they are merchants and traders. The kingdoms of Europe may be said to have become warehouses; the courts, counting-houses; the prime-ministers, bookkeepers; and the secretaries of states, clerks and porters. (sit. Teichgraeber, 2000, 93–94)

⁴ Landsdownen II markiisi eli lordi Shelburne eli William Petty. Häntä on pidetty yhtenä ensimmäisistä Smithin näkemysten kannattajana parlamentissa.

Toisin sanoen kaupankäynnin ajateltiin tuovan muassaan rauhaa, vaurautta ja vapautta. Sodat vähenisivät, koska ne haittaavat kaupankäyntiä. Jos hallitsijat aiemmin olivat itsevaltaisia tyranneja, niin uuden ajan hallitsijat olisivat lähinnä kauppiaita. Kaikkien valtaan ja hallitsemiseen aiemmin liittyneiden instituutioiden kuten hovin, ministerien ja virkamiesten uutena tehtävänä nähtiin kaupankäynnin palveleminen. Näyttää siltä, että Smithin ajatuksia tulkittiin joissakin piireissä hyvinkin radikaalisti. (Teichgraeber, 2000, 93–94)

Radikaaleja ajatuksia ei kuitenkaan suvaittu, esimerkiksi Joseph Priestley katsoi parhaaksi muuttaa Amerikkaan; Thomas Paine karkotettiin sinne. Ilmeisesti kaikkea ja kaikkia jakobinismiin (ranskan vallankumouksen kannattaminen) liittyvää tarkkailtiin. Teichgraeber (ema., 95) huomauttaakin, että vähitellen kaikki poliittisiin tai taloudellisiin kysymyksiin liittyvä keskustelu oli tuomittavaa jakobinismina, joskaan uudistusmielisiä ei pystytty tyystin hiljentämään. Jos Smithin taloudellisten uudistuksien oheen aiemmin olikin ainakin joidenkin tulkintojen mukaan liitetty kiinteästi myös yhteiskunnallisia ja poliittisia ulottuvuuksia, niin ilmeisesti ilmapiiri oli sellainen, että uudistusmieliset katsoivat parhaaksi lähestyä asioita varovaisemmin ja pyrkivät ottamaan etäisyyttä erityisesti Ranskan vallankumouksen vapauden ihanteeseen. Esimerkiksi Dugald Stewart (1753–1828) pyrki – perääntyessään Ranskan vallankumouksen kannattamisesta – osoittamaan, että vaikka Smith toki pyrki kehittämään yhteiskuntaa, niin hän ei kuitenkaan pyrkinyt hahmottelemaan uusia perustuslakeja, vaan ennemminkin kyse oli olemassa olevien lainsäätäjien käytäntöjen parantamisesta. Teichgraeber katsoo myös Thomas Robert Malthusin (1766–1834) tekstin *An Essay on the Principle of Population* (kuusi editiota vuosina 1798–1826) vaikuttaneen pettyneiden ja turhautuneidenkin uudistusmielisten tyytymiseen kaventuneeseen Smith-tulkintaan, jolla näyttää olevan kauas kantoiset seuraukset. (Teichgraeber, 2000, 94–97)

4.4. Vastaanotto ulkomailla

WN-teos käännettiin nopeasti saksaksi ja tanskaksi heti ensimmäisen edition ilmestyttyä. Venäjänkielinen käännös ilmestyi neljässä osassa vuosina 1802–1807 N. Politkovskyn tekemänä. (Thomson, 2003, 286) Ross (1998) referoi toimittamansa kirjan *On the Wealth of Nations, Contemporary Responses to Adam Smith* aikalaisten kiinnostusta ja innostusta Smithin

ajattelun suhteen. Hän kuvaa käännösten ja kommentaarikirjallisuuden ja keskustelun kehkeytymistä tarkasti.

Saksassa oli 1700-luvun lopulla herännyt voimakas kiinnostus skottilaiseen valistusfilosofiaan, jonka oli huomattu poikkeavan fysiokraattien ajattelusta. Esimerkiksi David Humen teos *Political Discourses* (1752) sekä Sir James Steuart-Denhamin (1713–1780) *Principles of Political Economy* (1767) olivat paitsi tarkkaan luettuja, niin myös arvostettuja tekstejä (Ross, 1998, xxvii–xxviii).

Smithin WN-teosta altettiin kääntää saksaksi heti sen ilmestyttyä. Uusista editioista puuhattiin ahkerasti käännöksiä ja nopeasi alkoi ilmestyä myös WN-teosta esitteleviä ja kommentoivia tekstejä. Johann Friedrich Schiller⁵ sai käänöksensä ensimmäisen osan painoon jo loppuvuodesta 1776 ja toisen osan vuonna 1778. Schiller toimitti vielä käännöksilleen lisäosan, jossa Smithin kahta ensimmäistä editiota – vuosilta 1776 ja 1778 – vertailtiin. Vuonna 1792 ilmestyi vielä käänös Smithin WN-teoksen kolmannesta, vuoden 1784 editiosta. Christian Garve (1742–1798) opetti filosofiaa Leipzigin yliopistossa ja oli erikoistunut skottivalistukseen. Hän julkaisi vuosina 1794–1796 uuden käänöksen, jonka katsotaan vaikuttaneen oleellisesti WN-teoksen saamaan suosioon. (Ross, 1998, xxviii)

Georg Friedrich Sartorius (1765–1828) Göttingenin yliopistosta samoin kuin Christian Jacob Kraus (1753–1897) Königsbergissä alkoivat esitellä WN-teosta opiskelijoilleen. Sartorius julkaisi myös WN-teosta käsittelevän yleistajuisen kirjan *Handbuch der Staatswirtschaft* (1796), jonka toinen editio *Elemente des National-Reichtums* ilmestyi vuonna 1806. Teoksessaan *Abhandlungen, die Elemente des National-Reichtums und die Staatswirtschaft betreffend* (1806) hän kommentoi aikalaiskeskustelua ja nostaa esiin muun muassa John Millaria (1735–1801) askarruttaneen kysymyksen siitä, milloin on yhteisen hyvän nimissä laein rajoitettava oman edun tavoittelua. Sartorius oli Smithin kanssa eri mieltä valtion puuttumisesta markkinoiden toimintaan yhteisen edun nimissä mikä puolestaan herätti paljon keskustelua. Ludwig Heinrich von Jacob (1759–1827) Hallen yliopistosta julkaisi vuonna 1805 teoksen *Grundsätze der National-Ökonomie oder National-Wirtschaftslehre*, missä hän halusi nostaa esiin Smithin näkemyksen taloudellisen toiminnan kehittymisestä yhteiskunnassa, jossa ihmiset ovat

⁵ Hän oli tunnetumman Johann Cristoph Friedrich Schillerin (1759–1805) serkku.

kanssakäymisessä toistensa kanssa. Hän tuli luoneeksi termin kansantalous. Jacobilla olikin suuri vaikutus taloustieteellisen analyysin kehittymiselle saksassa. (Ross, 1998, xxix–xxx)

Alun hankaluuksien jälkeen WN-teos kuitenkin saa aikaan paljon keskustelua ja kommentaarikirjallisuutta myös Ranskassa. Jo WN-teoksen ilmestymisvuonna 1776 koetti Abbé André Morellet (1727–1819) saada turhaan julkaistuksi kääntämänsä otteen, mutta sensuuri esti hankkeen. Ensimmäinen käännös ilmestyi anonyymisti vuosina 1778–1779. Morellet saattoi käännöstyönsä loppuun, mutta se jäi julkaisematta, koska samainen Abbé Jean Louis Blavet (1719–1809), joka oli kääntänyt myös TMS teoksen (1774), ehti ensin ja julkaisi käännöksensä viikoittaisina jaksoina *Journal de l'agriculture* julkaisussa vuosina 1779–1780. Yhdeksi teokseksi koottuna ne ilmestyivät vuonna 1781 Pariisissa (vain 20 kpl painos) ja sensuurivapaassa Sveitsin Yverdonissa sekä vielä Pariisissa vuonna 1788. Uusitun edition Blavet julkaisi vuonna 1800–1801. Vallankumouksen lähestyessä WN-teos tuntui puhuttelevan yhä useampia. Jean-Antoine Roucher (1745–1794) toimitti käännöksensä WN-teoksen neljännessä vuoden 1786 editiosta julkaisuuden saattelemana vuosina 1790–1791. Käännöksestä otettiin uusintapainos vuonna 1792 ja uusi editio ilmestyi vielä 1794, samana vuonna, kun kääntäjä itse päätyi giljotiiniin. (Ross, 1998, xxx–xxxii)

Jean-Baptiste Say (1767–1832) kiinnostui WN-teoksesta niin, että tilasi itselleen sen uusimman viidennen edition (vuodelta 1789) ja alkoi tehdä muistiinpanoja huomioistaan. Hän julkaisee vaikuttavan teoksensa *Traité d'économie politique* vuonna 1802. Germain Garnier (1754–1821) taasen julkaisi samana vuonna kehitun ja lähes kanonisoidun WN-käännöksensä. Sen toinen editio ilmestyi vuonna 1822 uusien selventävien alaviitteiden kera. Samainen käännös ilmestyi Adolphe Blanquinin (1798–1854) uudelleen editoituina versiona vuonna 1843 kahdessa osassa Guillaumin kirjasarjassa *Collection des principaux économistes*. Tämä WN-käännöksen laitos teki todennäköisesti Smithin ajattelua tunnetuksi hyvin laajalti Euroopassa. Uusittu editio ilmestyi vielä vuosina 1859 sekä 1881, josta jälkimmäisestä tuli luotettavimpana pidetty ja yleisimmin viitattu ranskankielinen WN-käännös. (Ross, 1998, xxxi–xxxiii)

Italiassa Smithin WN-teosta esiteltiin ja kommentoitiin aikakauslehdissä kuten *Diario economico di agricoltura, manifatture e commercio* (1776–1777), *Giornale enciclopedico* sekä *Novelle letterarie* (1781). Ensimmäinen italiankielinen käännös teoksesta ilmestyi vuonna 1790. Anonyymi kääntäjä vaikuttaa tehneen työtään Abbé Blavetin käännöksen (1779–1780) pohjalta. Francesco Mengotti (1749–1830) kirjoitti Smithin oppeja mukaellen vuonna 1792 suosituksi

tulleen tekstinsä *Il Colbertismo*. Mengotti on Smithin kanssa samaa mieltä siitä, että talous toimii sitä paremmin, mitä vapaammin se saa organisoitua ja että taloudellisella kehityksellä on oma luonnollinen järjestyksensä, jossa maataloudella on tärkein rooli, sen jälkeen ”teollisuudella” ja sitten ulkomaankaupalla. (WN III.i.8). (Ross, 1998, xxxiii–xxxiv)

WN-teos tunnettiin myös Yhdysvalloissa. Thomas Pownall (1722–1805), joka oli oman hallinto-koekmusensa pohjalta kirjoittanut teoksen *The Administration of Colonies* vuonna 1764. Kirjoitti vuonna 1776 Smithille pitkän kirjeen, jossa hän analysoi WN-teosta ja esitti kritiikkiä muun muassa hintoja, kaupankäynnin malleja, maahantuonnin rajoittamista ja siirtomaakaupan monopolia koskevista kysymyksistä. Hän aloittaa kirjeensä kiinnostavalla vertauksella Newtonin *Principia* teokseen:

Sir,

When I first saw the plan and superstructure of your very ingenious and very learned Treatise on the Wealth of Nations, it gave me a compleat idea of that system, which I had long wished to see publick in possession of. A system, that might fix some first principles in the most important of sciences, the knowledge of the human community, and its operations. That might become *principia* to the knowledge of politick operations; as Mathematics are to Mechanicks, Astronomy, and the other Sciences. (25. syyskuuta 1776, Corr., kirje 174, s. 213)

Hän pitää WN-teoksen ansiona sen kattavaa analyysia yhteiskunnan toimintaperiaatteista sekä sen tarjoamia välineitä poliittisten toimenpiteiden vaikutusten arvioimisessa.

Yhdysvaltain ensimmäisen presidentin George Washingtonin (1732–1799)⁶ valtiovarainhoitajana toimi Alexander Hamilton (1755/1757–1804), jota voitaneen pitää sikäläisenä Smith-tuntijana ja -kriitikkona. Tietävästi hän kirjoitti laajan kommentaarin vuonna 1783, mutta se ei ole säilynyt. Hamilton otti tehtäväkseen nuoren kansakunnan julkisen velan ja kansantalouden vakaan perustan luomisen suunnittelemalla toimintarakenteet verojen kantamiselle, kansalliselle pankille sekä rahapajalle. (Ross, 1998, xxxv)

⁶ George Washington (1732–1799) toimi Yhdysvaltain ensimmäisenä presidenttinä vuosina 1789–1797.

Hamilton ei esimerkiksi uskonut markkinoiden itseohjautuvuuteen ilman valtion sääntelyä, vaan kuvaili asetelmaa sanoilla: ”wild speculative paradox” eli kyseessä oli hänestä ”villi, spekulatiivinen paradoksi”. Joulukuussa 1791 puheessaan kongressille otsikolla *Report on the Subject of Manufactures* hän kuitenkin nojaa Smithin ajatuksiin taloudellisen kasvun perustumisesta työnjaolle, monopolien haitallisuudesta ja kilpailun hyödyistä. Hamilton katsoi täydellisen vapauden kaupankäynnissä olevan ideaalitalanne, jos kohta se oli hänestä periaate, jota yksikään kansakunta ei tosiasiaassa noudata:

... the United States are to a certain extent in the situation of a country precluded from foreign Commerce. They can indeed, without difficulty obtain from abroad the manufactured supplies, of which they are in want; but they experience numerous and very injurious impediments to the emission and vent of their own commodities. Nor is this the case in reference to a single foreign nation only. (Hamilton, 1791, 215)

Hän katsoi myös, ettei tasaveroinen kaupankäynti USA:n ja Euroopan välillä ole mahdollista vaan tuomitsisi Yhdysvallat talouden maatalouden varaan:

...the United States cannot exchange with Europe on equal terms; and the want of reciprocity would render them the victim of a system, which should induce them to confine their views to Agriculture and refrain from Manufactures. A constant and encreasing necessity, on their part, for the commodities of Europe, and only a partial and occasional demand for their own, in return, could not but expose them to a state of impoverishment. ... (emt., 215)

Kolmanneksi hän siteeraa Smithin näkemystä, jonka mukaan valtiovallan tuki teolliselle tuotannolle suosii tuottajia ja syrjii kuluttajia. Hamilton kuitenkin katsoo että pitkällä tähtäimellä tuet vakaannuttavat teollista tuotantoa ja siten hinnatkin vähitellen alenevat. Hamilton siis suositteli tulleja suojelemaan kotimaista orastavaa tuotantoa ja hänen neuvoaan myös hyvin pitkälle noudatettiin. (emt., 217–219)

Saksalainen taloustieteilijä Friedrich List (1789–1846) kannatti Hamiltonin näkemyksiä kotimaisen tuotannon tukemisesta ja suojelemisesta. Teoksissaan *Outlines of a New (American) System of Political Economy* (1827) sekä tunnetummassa *Das Nationale System der Politischen Ökonomie* (1841) hän esittelee pitkälti juuri Hamiltonin ajatuksia, hyläten Smithin vaaliman

ajatuksen vapaan kaupan eduista sopimattomana ja toimimattomana sellaisessa kansantaloudessa, joka ei vielä ole saavuttanut riittävää talouden kasvua, vaan vaatii kehittyäkseen erityisesti teollisen tuotannon osalta suojelutullien kaltaisia toimia. (Ross, 1998, xxxv – xxxvi; Roll, 1938, 227–231)

5. Adam Smith -ongelman kehkeytyminen

5.1. Brittiläinen keskustelu

Aluksi on kiinnitettävä huomiota siihen miten 1800-luvun lopun Britit suhtautuivat Adam Smithiin ja hänen ansioihinsa. Brittein saarilla ei tutkijoilla ollut aavistustakaan siitä, millaista vilkasta keskustelua Smith herätti mannermaalla. Esimerkiksi L.L. Price (1862–1950) toteaa:

It is with feeling of some hesitancy that I submit to the Economic Section of the British Association these fragmentary and inadequate remarks. To say anything new on Adam Smith is not easy; but to say anything of importance or profit, which has not been said before, is well-nigh impossible. (Price, 1896, 273)

Tämä käsitys oli yleinen tuon ajan Britanniassa; Smithistä ei löytyisi enää mitään uutta sanottavaa. Merkillepantavaa on, että Price kuului samaan sukupolveen sellaisten Oxfordilaisten taloustieteilijöiden kanssa kuten W.J. Ashley (1860–1927), L.T. Hobhouse (1864–1929), W.A.S. Hewins (1865–1931) ja tietenkin Edwin Cannan (1861–1935). He kaikki valmistuivat Oxfordista vuosina 1881–1887 ja kuuluivat Oxfordin taloustieteelliseen seuraan (*Economic Society*). Oxford olikin 1880-luvulla brittiläisen poliittisen taloustieteen keskus. Price oli julkaissut teoksen *From Adam Smith to Arnold Toynbee* vuonna 1891. Ensimmäisessä kappaleessa hän esittelee WN-teosta ja mainitsee TMS-teoksen vain kerran, kertoakseen, että se julkaistiin vuonna 1759. Pitämässään puheessa hän ei mainitse TMS-teosta lainkaan, vaan liittää Smithin ainoastaan WN-teokseen. Näin näyttää Dugald Stewarin aikoinaan mainitsema Smithin laajempi tieteellinen projekti olevan tyystin unohduksissa. (Tribe, 2008, 514–515)

R. B. Haldane (1856–1928) kirjoittaa Smithistä vuonna 1887 teoksessaan *Life of Adam Smith*:

As we become removed by an ever-increasing distance from the prejudices and opinions which Adam Smith once for all shattered, their magnitude and importance appears to grow smaller. It is safe to affirm that even the battle between Free Trade and Protection will never again be fought upon ground from which Adam Smith drove his opponents. Here, as in almost every other particular, the controversies of political economy turn upon new issues, however they may resemble the old disputes in name. (Haldane, 1887, 10)

Haldane katsoi Smithin sijoittuvan jo voitettujen ja ohitettujen ongelmien ja kysymysten menneeseen aikaan. Vaikka Smith perustavalla tavalla ravistelikin aikansa ennakkoluuloja ja käsityksiä, on ajan kuluminen vähentänyt niiden merkitystä. Haldane on sitä mieltä, ettei enää edes protektionismin ja vapaakaupan välistä kamppailua käydä samoista lähtökohdista, vaan poliittisen taloustieteen vastakkainasettelut liittyvät uusiin kysymyksiin, vaikka ne nimellisesti saattaisivatkin jotenkin muistuttaa vanhoja kysymyksiä.

Toinen aikalainen Walter Bagehot (1826–1877) puolestaan arvioi WN-teoksen olevan ”a very amusing book about old times” tekstissään *Adam Smith as a Person* vuodelta 1876. Näiden miesten mukaan Smithin aika – vaikka hän olikin modernin taloustieteen perustaja – oli auttamattomasti ohitse. He tuntuvat näkevän Smithin yksinomaan taloustieteilijänä, josta aika on ajanut ohitse, hänen monumentaalisuudestaan huolimatta. Vielä vähemmän annettavaa oli heidän mukaansa TMS-teoksella. Bagehotin mukaan Smithin teoksella ei ollut enää filosofista arvoa vaikka olikin aikanaan ollut arvostettu. Haldane puolestaan luonnehti sitä tylsäksi ja vähemmän mieltä ylentäväksi luettavaksi. (Tribe, 2008, 515)

Tribe (2008, 515) huomauttaa, että on syytä muistaa kuinka vähän olemme aina tienneet Smithin henkilöhistoriasta ja tuolloin ainut konteksti, johon sijoittaa Smithin tekstejä oli Dugald Stewartin *Account of the Life and Writings of Adam Smith, LL.D.*. Niinpä Smith tulikin liitettyksi WN-teoksensa ansiosta kiinteästi taloustieteeseen. Hänen nimensä liitettiin ensisijaisesti vapaaseen kauppaan (*free trade*) sekä taloudelliseen vapauteen (*economic liberty*). Varhaiset klassisen taloustieteen edustajat perustivat omat teoriansa arvosta (*value*) ja jakautumisesta (*distribution*) Smith-kritiikkiin.

John Stuart Millin (1806–1873) julkaistessa teoksensa *Principles of Political Economy* vuonna 1848 oli Smith muuttunut tukevasti osaksi poliittisen taloustieteen mennyttä aikaa. WN-teoksen

uusintapainoksia ilmestyi kyllä 1860-luvulta alkaen lähes vuosittain ja TMS-teoksestakin säännöllisin välein, vuosina 1861, 1871, 1880, 1887, 1892. Keskustelua ei Smithin teoksista kuitenkaan juurikaan käyty, ei etenäkään niiden keskinäisestä suhteesta. John Ramsay McCullochin (1789–1864) vuonna 1828 tekemä WN-teoksen kriittinen editio kelpasi julkaistavaksi lähes muuttumattomana vielä vuonna 1872. Smithin teoksia toimittaneet William Playfair (1759–1823), Buchan 11. jaarli eli David Erskine (1742–1829), John McCulloch ja Daniel Wakefield (1776–1846) keskittyivät kirjoituksissaan pitkälti osoittamaan, selittämään ja korjaamaan Smithin tekstistä löytämiään virheitä ja näin pääosan heidän teksteissään tekemistään huomioista muodostaakin heidän oma ilmeisen taitavana pitämänsä tulkinta. Kaiken kaikkiaan kiinnostus Smithiin oli vähäistä ja liittyikin lähinnä poliittiseen taloustieteeseen. (Tribe, 2008, 515)

Mutta ei Smith-tutkimuksen tilanne aivan toivoton ollut. Poikkeuksena mainittakoon H. T. Buckle (1821–1862), joka analysoi yksityiskohtaisesti teoksensa *History of Civilization of England* (kaksi osaa: 1857 ja 1861) toisessa osassa Smithin molempia teoksia ja pyrkii esittämään ensimmäisen koherentin näkemyksen Smithin intellektuaalisesta projektista kokonaisuutena. Aikalaisten tieteellinen keskustelu Isossa-Britanniassa ei tosin Bucklen teosta juuri noteerannut. (Tribe, 2008, 516) Toisin oli Saksassa, kuten jäljempänä huomaamme.

Bucklen teoksen ohella Leonidas Montes (2003, 63–64; 73–74) mainitsee toisen arvostetun historioitsijan Leslie Stephenin (1832–1904) teoksen *History of English Thought in the Eighteenth Century* (1876) vaikuttaneen käytyyn Smith-keskusteluun. Päinvastoin kuin Buckle, Stephen ei näytä arvostavan Smithiä. Hän tulkitsee TMS-teoksen 'oman edun' tekoja motivoivaksi 'voimaksi' ja WN-teoksen sympatian regulatiiviseksi 'voimaksi'. Näin pohjimmiltaan itsekkään ihmisen toimintaa ohjaa ja hillitsee sympatia eli ns. 'reflektoitu itsekkyyks'. Stephen kirjoittaa:

... as an answer to the question: given man as a predominantly selfish animal, how does he come to condemn actions which are prompted by his selfishness? The answer is substantially that morality is a kind of reflected selfishness. Owing to what may be almost called an illusion of the imagination, we cannot help seeing ourselves as others see us.. And thus that reflex selfishness which we call morality exerts a regulative power which restrains purely mischievous actions. (Stephen, 1876, 320)

Stephen näyttää mukailevan Thomas Reidin (1710–1796) näkemystä itsekkyyden asemasta Smithin moraaliteoriassa (Montes, 2003, 74.) Jo aiemmin Reid oli kirjeessään lordi Kamesille (1696–1782) vuonna 1778 kritisoinut Smithin 'sympatiaa' sanoen: "I have always thought Dr. Smith's System of Sympathy wrong. It is indeed only a Refinement of the selfish System". Thomas Reid pitää Smithin teoriaa itsekkyyteen perustuvana, eikä siten pidä sitä onnistuneena (Reeder, 1997, 66) Esimerkiksi Peters-Fransen (2001, 180) katsoo Reidin ja Kamesin pitävän Smithin teoksia yhteneväisinä juuri siksi, että myös moraaliteoria perustuu itsekkyyden periaatteeseen.

Edwin Cannan julkaisi vuonna 1893 teoksensa *A History of the Theories of Production and Distribution in English Political Economy from 1776–1848* uudistaen tavan lähestyä poliittisen taloustieteen historiaa. Hän päätyi esittelemään kunkin teorian lähtökohdat, miten ja miksi ne syntyivät sekä miksi ne sittemmin menestyivät tai menehtyivät, sen sijaan, että olisi esitelty teorioita tai teoreetikoita jotenkin paremmuusjärjestyksessä. Aikaisemmista kirjoittajista poiketen hän ei turvautunut anekdootteihin tai yleisiin käsityksiin, vaan lisäsi tekstiinsä tarkat sitaatit niin, että lukija saattoi tarkistaa, mitä alkutekstissä todella sanotaan. Cannanin teos ei tosin ollut valtaisa menestys, kolmessa vuodessa sitä myytiin vajaa kolmesataa nidettä.

Vuonna 1895 Cannan alkoi editoida vastalöytyneitä Smithin luennoilla (vuosina 1763–1764) tehtyjä muistiinpanoja (LJ(B)). Ne julkaistiin vuonna 1896. Cannan loi uudet standardit Smithin tekstien editoinnille. Hän kiinnitti huomiota Smithin käyttämiin lähteisiin sekä teosten kirjoittamisen mahdollisiin päämääriin. Cannanin lähestymistapa painotti erityisesti kysymystä Smithin WN-teoksen omaperäisyydestä, eikä niinkään tämän teoksen asemasta osana koko Smithin tuotantoa. Cannan ei ilmeisesti ollut tietoinen tuolloin Saksassa käydystä keskustelusta, jossa juuri tuo jälkimmäinen kysymys herätti kiinnostusta. (Tribe, 2008, 516)

Englanninkielinen keskustelu Adam Smith -ongelmasta alkaakin vasta aivan 1890-luvun lopulla. Johann Gerhard Oncken (1800–1884) kiinnittää artikkelissaan (1897, 444) huomiota siihen, että Isossa-Britanniassa ei ilmeisesti tiedetä, eikä ymmärretä mitään mannermaalla käydystä Smith-keskustelusta. Nimittäin että ajoittain hyvin kiivastakin ajatustenvaihtoa on herättänyt kysymys siitä, ovatko Adam Smithin kaksi pääteosta *The Theory of Moral Sentiments* (1759) sekä *The Inquiry into the the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776) kaksi täysin itsenäistä teosta jotka ovat perustavalla tavalla keskenään ristiriidassa, vai onko jälkimmäinen jatkoa ensimmäiselle, jolloin ne muodostaisivat yhden kokonaisen moraaliteorian. Oncken on kuitenkin

sitä mieltä, että luentomuistiinpanojen löytyminen ratkaisee Adam Smith -ongelman lopullisesti. Esimerkiksi Witold von Skarżyński (1850–1910) esittämän jyrkimmän kannan mukaan Smithin ensimmäinen teos toisti vain Hutchesonin sekä Humen ajatuksia ja jälkimmäinen teos puolestaan olisi syntynyt Smithin Ranskan matkalla saamista vaikutteista. Oncken katsoo, ettei tällaisilla väitteillä ole enää mitään pohjaa löytyneiden luentomuistiinpanojen osoittaessa, että Smith oli pohtinut ja käsitellyt monia WN-teoksen keskeisiä teesejä ja ajatuksia jo ennen matkaansa Ranskaan. Lisäksi Oncken katsoo luentomuistiinpanojen osoittavan, että Smithin molemmat teokset ovat osa isompaa kokonaisuutta ja tieteellistä projektia. (vrt. myös Tribe, 2008, 516)

Leslie Stephen osallistuu Smith-keskusteluun jälleen esseellään teoksessa *Dictionary of National Biography* (1898) ja on siten ensimmäisiä, joka huomioi mantereella käydyn Smith-keskustelun. Hän kiinnittää huomiota Wilhelm Hasbachin (1848–1920) tekstin *Untersuchungen* (1891) merkityksellisyyteen ja listaa WN-teosta käsiteltyään vielä muitakin monografioita, joissa pohditaan Smithin suhdetta muihin kirjoittajiin. Hän mainitsee Onckenin tekstin *A. Smith und Immanuel Kant* (1877) lisäksi Feilbogenin tekstin *Smith und Turgot* (1893) sekä Skarżyńskiin teoksen *Adam Smith als Moralphilosoph und Schöpfer der Nationalökonomie* (1878).

Seuraavana vuonna Charles Francis Bastable (1855–1945) julkaisi laajan esseen *Adam Smith Lectures on Jurisprudence* (1899), jossa esitteli erityisesti löytyneitä luentomuistiinpanoja ja huomioi myös saksalaisen Smith-keskustelun. Tuon ajan Britti-taloustieteilijät seurasivat kyllä mannermaista ajattelua ja teorioita, mutta poikkeuksellista oli, että joku saattoi pitää hyödyllisenä huomioita ulkomaisten kirjoittajien tekstejä tutkiessaan englantilaista, irlantilaista tai skottikirjoittajaa. Halutessaan kuvata poliittisen taloustieteen syntyhistoriaa, Bastable nostaa esiin tuolloin uusia tekstejä, kuten esimerkiksi James Bonarin (1852–1941) tekemä Smithin kirjastoluettelo (1894) sekä Schellen (1881), Hasbachin (1891), Onckenin (1897) ja Kniesin (1853) tekstit. Bastable tuleeikin muotoilleeksi Adam Smith -ongelman uuteen muotoon. Hän ehdottaa, että vertailtaessa löytyneitä luentomuistiinpanoja WN-teokseen saataisiin selville, mitä Smith mahdollisesti olisi omaksunut fysiokraateilta. Se mikä puuttuu luentomuistiinpanoista, mutta on kuitenkin WN-teoksessa, olisi siis peräisin Ranskasta. (Tribe, 2008, 517)

Bastable tuleeikin siihen johtopäätökseen, että Smith on omaksunut Quesnayltä käsityksen siitä, mikä kaikki vaikuttaa tietyn hyödykkeen hinnanmääräytymiseen. Luentomuistiinpanoissa mainitaan vain palkat, mutta WN-teoksessa mainitaan palkkojen lisäksi myös vuokrat ja tuotto (*profit*). Bastable jatkaa pohtimalla luentomuistiinpanojen ja WN-teoksen erojen merkitystä.

Bastable päätelee, että luentojen alussa osassa *Cheapness or Plenty*, kappaleissa *The Natural Wants of Mankind* sekä *The Arts are subservient to the Natural Wants of Mankind* Smith aloittaisi tärkeimmästä, mitä taloustieteen opiskelijan tulee tietää, eli ihmisen tarpeiden tärkeästä roolista taloustieteessä. Pelkän asioiden käsittelyjärjestyksen perusteella Bastable tekee sen johtopäätöksen, että Smith on omaksunut Ranskasta WN-teoksessa esittämänsä käsityksen, jonka mukaan yhteiskunnan tuotanto on tärkeämpää, kuin tarpeiden tyydytys. Bastablen mukaan Smith olisi aiemmin ajatellut ihmisten lisääntyvien ja eriytyvien tarpeiden johtavan erilaisten ammattien ja taitojen kehittymiseen eli työnjakoon ja tehokkaampaan tuotantoon, mutta ranskalaisten ekonomistien vaikutuksesta Smith olisi muuttanut käsitystään niin, että tuotannon ja akkumulaation merkitys tuli tärkeämmäksi, tarpeiden tyydyttämisen sijaan. Näin Smith olisi jättänyt huomiotta sen, miten ihmisten tarpeiden luonne ja muuttuminen vaikuttavat yhteiskunnan talouteen. (ema., 517)

5.2. Keskustelu Saksassa

Cannanin teksteillä on ollut tärkeä rooli englanninkieliselle Smith-tutkimukselle. Saksassa kuitenkin tutkittiin Smithin ajattelua laajemmassa tieteellisessä kontekstissa paljon ennen häntä. Keskeiseksi tekijäksi tässä nousee hieman yllättäen Bucklen teoksen *History of Civilization* toisen osan suosittu saksankielinen käännös. Vielä 1860- ja 1870-luvuilla eivät saksalaiset lukeneet englantia kuten myöhemmin, vaan olivat riippuvaisia käännöksistä. TMS-teos oli kyllä julkaistu saksankielisenä käännöksenä kahdestikin vuosina 1770 sekä 1791/1795, joista jälkimmäinen oli Ludvig Theobul Kosegartenin tekemä ja erittäin ansiokas. Saksalaisten yliopistojen kirjastot eivät kuitenkaan tuolloin hankkineet rutiininomaisesti uusimpia käännöksiä englanninkielisistä teoksista. Esimerkiksi Heidelbergin yliopistolla oli vanhempi käännös, muttei uudempaa. Seuraava uudempi saksankielinen TMS-editio ilmestyi vasta vuonna 1926 Walther Ecksteinin toimesta. Vaikka 1800-luvun jälkipuoliskolla siis keskusteltiin vilkkaasti TMS-teoksen tärkeydestä sekä merkityksestä koko Smithin tuotannon ja ajattelun ymmärtämiseksi, ei edes yhtä uusintapainosta saksankielisestä käännöksestä saatu aikaiseksi. Näin ollen moni, joka kirjoitti saksaksi TMS-teoksesta, ei ollut lukenut alkuperäisteosta. (Tribe, 2008, 518)

Tässä kohden lienee aiheellista tutkailla taloudellista ja poliittista kehitystä 1800-luvun Saksassa. Saksalainen yhtenäinen kansallisvaltio syntyi vasta vuonna 1871. Kulttuurin näkökulmasta nk.

saksalainen identiteetti oli olemassa jo paljon aiemmin⁷. Kansainvälistä kauppaa ja tuotantoa hallitsi Iso-Britannia, joten teollistuminen eteni saksassa varovasti. Saksassa oli käynnissä hidas mutta perustavaa laatua oleva muutos niin sosiaalisesti, poliittisesti kuin taloudellisesti.

Esimerkiksi Adam Heinrich Müller (1779–1829) – vaikka arvostikin Smithin oppineisuutta – piti Smithin näkemyksiä yksipuolisina ja Britannian etujen mukaisina. Hänen tärkeimpinä teoksinaan mainitaan *Die Elemente der Staatskunst* (1808–1809), *Versuch einer neuen Theorie des Geldes* (1816). (Roll, 1938, 217–226) Myös Fichte vastusti teoksessaan *Der Geschlossene Handelstaat: Ein Philosophischer Entwurf als Anhang zur Rechtslehre* (1800) Smithin kosmopolitanismia sekä vapaata kauppaa. Friedrich List (1789–1846) julkaisi vuonna 1841 teoksensa *Das Nationale System der Politischen Ökonomie*, jossa vakava kritiikki Smithiä (myöhemmin *Smithianismus*) kohtaan tiivistyi. List katsoi, että *laissez faire* -periaatteen noudattaminen oli kannattavaa Isolle-Britannialle, mutta ei vasta kehitymässä oleville kansantalouksille. (Roll, 1938, 220; 227–231) List (emt., 295) vertaa kaupankäynnin rajoitteita tikapuihin, joita pitkin Britannia on kivunnut korkeuksiin ja nyt Smithin opin seuraajaat ovat kaatamassa nuo tikkaat, jottei kukaan muu voisi enää kiivetä. List (emt., 107) katsookin, että kehittyvää tuotantoa tulee sekä tukea että suojella tuontitavaran tullimaksuilla; vapaa kaupankäynti toimii ’luonnollisesti’ vasta tasaväkisten kumppanien kesken. Samankaltaista kritiikkiä esitti myös aiemmin mainittu Alexander Hamilton arvioidesaan Yhdysvaltojen taloudellisen kehityksen mahdollisuuksia.

Yleisesti ottaen pidetään Wilhelm Rocherin (1817–1894) teosta *Grundriss zu Vorlesungen über die Staatswirthschaft: Nach geschichtlicher Methode* (1843) nk. Saksalaisen historiallisen koulukunnan perustavana tekstinä, vaikka kyseessä on pitkä intellektuaalinen kehitys, kuten edellä olevasta voinee havaita. Yksityisen edun ja vapaan kilpailun sijaan tämä koulukunta halusi taloustieteen ottavan laajemmin huomioon yhteiskunnalliset eettiset, poliittiset ja historialliset ilmiöt. Kansakunnan vaurastumisen edellytysten ohella tulisi kiinnittää huomiota kunkin kansakunnan kulloisinkin historiallisiin ja poliittisiin olosuhteisiin. (Roll, 1938, 303–306) Smithin roolia tässä kaikessa kuvaa esimerkiksi Johann Georg Heinrich Federin (1740–1821) tekemä kirja-arvostelu *Göttingische Gelehrte Anzeigen* (10.3.1777) julkaisuun vain muutama kuukausi WN-teoksen ilmestymisen jälkeen. Feder katsoo Smithin luottavan liikaa yksilöllisen ’oman edun’ vapaan ja rajoittamattoman toiminnan suomaan harmoniaan ja yhteiseen hyvään. Federin mukaan Smithin teoria toimii vain tietyssä yhteiskunnallisessa,

⁷ Esimerkiksi Johann Gottlieb Fichten (1762–1814) *Reden an die deutsche Nation* käsittelee kansallisidentiteettiä ja nationalismia.

teollistumisen ja vaurauden kehityksen vaiheessa, eikä sitä voi soveltaa universaalisti. (Montes, 2003, 67–68)

Toki samaan aikaan, kun Smithiä kritisoitiin, niin toisaalla häntä kannatettiin. Esimerkiksi Christian Jacob Krauss (1753–1807), Immanuel Kantin oppilas ja myöhemmin myös kollega esitteli ja luennoi Smithin taloustieteellisistä näkemyksistä. Kenties vaikutusvaltaisim Smithin ajattelun puolestapuhuja lienee ollut Göttingenin yliopistossa vaikuttanut Georg Sartorius (1765–1828) teoksellaan *Handbuch der Staatswirtschaft zum Gebrauche bey akademischen Vorlesungen, nach Adam Smith's Grundsätzen ausgearbeitet* (1796). Toisen merkittävän Smith-teoksen kirjoitti August Ferdinand Lueder (1760–1819). Kolmiosainen teos *Über Nationalindustrie und Staatwitschaft: Nach Adam Smith bearbeitet* ilmestyi vuosina 1800–1804. Smithin WN-teos näyttääkin herättäneen paljon mielipiteitä ja keskustelua 1800-luvun Saksalaisen kansantalouden murroksessa. (Montes, 2003, 69–70)

Smith miellettiin Saksassa klassisen taloustieteen isäksi, oman edun ja vapaan kilpailun puolestapuhujaksi, toisinaan myös Ranskan vallankumouksen filosofiksi (Montes, 2003, 69–70). *Laissez faire* -periaatteen vastustamiseen liittyen nousi esiin tulkinta, jonka mukaan Smithin kahden pääteoksen *The Theory of Moral Sentiments* (TMS) ja *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (WN) välillä vallitsisi jyrkkä ristiriita sen suhteen, mitä Smith ajattelee ihmisluonnosta ja ihmisen toiminnan motiiveista ja vaikuttimista. Katsottiin, että ihmisluonto on WN-teoksessa itsekäs ja ihmistä ohjaavat materiaaliset kannustimet, kun taas TMS-teoksessa ihmisen toimintaa leimaa hyväntahtoisuus ja altruismi. Näin tulkittuna Smithin ihmisluonnon käsite näyttää tietenkin ongelmalliselta ja ristiriitaiselta.

Ristiriitaa näyttäisi olevan vaikea olla havaitsematta, kun vertaa seuraavia otteita Smithin teoksista. TMS-teoksessaan hän kirjoittaa:

... how selfish soever man may be supposed, there are evidently some principles in his nature, which interest him in the fortune of others, and render their happiness necessary to him, though he derives nothing from it expect the pleasure of seeing it.
(TMS I.i.1)

Kun taas WN-teoksessa hän toteaa:

... man has almost constant occasion for the help of his brethren, and it is vain for him to expect it from their benevolence only. He will be more likely to prevail if he can interest their self-love in his favour, and show them that it is for their own advantage to do for him what he requires of them. [...] It is not from the benevolence of the butcher, the brewer, or the baker that we expect our dinner, but from their regard to their interest. We address ourselves, not to their humanity but to their self-love, and never talk to them of our own necessities but of their advantages. (WN I.ii.2)

TMS-teoksen keskeisenä käsitteenä pidetään yleisesti *sympatiam*. Kuten Göçmen (2007, 3–4) tiivistää, ihmisen kyky *sympatiam*, kyky asettua toisen asemaan, toisin sanoen kyky asettaa sivuun oma etu, omat tunteet ja omat passiot (*passions*) on edellytys keskinäiselle ymmärrykselle ja sen myötä myös kommunikaatiolle ja vuorovaikutukselle eli kanssakäymiselle. Lisäksi muiden ymmärtämisen kautta voimme ymmärtää itseämme. Kuten edellä olevasta Smithin TMS-sitaatista voimme lukea, ihminen on Smithin mukaan onnellinen ja tyytyväinen kun kanssaihmisetkin ovat. Kyky kokea myötäiloa on ihmisen keskeinen ominaisuus. WN-sitaatti taas esittelee täysin omaa etuaan ajavan, itsekeskeisen ihmisen. Sellaista ihmistä ei suinkaan motivoi hyvántahtoisuus tai myötäilo vaan oma etu. Vastakkain näyttää siis olevan kaksi erilaista käsitystä ihmisestä toinen sosiaalinen (*social individuality*) ja toinen egoistinen (*egoistic individuality*). (Göçmen, 2007, 4)

Keskustelu Adam Smith -ongelmasta käynnistyy, kun Bruno Hildebrand (1812–1878) syyttää Smithiä ja hänen ”koulukuntaansa” atomistisesta yhteiskuntakäsityksestä sekä egoistisesta teoriasta koskien ihmisluontoa teoksessaan *Die Nationalökonomie der Gegenwart und Zukunft* (1848), kuten Tribe asian tiivistää. Tribe (2008, 518) tosin kyseenalaistaa – kuten Macfie ja Raphael (1976, 20) jo aiemmin – Hildebrandin käsitysten tukeutumisen Smithin TMS-teokseen. Edellä mainittuja Müllerä ja Listiä mukaellen Hildebrand syyttää Smithiä yksipuolisuudesta sekä yrityksestä monopolisoida teollinen tuotanto Englannille. (Roll, 1938, 305–306)

Hildebrand perustaa ensimmäisen saksankielisen talous- ja tilastotieteelle omistetun aikakauslehden 1860-luvun alussa. Ensimmäisen numeron pääkirjoituksessa hän käsittelee ajankohtaisia poliittisen taloustieteen kysymyksiä ja siten eritoten Adam Smithiin liittyviä esilläolevia kysymyksiä. Hän katsoo Smithin ja fysiokraattien jakavan moraalifilosofisen käsityksen jonka mukaan omanedun ajaminen on ainoa tärkeä tekijä, joka motivoi ihmisten toimintaa ja siihen perustuvat myös taloustieteelliset lainalaisuudet. Alaviitteessä Hildebrand

mainitsee Bucklen yrityksen sovittaa TMS- ja WN-teoksen välistä ristiriitaa ajatuksella teosten toisiaan täydentävästä luonteesta mitä tulee ihmisen toiminnan motiiveihin. Hildebrand kuitenkin jatkaa kritisoimalla Smithin tapaa puhua luonnon lakien toteutumisesta taloudellisen toiminnan motiivien yhteydessä. Hildebrand katsoo, että luonnollisesta vapaudesta (*natural liberty*) voi yhtä hyvin olla hyvinvoinnin sijaan seurauksena tuhoisan ja alistavan hyväksikäytön järjestelmä. (Tribe, 2008, 520) Lisäksi hän toteaa Smithin seuraajineen pyrkivän muuttamaan poliittisen taloustieteen pelkäsi egoismin luonnonhistoriaksi. Hän näki hyvin vaarallisena egoismin ”jumalallistamisen”, koska hänelle poliittinen taloustiede oli olennaisesti eettistä ja yhteiskunnallista. (Montes, 2003, 70)

Carl G. A. Knies (1821–1898) jatkaa teoksessaan *Die Politische Ökonomie vom Standpunkte der geschichtlichen Methode* (1853) Hildebrandin kysymyksestä, voivatko oma etu ja yhteinen hyvä aina olla yhteensopivia. (Roll, 1938, 307–307) Knies (1853, 150) pyrkii osoittamaan, että vaikka Smith käsittelee omaa etua perusmotivaattorina taloudellisessa toiminnassa niin käsitys, jonka mukaan rajoittamaton yksilön toiminta johtaa välttämättä yleiseen hyvään on myöhempää perua eikä ole alun perin Smithin oma ajatus ja että nämä kaksi periaatetta olisi osattava erottaa toisistaan.

Knies katsoo Smithin omaksuneen paljon keskeisiä väitteitä ja käsityksiä Quesnaylta ja muilta fysiokraateilta. Knies jatkaa toteamalla, että Smith itse asiassa seisoo fysiokraattiystäviensä tukevilla hartioilla ja on siten ensimmäinen, joka väittää oleskelun Ranskassa vaikuttaneen Smithin ajatteluun. Knies tulee näin ensimmäisenä muotoilleeksi ajatuksen muutoksesta Smithin TMS- ja WN-teosten lähestymistavassa ja tarjoaa siihen samalla myös selityksen. Mutta kuten Tribe huomauttaa, Kniesin teosta ei juuri ostettu tai luettu ja uusintapainoskin ilmestyi vasta kolmenkymmenen vuoden kuluttua. (Tribe, 2008, 519)

Bucklen teoksen *History of Civilization in England* (1861) käänös ilmestyi Arnold Rugen (1802–1880) kääntämänä nimellä *Geschichte der Civilisation in England* ja se oli välitön menestys. Ajankohdasta on kahtalaista tietoa: Tribe (2008, 519) sekä Mizuta (1967, vol. 1, s. xxxiii) raportoivat käännöksen ilmestyneen jo samana vuonna (1861) kun Montes (2003, 72) taas ilmoittaa sen ilmestyneen vuosina 1864–1865. Triben mukaan teoksen toinen editio ilmestyi vuonna 1864 ja 1865 sekä uusintapainokset vuosina 1868 ja 1874 Carl Winterin toimesta. Oli miten oli, aika nopeasti Bucklen teos oli luettavissa saksaksi. Tribe sekä Montes katsovat Bucklen puheen Smithin tekstien epäyhtenäisyydestä luoneen osaltaan kasvupohjaa Adam Smith

-ongelman kehkeytymiselle. Buckle esittää TMS- ja WN-teoksen olevan ”two divisions of a single subject” eli kuin kaksi osaa yhdestä kokonaisuudesta. Buckle analysoi seuraavasti:

... to understand the philosophy of this, by far the greatest of all the scotch thinkers, both works must be taken together, and considered as one; since they are, in reality, the two divisions of a single subject. In the '*Moral Sentiments*', he investigates the symphatetic part of human nature; in the '*Wealth of Nations*', he iverstigates its selfish part. And as all of us are symphatetic as well as selfish; in other words, as all of us are looking without as well as within, and as this classification is a primary and exhaustive division of our motives to action, it is evident, that if Adam Smith had completely accomplished his vast design, he would at once have raised the study of human nature to a science, leaving nothing for subsequent inquirers to ascertain the minor springs of affairs, all of which would find their place in this reneral scheme, and be deemed to subordinate to it. (Buckle, 1861, 341)

Bucklen arvion mukaan TMS-teoksessa Smith tutkii ihmisluonnon sympaattista puolta, kun taas WN-teoksessa hän tutkii itsekästä puolta. Hän katsoo molempien puolien tulevan esiin kaikissa ihmisissä samalla kun kyseessä on perustavaa laatua oleva ja perinpohjainen jako toimintamme motiivien välillä. Buckle kuitenkin ajattelee, että Smith on pyrkinyt yhtenäiseen teoriaan ihmisen toiminnan motiiveista, eikä kyseenalaistuksille olisi vähintäkään sijaa, jos Smith olisi saanut kaikki kirjoitusaikeensa toteutettua. (Tribe, 2008, 519)

Macfie ja Raphael huomauttavat Bucklen olleen erityisen kiinnostunut metodologiasta ja tehneen kiinnostavan huomion skottilaisesta 1700-luvun ajattelusta: kaikki 1700-luvun skottifilosofit käyttivät tieteellisenä metodinaan nimenomaan deduktiota, eivätkä lainkaan induktiota. Bucklen mukaan Smith sovelsi tutkimuksissaan erityistä deduktion muotoa, jonka hän katsoi periytyvän geometriasta. Bucklen mukaan Smith olisi käyttänyt teoksissaan eri premissejä eri konteksteissa, toisessa sympatiaa ja toisessa itsekkyyttä tekojen motiivina. Näin ollen Smithin teokset ovat käytetyn metodologian vuoksi erilaisia, koska ne kuvaavat kahta eri puolta ihmisen luonteessa, toinen sympaattista ja toinen itsekästä. Mutta siten ne ovat Bucklen mukaan myös toisiaan täydentäviä ja muodostavat yhden kokonaisuuden, jota ymmärtääkseen pitää perehtyä Smithin molempiin teoksiin. (Raphael, 1985, 89; Macfie - Raphael, 1976, 21; Tribe 2008, 519)

Neo-kantilaisen Marburgin koulukunnan perustajajäsen Friedrich Albert Lange (1828–1875) puolestaan kirjoittaa teoksessaan *Geschichte des Materialismus* (1865) Smithin teosten yhteneväisyyden puolesta. Hän näkee teoksia yhdistävänä tekijänä 'oman edun'. Hän on tullut siihen johtopäätökseen, että TMS-teoksen ihminen on ennen muuta egoistinen ja sympatian tehtävä on muokata ja ohjata itsekkyyden motivoimaa käytöstä. Hyvin samankaltaiseen johtopäätökseen tulee hieman myöhemmin myös jo aiemmin mainittu Leslie Stephen (1876). (Montes, 2003, 73; 74–75; 80)

Keskustelu Smithin teoksista jatkuu valtiotieteen professori Hermann Röslerin tekstillä *Über die Grundlehren der von Adam Smith Begündeten Volkswirtschaftstheorie* vuonna 1868. Hän luonnehti Smithin ajattelua moraaliltaan kavalaksi ja halpamaiseksi ja logiikaltaan sekavaksi. Vuoden 1871 uusintapainokseen on lisätty huomio fysiokraattien ja erityisesti Turgotin vaikutuksesta Smithin ajatteluun. (Tribe, 2008, 520)

August Oncken (1844–1911) julkaisee vuonna 1874 Adam Smithiä käsittelevän esitelmän *Adam Smith und der Kulturgeschichte: Ein Vortrag*, jossa hän Montesin (2003, 75) mukaan vielä moittii Smithiä materialismista sekä *laissez faire* -opista, mukaellen Saksalaisen historiallisen koulukunnan jo edellä esiteltyjä näkemyksiä. Hieman ristiriitaisesti, Tribe (2008, 520) mainitsee tästä tekstistä vain, että Onckenin mielestä Ranskan matkalla oli oleellinen ja pysyvä, mutta ei välttämättä WN-teoksen kannalta huono vaikutus Smithin ajatteluun.

Tribe kertoo myös, että Onckenin seuraavan julkaisun oli tarkoitus juhlistaa 100-vuotiaista WN-teosta. Onckenin teos ilmestyy kuitenkin vuotta myöhemmin nimellä *Adam Smith und Immanuel Kant. Der Einklang und das Wechselverhältniss ihrer Lehren über Sitte, Staat und Wirtschaft* (1877). Nyt Oncken lähtee liikkeelle Bucklea mukaellen siitä, että Smithin teokset voidaan nähdä yhtenäisenä kokonaisuutena. Oncken korostaa teosten muodostamaa kokonaisuutta huomauttaen, ettei WN-teos ollut pelkästään taloustieteellinen teos, vaan että oli huomattava myös sen viidennen luvun sisältämä valtio-opillinen sisältö, joka koski valtion tarkoitusta sekä toimintatapoja. TMS-teoksen käsitellessä etiikkaa ja WN-teoksen kattaessa talouden ja politiikan, kattavat Smithin teokset kaikki kolme keskeistä aihepiiriä, joiden on Sokrateesta alkaen katsottu muodostavan käytännöllisen filosofian alan. (Tribe, 2008, 520)

Lujo Brentano (1844–1931) puolestaan kirjoittaa samana vuonna (1877) teoksessaan *Das Arbeitsverhältniss gemäss dem heutigen Recht: Geschichtliche und ökonomische Studien*

hieman kriittisempään sävyyn. Hän kiinnittää huomioita siihen, että Smithin matka ranskaan ajoittui juuri TMS- ja WN-teosten julkaisemisen väliin, ja erityisesti siihen, että Smith tutustui matkallaan Claude Adrien Helvétiusiin (1715–1771). Brentano väittää, että ennen matkaa kirjoitetussa TMS-teoksessa Smith ei missään tapauksessa hyväksy 'itsen rakkautta' toiminnan motiiviksi, kun taas WN-teosta kirjoittaessaan Smith on omaksunut Helvétiusin näkemyksen itsekkyydestä tekojen motiivina. (Oncken, 1897, 2; Montes, 2003, 71) Brentano listaa muitakin käsityksiä joiden katsoo päätyneen Smithin WN-teokseen Ranskan-matkan ansiosta. Brentanon mukaan Smith ja ensyklopedistit jakoivat käsityksen ihmisten 'luonnollisesta' tasa-arvosta ja samalla inhimillisten eroavaisuuksien katsottiin johtuvan koulutuksesta, lainsäädännöstä tai hallintotavasta. Valtiovallan tuli rajoittua suojelemaan luonnollista vapautta (*natural liberty*), omaisuutta sekä yleistä järjestystä. Lisäksi hän katsoi Smithin torjuvan kaiken taloudellista toimintaa koskevan lainsäädännön luonnollisten taloudellisten lainalaisuuksien hyväksi. Brentanon tyly johtopäätös oli, että Smithiä on pidettävä fysiokraattina, mutta vieläkin tyylympi arvio oli tulollaan. (Tribe, 2008, 520–521)

Witold von Skarżyński (1850–1910) nimi mainitaan aina Adam Smith -ongelman alkuvaiheista raportointaessa, muttei aina hänen keskeisiä argumenttejaan. Skarżyński väitteli taloustieteestä Berliinissä vuonna 1873 ja pyrki habilitoitumaan Breslaussa, missä Brentano toimi professorina. Opiskellessaan Berliinissä Skarżyński oli ollut Eugen Dühringin yksityisoppilaana. Dühring puolestaan oli tullut laajalti tunnetuksi Adolph Wagnerin kanssa *Berlinen Börsenzeitung* -lehden sivuilla vuonna 1874 käymästään tulikiven katkaisesta keskustelusta. Skarżyński näyttää omaksuneen vahvasti Dühringin tavan ja tyylin argumentoida, mikä johti habilitaation hylkäämiseen. Skarżyński hylkäsi akateemiset pyrkimyksensä ja palasi tiluksilleen Puolaan, mutta julkaisi kuitenkin myöhemmin teoksensa *Adam Smith als Moralphilosoph und Schöpfer der Nationalökonomie. Ein Beitrag zur Geschichte der Nationalökonomie* vuonna 1878. Tribe (2008, 521) luonnehtii Skarżyńskiin yli neljäsataa sivuista hengentuotetta ylivenytetyksi toisinnoksi Brentanon keskeisistä väitteistä, jossa asian puutteen korvaa moninkertaisesti kiihkeys ja ilmaisun voimallisuus. (Tribe, 2008, 521; vrt. Montes, 2003, 71–72)

Kysymykseen, tulisiko Adam Smithiä pitää omaperäisenä moraalifilosofina, poliittisen taloustieteen perustajana ja siten itsenäisenä ja urauurtavana ajattelijana, Skarżyński vastaa kieltävästi. Hänellä ei ole mitään positiivista sanottavaa Adam Smithistä. Triben (2008, 521) mukaan Skarżyńskiin teksti näyttää koostuvan suurelta osin Bucklelta, Dühringiltä sekä Roscherilta suoraan lainatuista kappaleista. Dühringä seuraten hän katsoo Smithin TMS-teoksen

koostuvan suurimmaksi osaksi Humen *Enquiry Concerning the Principles of Morals* -teoksesta (1751) lainattuun ja huonosti ymmärrettyyn ajatteluun. WN-teos puolestaan perustuu fysiokraattien ja erityisesti Turgotin teorioihin. Bucklen pyrkimystä selittää Smithin teosten välillä mahdollisesti havaittavaa epäsuhtaa metodologisilla valinnoilla Skarżyński ei arvosta vaan toteaa:

Under the influence of Hutcheson and Hume Smith was an idealist, so long as he remained in England. After three years of contact with the Materialism that prevailed in France, he returned to England a Materialist. The contrast between *Theory* (1759) written before his visit to France and the *Wealth of Nations* (1776) written after his return can be quite simply explained in this way. There is no need for Buckle's critical sophistries to explain such a straightforward situation. (Skarżyński, 1878, 183; sit. Tribe, 2008, 521)

Yhteenvetona poliittisen taloustieteen perustajista ja perusteista hän toteaa itsevarmasti:

1. As far as the theory of economics goes, not Smith, but the Physiocrats, are the creators of the science of political economy, with Hume as their principal forerunner, Smith building on them.
2. As far as economic theory goes, although Smith made much of "labour as the source of wealth", he did not make this a consistent axiom in his work, nor made it a guide for his practice. (Skarżyński, 1878, 258; sit. Tribe, 2008, 522)

Skarżyński päätyy pitämään Smithin ajattelua kaikkea muuta kuin omaperäisenä ja siksi myös ristiriitoja sisältävänä. Hän katsoo Smithin moraalifilosofian olevan Hutchesonin ja Humen ajatusten toistoa ja hänen taloustieteellisten käsitystensä olevan peräisin Helvétiuselta, Quesnaylta ja Turgotilta. (Macfie - Raphael, 1976, 20; Göcmen, 2007, 6–7). Skarżyńskia ei voitane syyttää kainoudesta näkemystensä esittämisessä, mutta päätelmien perustelut eivät kaikin paikoin vakuuta, kuten Tribe (2008, 522) huomioi.

Mainittakoon vielä, että Skarżyński (kuten edeltäjänsä) kyllä tunsu Dugald Stewartin *Account of the Life and Writings of Adam Smith* (1795) – ensimmäisen Smith elämäkerran –, jossa osoitetaan WN-teoksen keskeisen aineksen edeltävän Ranskan matkaa. Stewart viittaa kirjoituksessaan John Millarin aikalauskuvaukseen Smithin moraalifilosofian luennoista sekä käsikirjoitukseen, jota Smith käytti luennoissaan vuodesta 1750 alkaen. Mutta Skarżyńskille

poltetut käsikirjoitukset tai ”kuulopuheet” eivät kuitenkaan riittäneet todisteeksi. (Raphael, 1985, 89; Macfie - Raphael, 1976, 23).

Emanuel Leser (1849–1914) puolestaan perehtyi Smithin ja Humen suhteeseen teoksessaan *Untersuchungen zur Geschichte der Nationalökonomie* (1881). Hän ajautuu kuitenkin harhapoluille tukeutuessaan John Hill Burtonin (1809–1881) teokseen *Life and Correspondence of David Hume* (1846). Burton nimittäin erehtyy pitäessään Humen vuonna 1740 tapaamaa ”Smithiä” Adam Smithinä ja tulee siten olettaneeksi, että Smith ja Hume tunsivat toisensa jo ennen Smithin Oxfordin vuosia. Näin Leser analysoi Humen vaikutusta Smithin varhaisessa kehityksessä, vaikka todellisuudessa filosofiystävyykset eivät ole vielä edes tavanneet. Teksti onkin osaltaan hieman lisännyt väärinkäsityksiä Smithin intellektuaalisesta kehityksestä ja vaikutteista. (Tribe, 2008, 522)

5.3. Käännekohta

Richard Zeyss julkaisee teoksensa *Adam Smith under der Eigennutz. Eine Untersuchung über die philosophischen Grundlagen der alteren Nationalökonomie* vuonna 1889 ja hänellä onkin virkistävällä tavalla poikkeava lähestymistapa ja sen myötä myös erilainen näkemys asiain tilasta. Zeyss nimittäin perehtyi Smithin teoksiin niiden kronologisessa järjestyksessä, päinvastoin kuin monet muut tutkijat. Näin hän tuli siihen tulokseen, että Smithin teoria on mahdollista nähdä teoreettisesti koherenttina kokonaisuutena. Kovin usein oli Smithiä ilmeisesti luettu WN-teoksesta käsin kohti TMS-teosta. Zeyss pyrki tulkitsemaan Smithin TMS-teoksen hyveiden merkitystä niin, että ’oma etu’ nähtäisiin osana prudentiaalisuutta (Montes, 2003, 76). Lisäksi hän saattoi huomauttaa, ettei kukaan – ei edes Hume – ollut Smithin elinaikana ottanut puheeksi Smithin teosten välistä mahdollista ristiriitaa. (Oncken, 1897, 3; Tribe, 2008, 522)

Zeyssin näkemyksen Smithin ajattelun yhtenäisyydestä jakoivat myös Wilhelm Paszkowski (1867–1918) (*Adam Smith as a Moralphilosoph*, 1890), Wilhelm Hasbach (1849–1920) (*Untersuchungen über Adam Smith und die Entwicklung der politischen Ökonomie*, 1891) sekä hieman aiemmin kirjoittanut Albert Delatour (1858–1938) (*Adam Smith, sa vie, ses travaux, ses*

doctrines, 1886)⁸ (Oncken, 1897, 3). Paszkowski näkee TMS-teoksen lähestymistavan normatiivisena, se kuvailee millainen ihmisen tulisi olla kun taas WN-teos on deskriptiivinen ja keskittyy siihen millainen ihminen on. Delatour puolestaan näkee Smithin teokset osana isompaa projektia kuvata sivilisaation historiaa jolloin TMS-teos käsittelee ihmisen moraalista kehittymistä ja TMS-teos puolestaan ihmiskunnan materiaalista kehitystä. (Montes, 2003, 74)

Kaiken kaikkiaan – ja huolimatta paikoin hyvinkin kriitisestä sävystä, näyttää selvältä – että 1800-luvun loppupuolen mannermainen keskustelu Smithistä oli huomattavasti moniulotteisempaa ja paneutuvampaa, kuin mitä voidaan sanoa englanninkielisestä.

Keskusteluun tulee kokonaan uusi ulottuvuus kun August Oncken ottaa tehtäväkseen pureutua kysymykseen, jonka nimeää artikkelissaan *The Consistency of Adam Smith* (1897) Adam Smith -ongelmaksi (*Das Adam Smith -Problem*, 1898). Hänen artikkelinsa tuo mannermaalla käydyn Smith-keskustelun kaikessa moninaisuudessaan myös englanninkielisen yleisön tietoisuuteen. Hän kertaa esitetyt näkemykset ja asettaa keskeiseksi kysymyksen Smithin ansioista. Entäpä jos Smith sittenkin osoittautuisi edistyneemmäksi, kuin Saksassa käyty keskustelu antaa ymmärtää? Onckenilla oli tutkimustyössään etuna mahdollisuus arvioida Smithistä käytyä keskustelua taaksepäin pidemmältä aikaväliltä. Mikä tärkeämpää, hän saattoi perehtyä Raen (1895) kirjoittamaan Smith-elämäkertaan sekä Bonarin (1894) tekemään luetteloon Smithin kirjastosta ja vielä – ehkä tärkeimpänä – Cannanin (1896) julkaisemiin opiskelijan tekemiin muistiinpanoihin Smithin luennoilta vuosilta 1763–1764 (*Lectures on Jurisprudence: Report dated 1766*, LJ(B)). (Oncken, 1897, 1–3)

Oncken päätyykin kyseenalaistamaan näkemyksen Ranskan-matkan aikaansaamasta muutoksesta Smithin ajattelussa. Jos Smith todella olisi hylännyt TMS-teoksessa esittelemänsä teorit, niin miten on selitettävissä, että hän kuitenkin vuoden kuluttua kotiin paluustaan julkaisee valmistelemansa TMS-teoksen kolmannen edition vuonna 1767 ja siinä vielä entisestään vahvistaa kritiikkiään Mandevilleä ja Rochefoucauldia kohtaan. Toisekseen hän jatkaa TMS-teoksen korjaamista uusintapainoksia varten aina kuolemaansa asti. Oncken huomauttaa vielä Smithin itsensä nähneen teoksensa yhtenäisenä projektina. TMS-teoksen kuudennen edition esipuheessa Smith toteaa, kuinka on ensimmäisen edition viimeisessä kappaleessa luvannut käsitellä lakeja ja hallintoa, oikeudellisia periaatteita sekä hallintoa, veroja

⁸ Ranskan etiikan ja politiikan tutkimuksen akatemia palkitsi tämän Albert Delatourin teoksen (Montes, 2003, 74)

ja puolustusta. Mutta on lunastanut lupauksensa vain osittain WN-teoksessa, oikeustieteellisten pohdintojen jäädessä todennäköisesti julkaisematta muiden velvollisuuksien ja vanhuuden rajoittaessa ajankäyttöä. Lisäksi Oncken huomauttaa, ettei sen kummemmin Dugald Stewartin kuin John Raen Smith-elämäkerroissa ole minkäänlaista mainintaa tai havaintoa muutoksesta Smithin ajattelussa. Päinvastoin, teosten yhtenäisyys tuntuu olevan itsestään selvää. (Oncken, 1897, 2–3; 5–6)

Bonarin kirjastoluetteloä tutkiessaan Oncken ihmettelee miten niinkin – etenkin Brentanon arvion mukaan – voimakkaasti vaikuttaneen Helvétiusen teokset tai d'Hollbachin *Système de la nature* loistavat poissaolollaan. (ema., 3). Tässä kohden on huomautettava, että Bonarin kirjastoluettelon toisessa editiossa (1932, 2. painos 1966, 82) kuitenkin mainitaan Helvétiusen *De L'esprit* (1759) teos ja kerrotaan lisäksi miten Hume suosittelee teosta kirjeessään Smithille (12. huhtikuuta, 1759, Corr. nro.31, s.33). Hume luonnehtii kirjaa oikein hyvin kirjoitetuksi ja jäsennellyksi vaikkei voi sanoa arvostavansa sen filosofiaa. Kiinnostavaa kyllä, Yanaiharan luettelosta (1951, 2. painos 1966) teosta taasen ei löydy.

Oncken huomaa vielä, että siteeratessaan Smithin WN-teoksessa hylkäämää periaatetta TMS-teoksen ensimmäisestä editiosta Brentano itse asiassa siteeraa kuudetta editiota, koska lainaus on otettu seitsemännestä luvusta ja kaikissa aikaisemmissa editioissa on ollut vain kuusi lukua. Lisäksi Oncken huomauttaa, että kyseinen kohta on täysin samanlainen kaikissa editioissa, siis myös WN-teoksen jälkeen julkaistuissa. (Oncken, 1897, 5)

Onckenin mukaan Adam Smith -ongelma ratkeaa, kun tutustutaan Cannanin (1896) julkaisemiin opiskelijan tekemiin muistiinpanoihin Smithin luennoilta vuosilta 1763–1764 (*Lectures on Jurisprudence: Report dated 1766*, LJ(B)). Luentomuistiinpanot toimivat Smithin teosten yhdistävänä linkkinä. Niiden perusteella on Onckenin mukaan selvää, että Smith yhdisti jo ennen ranskanmatkaansa ihmisen talouden alueella tekemien valintojen motiiveihin oman edun ajamisen, mutta ei silti tarkoittanut, että se olisi ainut inhimillisen toiminnan motiivi. Toisin sanoen Smith ei siis hylännytään hyväntahtoisuutta tekojen motiivina eikä oman edun ajamisen ajatus ollut peräisin fysiokraateilta. Johtopäätöstensä tueksi Oncken (1897, 3–4) siteeraa Smithiä:

The great division of our affections is into the selfish and the benevolent. (TMS, VII.ii.4)

Concern for our own happiness recommends to us the virtue of prudence; Concern for that of other people, the virtues of justice and beneficence [...] The first of these three virtues is originally recommended to us by our selfish, the other by our benevolent, affections. (TMS, VI. Conclusion)

Toisin sanoen Smith näkee ihmisissä sekä itsekkyyttä että hyväntahtoisuutta. 'Prudentiaalisuuden' hyve kumpuaa halusta huolehtia omasta onnellisuudesta:

Regard to our own private happiness and interest, too, appear upon many occasions very laudable principles of action. The habits of oeconomy, industry, discretion, attention and application of thought are generally supposed to be cultivated from self-interested motives, and, at the same time, are apprehended to be very praiseworthy qualities, which deserve the esteem and approbation of everybody. (TMS, VII.ii.3.16)

Smith huomauttaa, että omasta edusta huolehtiminen nähdään usein arvostettuna ja ihailtuna tapana toimia, kun kyse on ahkeruudesta, neuvokkuudesta ja harkitusta taloudellisuudesta.

The man who acts according to the rule of perfect prudence, of strict justice and of proper benevolence, may be said to be perfectly virtuous. (TMS. VI.iii.1)

Kun taasen huolimattomuutta ja välinpitämättömyyttä omien asioiden hoidossa paheksutaan – ei siksi, että se kumpuaisi hyväntahtoisuudesta vaan, koska odotetaan ihmisen huolehtivan itsestään. Smithin mukaan todella hyveellinen toiminta on sekä harkittua että oikeudenmukaista ja hyväntahtoisia:

Carelessness and want of economy are universally disapproved of, not, however, as proceeding from a want of benevolence, but from a want of proper attention to the objects of self-interest. (TMS, VII.ii.3.16)

Itsekkyys ja omasta edusta huolehtiminen voivat olla siis myös hyveellisiä motiiveja ihmisen toimissa:

Self-love may frequently be a virtuous motive of action. (TMS, VII.ii.4.8)

5.4. Uusi näkökulma

1800-luvun loppupuolella oli jo yleisempää, että saksalaiset tutkijat lukivat myös englanninkielisiä julkaisuja ja kiinnostus Smithin ajattelua kohtaan pysyi yhä yllä. Vuonna 1926 Eckstein julkaisi saksankielisen käännöksen TMS-teoksesta. Hän käytti pohjana viimeistä Smithin tekemää kuudetta editiota mutta teki myös järjestelmällisiä vertailuja aikaisempiin editioihin, erityisesti ensimmäiseen. Mukana oli lisäksi asiantunteva esipuhe sekä kattava hakemisto keskeisistä termeistä. Teoksesta tulikin arvostettu standardi-editio. Eckstein huomauttaa esipuheessaan, kuinka sekä Smith, että hänen aikalaisensa pitivät sittemmin syyttä väheksytyä TMS-teosta tärkeimpänä Smithin teoksista. Eckstein pyrkiikin korjaamaan väärinkäsityksiä, jotka ovat hänen nähdäkseen syynä TMS-teoksen aliarvostukseen. Ensinnäkin TMS-teoksen kolmas editio, jonka Smith julkaisi Ranskan-matkansa jälkeen sisältää vain hyvin pieniä korjauksia, eikä siten tue lainkaan ajatusta perustavaa laatua olevasta muutoksesta Smithin ajattelussa. Toisekseen Eckstein katsoo, että väitteet Smithin uskonnollisuuden hiipumisesta ovat epäoikeutettuja. Deistinen vakaumus näyttäisi päinvastoin vahvistuvan uusien editioiden myötä. Lisäksi Eckstein huomauttaa, että taloudellinen sfääri sisältyy moraaliseen eikä päinvastoin ja että yhtä väärinymmärrettyä on sisällyttää Smithin *sympatian* käsitteeseen hyväntahtoisuus. (Tribe, 2008, 523) Myös Montes (2003, 75: 78) mainitsee Ecksteinin esipuheen vakuuttavana Smithin teosten yhtenäisyyden kannattajana.

Smithin uudesta arvostuksesta kertoo myös vuonna 1928 julkaistu Jastrowin tekemä saksankielinen käännös Cannanin (1896) editoimista muistiinpanoista Smithin luennoilta vuosilta 1763–1764 (*Lectures on Jurisprudence: Report dated 1766*, LJ(B)), saksaksi *Vorlesungen über Rechts-, Polizei-, Steuer- u. Heerewesen*. Esipuheessaan Jastrow noudattelee Hasbachin (1895) tapaa vertailla alankomaisen, saksalaisen ja skottilaisen luonnonoikeusajattelun perinteitä, tullen siihen tulokseen, että samankaltainen ’luonnollisen vapauden’ (*natural liberty*) käsite Smithillä ja fysiokraatteilla johtuu vain samankaltaisesta ja yhteisestä ajattelun perinteestä eikä siitä, että Smith olisi lainannut käsitteen jälkimmäisiltä. Jastrow pitää löytyneitä muistiinpanoja erittäin tärkeänä Smith-tutkimukselle, koska niiden avulla voidaan hahmottaa Smithin ajattelua kokonaisuutena ja unohtaa ranskanmatkan kokemuksilla spekulointi. Jastrow käsittelee aihetta esipuhettaan laajemmin artikkeleissaan *Adam Smith als Rechtsphilosoph* (1927), *Naturrecht und Volkswirtschaft. Erörterungen aus Anlass der deutschen Ausgabe von Adam Smith Vorlesungen* niin ikään vuodelta 1927. Ennen kuolemaansa hän ehtii vielä kommentoimaan Scottin (1935) *Economic Journal* aikakauslehdessä

esittelemää käsikirjoituslöytöä artikkelissaan *Ein neuen Adam-Smith-Fund und der Aufbau des nationalökonomischen Lehrgebäudes* (1937) toteamalla: ”...das missing Link ist gefunden” – yhdistävä tekijä on löytynyt. (Tribe, 2008, 523–524)

Sodan jälkeen saksassa julkaistiin kaksi WN-teoksen tiivistettyä editiota, vuosina 1946 ja 1949. Ecksteinin TMS-editiosta otettiin uusintapainos vuonna 1977. H. Medickin skottivalistusta käsittelevä teos *Naturzustand und Naturgeschichte der bürgerlichen Gesellschaft* vuodelta 1973 käynnistää Triben (ema., 524) mukaan uuden kiinnostuksen ’aallon’ Adam Smithin ajattelua, skottivalistusta sekä ylipäätään 1700-luvun valtio-opillista ajattelua kohtaan, joka ei ole tyyntynyt vielä tähänkään päivään mennessä. Keskustelu Adam Smithistä jatkuu vilkkaana ja yhä keskeinen kysymys näyttää olevan muuttiko Smith käsityksiään keskeisissä kysymyksissä vai ei.

6. Historiallisia seikkoja

Adam Smith -ongelman sekä Smithin ajattelun johdonmukaisuuden ja etenkin Smithin ajattelun kehittymisen arviointia edesauttaa Smithin oman tuotannon tutkimisen lisäksi muutamat muut esiintulleet dokumentit ja sekä tiettyjen historiallisten tosiseikkojen huomioiminen. Näiden kysymysten kannalta arvokkaiksi ovat osoittautuneet etenkin kahdet Smithin opiskelijain tekemät muistiinpanot, jotka on ajoitettu lukuvuosille 1762–1763 ja 1763–1764. Lisäksi on löytynyt Smithin kollegan professori John Andersonin *Commonplace Book* eli muistikirja, johon hän on muiden huomioidensa muassa kirjannut lyhyesti muistiin valikoituja otteita jonkun Smithin oppilaan – kenties jonkun oman suojattinsa – muistiinpanoista. Nämä muistiinpanot on ajoitettu olevan peräisin joltakin lukukaudelta vuosien 1751 ja 1754 väliltä eli aivan Smithin Glasgown uran alusta. Hänhän aloitti luennoimisen Glasgown yliopistossa vuonna 1751. Näiden muistiinpanojen vertailu tuo oman lisänsä Smithin ajattelun kehittymisen ymmärtämiselle. Jäljittäessämme ajallisesti Smithin ajattelun kehittymistä ja muuttumista keskeisissä asioissa saatamme samalla löytää viitteitä siitä, missä määrin fysiokraattien ajattelu on vaikuttanut Smithin taloustieteelliseen teoriaan.

6.1. Adam Smithin teosten metodologiasta ja editiohistoriasta

Mitä tulee Smithin metodologiaan, hän käytti sekä deduktiota että induktiota. Tutkijana hän ei ollut rationalisti vaan pyrki noudattamaan kokeellisen luonnontieteen ihannetta, hän kuten aikalaisensa ihaili Newtonia (LRBL ii.133–135 ja *Astronomy*, II.12). Sekä TMS- että WN-teos lähtevät liikkeelle suuresta määrästä empiiristä aineistoa. WN-teoksessa on paljon kvantitatiivista aineistoa, TMS-teokseen puolestaan on kerätty aitoja kokemuksia, havainnoimalla tai historiallisista lähteistä. Smith saattoi laajentaa käsityksiään asioiden tilasta tutustuessaan yhteiskunnan eri aloilla toimiviin ihmisiin lukuisissa seuroissa joiden toimintaan hän osallistui, esimerkiksi *The Philosophical Society*, *The Select Society* tai *Edinburgh Society Encouraging Arts, Sciences, Manufactures and Agriculture*, *Oyster Club* ja *Mirror Club* sekä Lontoossa *The Club* ja *The Royal Society*. (Ross, 1995, 14; 85; 99; 140–142; 250–251; 343; 373; 398 sekä Raphael, 1985, 26)

Raphael ja Skinner (1980, 11–12) huomauttavat toimittamansa Adam Smithin *Essays on Philosophical Subjects* esipuheessa tekstien osoittavan Smithin tunteneen laajasti monia eri tieteenaloja ja niitä käsittelevää mannermaista kirjallisuutta. Heidän mukaansa Smithin metodologia noudattaa Newtonin esimerkkiä. Myös Campbell ja Skinner (1982, 94–95) katsovat Smithin arvostavan Newtonin analyyttisen ja synteettisen metodin vahvuuksia ja toimivuutta pyrittäessä suuren koherentin systeemin kuvaamiseen, tutkimiseen ja ymmärtämiseen. Samalla Newtonin esimerkki tarjosi myös loistavan analogian mahdollisuuden. Smith toteaa:

Human society, when we contemplate it in a certain abstract and philosophical light, appears like a great, an immense machine, whose regular and harmonious movements produce a thousand agreeable effects. (TMS VII.iii.1.2)

Newtonin metodi jakautuu kahteen osaan; analyysiin ja synteesiin. Ensin tutkitaan luonnonilmiöitä (*effect*), jotka nähdään seurauksina jostakin. Ilmiöille pyritään löytämään aiheuttaja (*cause*), kunnes lopulta tavoitetaan kaikkein yleisin aiheuttaja. Sen jälkeen sovelletaan tätä tavoitettua selitysvoimaltaan laaja-alaista periaatetta jonkin ilmiön selittämiseen. Eli etenemistapa on yksittäisistä ilmiöistä kohti yleisen järjestelmän hahmottumista ja sen jälkeen yleisestä kohti yksittäistä, jolloin teoria tulee todistetuksi toimivaksi ja paikkansapitäväksi. (Broadie, 1997, 781) Myös David Humen teoksen (1739–1740) otsikko *A Treatise of Human*

Nature: Being an Attempt to Introduse the Experimental Method of Reasoning into Moral Sciences kertoo samasta edellä mainitusta toimintaperiaatteesta.

On syytä huomata, että Smith työsti molempien teostensa uusia editioita lähes vuoron perään (ks. Ross, 1995, 493). Tähän nähden on vaikea ajatella teosten olevan täysin ristiriidassa keskenään. Seuraava taulukko havainnollistaa Smithin työskentelyä.

Adam Smithin pääteosten eri editiot:

vuosi	TMS-teos	WN-teos
1759	1. editio	
1761	2. editio	

1764–1766 Smithin Ranskan matka

vuosi	TMS-teos	WN-teos
1767	3. editio	
1774	4. editio	
1776		1. editio
1778		2. editio
1781	5. editio	
1784		3. editio
1786		4. editio
1789		5. editio
1790	6. editio	

TMS-teoksen ensimmäinen editio ilmestyi vuonna 1759. Toisen edition vähänkin merkittävämmät muutokset olivat lähinnä vastauksia teoksen herättämään kritiikkiin, muun muassa Hume esittämiin kysymyksiin. Palattuaan Ranskasta Smith paneutui WN-teoksen kirjoittamiseen, mutta silti ennen sen valmistumista hän julkaisi kaksi uutta editiota TMS-

teoksesta. WN-teos ilmestyi vuonna 1776 ja toinen editio heti kohta vuonna 1778. Sitten oli jälleen TMS-teoksen viidennen edition vuoro vuonna 1781. Sen jälkeen Smith julkaisi kolme uutta editiota WN-teoksestaan vuosina 1784, 1786 ja 1789, joista vuoden 1784 editiossa on joitakin isompia muutoksia. Vain pari kuukautta ennen kuolemaansa vuonna 1790 Smith ehti vielä julkaista viimeisen eli kuudennen edition TMS-teoksestaan, joka sisälsi huomattavia muutoksia ja lisäyksiä tekstiin, joihin paneudumme myöhemmin.

6.2. Luentomuistiinpanoja

Adam Smith -ongelman ja itse asiassa koko Adam Smith -tutkimuksen kannalta tapahtui jonkinasteinen mullistus, kun Smith-tutkijat saivat vuonna 1896 käyttöönsä siihen saakka menetetyksi luultua materiaalia. E. Cannanin editoimana julkaistiin opiskelijan tekemät muistiinpanot Smithin luennoilta lukukaudelta 1763–1764. Esimerkiksi Oncken (1897, 6) pitää niitä suuressa arvossa, etenkin kun Smith ennen kuolemaansa antoi tuhota papereitaan. Otsikko *Report dated 1766* viittaa vuoteen, jolloin kyseinen opiskelija antoi muistiinpanonsa kopioitavaksi mitä ilmeisimmin myyntitarkoituksessa (Meek - Raphael - Stein, 1978, 5). Tällainen käytäntö oli sangen yleistä tuohon aikaan, kuten Rae huomauttaa (1895, 64). Nyttemmin nämä muistiinpanot on julkaistu vuonna 1978 Meekin, Raphaelin ja Steinin editoimassa kokoelmassa *Lectures on Jurisprudence*. Ne tunnetaan nimellä *Lectures on Jurisprudence: Report dated 1766* tai myös LJ(B).

Cannanilla ei ollut syytä epäillä löytämiensä tekstien aitoutta, sillä ne vastasivat hyvin John Millarin Dugald Stewartille antamaa kuvausta Smithin filosofian luentojen sisällöstä. John Millar oli lakitieteen professori Glasgown yliopistossa, Smithin oppilas ja myöhemmin myös Smithin läheinen ystävä. Stewartin (1795) Smith-elämäkerrassa Millar kertoo Smithin luentojen jakautuneen neljään osaan. Ensimmäisen osan teologisesta sisällöstä tiedetään vain se, mitä Millar siitä lyhyesti kertoo. Luentojen toinen osa käsitteli etiikkaa ja siellä esitellyt teoriat löytyvät Millarin mukaan myös myöhemmin Smithin TMS-teoksesta.

Säilyneet muistiinpanot koskevat luentojen kolmatta ja neljättä osaa. Kolmas osa käsittelee oikeuteen liittyvää moraalialia. Se kuvailee oikeuskäytäntöjen historiallista kehitystä tavalla, jossa kiinnitetään erityistä huomiota toimeentulon (*subsistence*) edellytysten ja muotojen kehitykseen, omaisuuden merkityksen kasvuun ja näiden kehityskulkujen vaikutuksiin lainsäädäntöön. Tämä

on osa-alue, johon Smith halusi perehtyä laajemminkin. Lupaus aihetta käsittelevän teoksen kirjoittamisesta on ollut TMS-teoksen ensimmäisen edition lopussa. (Meek - Raphael - Stein, 1978, 3; 6). Viimeisen edition (TMS, s. 3) esipuheessa Smith toteaa, että tämä hänen itselleen 30 vuotta aiemmin asettamansa tehtävä näyttää jäävän täyttämättä.

Neljäs osa luennoista käsittelee Millarin sanoin (Stewart, 1795, 18–20) yhteiskunnan vaurauden, vallan ja hyvinvoinnin lisäämisen turvaavien poliittisten sääntöjen syntymistä. Millarin sanojen vakuudeksi E. Cannan saattoi havaita tässä osassa yhtäläisyyksiä Smithin WN-teokseen. Jotkin kappaleet olivat suorastaan identtisiä.

Huomattavasti myöhemmin vuonna 1958 löydettiin vielä lisää Smithin luennoilta peräisin olevia opiskelijain tekemiä muistiinpanoja. John M. Lothian Aberdeenin yliopistosta sattui paikallisen kartanon kirjaston huutokauppaan. Ensimmäinen käsikirjoitus muodostui kahdesta niteestä ja ne oli otsikoitu *Notes of Dr. Smith's Rhetoric Lectures*. Ne osoittautuivat kahden opiskelijan yhdessä – toisiaan täydentäen – tekemiksi, lähes täydellisiksi muistiinpanoiksi Smithin moraalifilosofian luennoilta lukuvuodelta 1762–1763. Tässä kohden on hyvä muistaa, että Smith luennoi samaisesta aiheesta jo Edinburghissa (1748–1750) ennen kuin siirtyi professoriksi Glasgown yliopistoon. Bryce (1983, 7) huomauttaakin, että tuo talvi on ollut järjestyksessä viidestoista jona Smith luennoi 'retoriikasta'. Lothian julkaisi ne vuonna 1963 nimellä *Lectures on Rhetoric and Belles Lettres Delivered in the University of Glasgow by Adam Smith, Reported by a student in 1762–1763*. Smithin oma vastaava käsikirjoitushan tuli tuhotuksi hänen omasta halustaan juuri ennen hänen kuolemaansa. Sitten ne on julkaistu Glasgow-editiossa vuonna 1983 J.C. Brycen editoimana ja ne tunnetaan myös lyhenteellä LRBR. (Bryce, 1983, 1)

Lisäksi Lothianin löytämien muistiinpanojen kolmas luento oli lyhennelmä Smithin ensimmäisen kerran vuonna 1761 julkaisemasta esseestä *Conciderations concerning the first formation of Languages, and the different genius of original and compounded Languages*. Myöhemmin Smith julkaisi samaisen tekstin TMS-teoksen mukana aina kolmannesta editiosta lähtien. (Bryce, 1983, 1; 27–28) Nytemmin tuohon tekstiin voi tutustua Smithin teosten Glasgow-editiossa *Lectures on Rhetoric and Belles Lettres* (Bryce, toim. 1983).

Toinen Lothianin löytämistä käsikirjoituksista koski samoja luentoja kuin Cannanin aikaisemmin julkaisemat muistiinpanot, tosin paljon kattavammin. Tutkijat ovat ajoittaneet näiden ajankohdaksi 1762–1763. Niihin viitataan nykyään nimellä *Lectures on Jurisprudence: Report of*

1762–1763, eli LJ(A). Ne julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 1978 Glasgow-editiossa Meekin, Raphaelin ja Steinin toimittamassa kokoelmassa *Lectures on Jurisprudence*.

Luentomuistiinpanot LJ(A) lukuvuodelta 1762–1763 ja LJ(B) seuraavalta lukuvuodelta 1763–1764 ovat riittävän yhdenmukaisia todistaakseen sekä toistensa aitoutta että syventämään käsityksiä Smithin ajattelusta ja erityisesti sen ajallisesta kehittymisestä. Etsittäessä vastauksia kysymykseen Smithin ajattelun mahdollisista ristiriidoista juuri nämä tekstit ovat myös tärkeitä. Edellä mainittujen lähteiden lisäksi tutkijoilla on käytettävään myös eräs toinen aikalaiskuvaus Smithin Glasgown luennoilta. Millarin lisäksi James Wodrow on kuvaillut luentojen sisältöä kirjeessään Buchanin jaarlille (1808). Wodrow oli Hutchesonin oppilas noin kymmenen vuotta Smithiä myöhemmin ja hän osallistui myös Smithin luennoille. Wodrow toimi yliopiston kirjastonhoitajana vuosina 1750–1755. Sekä Millarin että Wodrown kuvaukset tukevat käsitystä, jonka mukaan sekä TMS- että WN-teoksen voidaan katsoa pohjautuvan Smithin Glasgowsa pitämiin luentoihin (Macfie - Raphael, 1976, 2)

6.3. Scottin löydöt

Smith-tutkimusta on elähdyttänyt vielä muutama historiallinen löytö. Professori W. R. Scott julkaisi vuonna 1937 teoksen *Adam Smith as a Student and Professor* Smithin matrikulaation kaksisataavuotispäivän kunniaksi. Hän toi teoksessaan päivänvaloon Smith-tutkimuksen kannalta tärkeitä ennen julkaisematonta materiaalia: kaksi käsikirjoitusta, *Edinburgh Lectures* ja *The Wealth of Nations*, otteita Glasgown yliopiston asiakirjoista sekä muutamia kirjeitä.

Scott oli löytänyt Edinburghin yliopiston kirjastosta John Callanderin aikalaiskuvaus Smithin viimeiseltä Edinburghin luentosarjalta (*Rhetoric and Belles Lettres*) ajalta ennen Glasgowta ja pääteosten julkaisua. Scottin mukaan suuri osa luennoista käsitteli vaurauden (*opulence*) lisääntymistä tavalla, joka ennakoi WN-teoksen *Book III* -osaa, joka on otsikoitu *Of the different Progress of Opulence in different Nations*. Scott on tullut myös siihen kiinnostavaan johtopäätökseen, että kohdatessamme WN-teoksessa sanan *opulence* luumme Smithin hyvin varhain muotoilemaa tekstiä, kun taas myöhemmin kirjoitetuissa WN-teoksen osuuksissa Smith käyttää vauraudesta sanaa *wealth*. (Keynes, 1938, 79)

Lisäksi Scott löysi Smithin säilyneiden kirjeiden joukosta muutaman lyhyehkön käsikirjoituksen. David Douglas Bannermanin (eli Smithin perillisen David Douglasin jälkeläisen) papereiden joukossa olleet kirjeet ovat nyttemmin Glasgown yliopitonkirjastossa. Scottin (1937, 59) mukaan kaksi niistä vaikutti selvästi Smithin Edinburghin luentojen käsikirjoituksilta. Scottin ajoitus perustuu paitsi sisällölliseen analyysiin myös kiinnostavaan väitteeseen, ettei Smith olisi mitenkään kaikilta sitoumuksiltaan voinut ehtiä kirjoittamaan niitä kahdeksan ensimmäisen Glasgown vuotensa aikana, sillä Smithillä oli tunnollisesti hoitamansa opetustyön lisäksi paljon hallinnollisia tehtäviä. Lisäksi hän toimitti TMS-teoksen toista painosta sekä osallistui paikallisten tieteellisten - ja kulttuuriseurojen toimintaan. Silti herää kysymys, miksei Smith olisi voinut ehtiäkin?

Scottin löytämät lyhyehköt käsikirjoitukset tunnetaan nykyään nimellä *Two fragments on the division of labour* (FA ja FB). Ne keskittyvät käsittelemään työnjakoa ja sen vaikutuksia yhteiskunnalliselle ja taloudelliselle kehitykselle. Pidempi käsikirjoitus alkaa kuvauksella filosofin ja kantajan (*porter*) keskinäisestä riippuvuudesta näiden edustaessa eri ammatteja. Lyhyempi alkaa maa- ja vesikuljetusten etujen käsittelyllä. Scott julkaisi ne teoksessaan autenttisina faksimilekopioina (emt., 379–385).

Scottin tutkimustyö näyttää olleen palkitsevaa. Tutkiessaan Buchleuchin herttuan taloa hän löysi varhaisen WN-käsikirjoituksen, jonka hän julkaisi teoksessaan otsikolla *An Early Draft of Part of The Wealth of Nations* (käytetään usein lyhennettä ED) (Scott, 1937, 322–356). Smith toimi aikoinaan kolmannen Buchleuchin herttuan tutorina tämän Euroopan turneella ja oli ilmeisesti tehtävänsä liittyen lähettänyt vuonna 1763 tutorin valitsijalle, Charles Townshendille Scottin löytämän käsikirjoituksen. Tämä käsikirjoitus osoittaa, että vuoteen 1763 mennessä Smith oli jo hyvin pitkälle muotoillut keskeiset väittämänsä ja ne kattoivat jo tuolloin paljon laajemman alan, kuin mitä oli voitu päätellä Cannanin löytämien luentomuistiinpanojen perusteella. Meek (1977, 35) ajoittaa tämän käsikirjoituksen Scottin tapaan keväälle 1763, jolloin Smith olisi kirjoittanut sen pitämänsä luentosarjan jälkeen. Tähän viittaa erityisesti käsitteen vaurauden 'jakautumisen' (*distribution*) huomattavasti laajempi käsittely verrattuna Cannanin julkaisemiin luentomuistiinpanoihin vuosilta 1762–1763.

Nykytutkijoiden iloksi Meek, Raphael ja Stein julkaisivat vuonna 1978 Glasgow-editiossa toimittamansa tekstikokoelman, edellä mainitun *Lectures on Jurisprudence* (LJ). He kokosivat siihen edellä mainitut käsikirjoitukset: Cannanin löytämät opiskelijan tekemät

luentomuistiinpanot vuosilta 1762–1763 (LJA) ja vuosilta 1763–1764 (LJB) sekä Scottin löytämät käsikirjoitukset otsikoilla *Two fragments on the division of labour* (FA ja FB) ja *Early Draft of Part of The Wealth of Nations* (ED). Nämä tekstit tarjoavat paljon tietoa Smithin ajattelun kehittymisestä. Esimerkiksi Meek (1977) on tehnyt tarkkaa työtä verratessaan käsikirjoituksia, luentomuistiinpanoja ja WN-teosta keskenään.

Meek (1977, 35) on taipuvainen ajoittamaan Scottin löytämät lyhyehköt käsikirjoitukset *Two fragments on the division of labour* (FA ja FB) vuoteen 1760 verrattuaan tekstejä huolellisesti sekä Scottin löytämään varhaiseen WN-käsikirjoitukseen *Early Draft of Part of The Wealth of Nations* (ED) että WN-teoksen vastaavaan kohtaan (WN I. III). Ross (1995, 277) mainitsee lisäksi havaitun, että paperilaatu, jolle sekä ED että lyhyemmät käsikirjoitukset FA ja FB on laadittu, olisi samaa jota Smith käytti Glasgowssa.

Smithin käyttämät käsitteet sekä tärkeimmät ja keskeisimmät teemat ovatkin sekä löytyneissä käsikirjoituksessa että myöhemmin julkaistussa WN-teoksessa suuressa määrin yhdenmukaiset. Tältä pohjalta voidaankin perustellusti väittää, että Smith oli jo luennoidessaan Glasgowssa eli ennen Ranskan matkaansa muodostanut käsityksensä taloudellisen toiminnan periaatteista (Macfie - Raphael, 1976, 23).

Yhteenvedon vuoksi mainittakoon, että *Works and Correspondence of Adam Smith* on Glasgown yliopiston kokoama, useamman niteen kattava, monen asiantuntijan yhteistyönä syntynyt kirjasarja, josta löytyy sekä Smithin itse julkaisemat teokset ja esseet, myöhemmin löytyneitä käsikirjoituksia sekä opiskelijoiden tekemiä muistiinpanoja ja vielä Smithin kirjeenvaihtoa varustettuna esipuheilla sekä viittauksilla Smithin aikaisempiin teksteihin tai muihin relevantteihin tapahtumiin tai aikalaisteksteihin. D. D. Raphael ja A. L. Macfie editoivat ja julkaisivat teoksen *The Theory of Moral Sentiments* tässä sarjassa vuonna 1976. Samana vuonna ilmestyi myös R. H. Campbellin, A. S. Skinnerin ja W. B. Toddin editoima *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Smithin aikaansa nähden laiskaan kirjeenvaihtoon, tai siihen mitä siitä on säilynyt, voi tutustua lueskelemalla E. C. Mossnerin ja I. S. Rossin editoimaa *The Correspondence of Adam Smith* joka ilmestyi vuosina 1977 ja 1987. R. L. Meek, D. D. Raphael sekä P. G. Stein puolestaan editoivat ja julkaisivat *Lectures on Jurisprudence* tekstikokoelman vuonna 1978. Vuonna 1980 ilmestyi kokoelma *Essays on Philosophical Subjects*, jonka pääeditorit olivat D. D. Raphael ja A. S. Skinner. 'Esseitä' editoivat W. P. D. Wightman sekä J. C. Bryce. Tekstin *Dugald Stewart's Account of Adam Smith* editoijana toimi I.

S. Ross. Bryce on editoinut myös vuonna 1983 ilmestyneen *Lectures on Rhetoric and Belles Lettres* tekstikokoelman. Vuonna 2001 ilmestyi vielä hakemisto *Index to the Works of Adam Smith* K. Haakonssenin ja A. S. Skinnerin toimesta. Tämän mukana on myös WN-teoksen kolmanteen editioon aikanaan lisätty hakemisto. Liberty Press on myöhemmin julkaissut Glasgow-edition pehmeäkantisena painoksena.

6.4. Stewartin ”paperi”

Keynes (1938, 80–81) nostaa esiin vielä yhden käsikirjoituksen, tosin sittemmin kadonneen, jota Dugald Stewart siteeraa (1795) Smith-elämäkerrassaan. Stewart kuvaa sitä lyhyehköksi ”paperiksi” jonka Smith on ilmeisesti esitellyt vuonna 1755 jonkin tieteellisen seuran kokouksessa, jollaisiin Smith ahkerasti osallistui. Teksti lienee selvin ja vahvin todiste Smithin teorioiden ajallisesta kehittymisestä. Tekstissä Smith käy suhteellisen tarkasti läpi teorioidensa keskeisiä periaatteita osoittaakseen selvästi niiden syntyajankohdan ja siten myös omaperäisyyden. Erityisen merkittävää on, että Smith haluaa osoittaa WN-teoksen keskeisten teorioiden näkymättömästä kädestä (TMS IV.i.10; WN IV.ii.9) ja vapaista markkinoista ajoittuvan jo Edinburghiin.

Edellisen perusteella voitaneen saada vahvistusta sille, että Smithin Glasgown luennot vuonna 1755 olivat keskeiseltä sisällöltään hyvin pitkälle aivan samat kuin hänen Edinburghin luentonsa vuonna 1748. Toisin sanoen kyseinen teksti sisältää Smithin oman todistuksen, jonka mukaan WN-teoksen keskeiset väittämät olivat olemassa lähes 30 vuotta ennen teoksen julkaisemista. Tekstin lopussa Smith vakuuttaa:

A great part of the opinions [...] enumerated in this paper is treated of at length in some lectures which I still have by me, and which were written in the hand of a clerk who left my service six years ago (1749) They have all of them been the constant subjects of my lectures since I first taught Mr. Craigie's class [Smithin edeltäjä moraalifilosofian professorina], the first winter I spent in Glasgow, down to this day, without any considerable variation. They had all of them been subjects of lectures which I read at Edinburgh the winter before I left it (1750–1751), and I can adduce innumerable witnesses, both from that place and from this, who will ascertain them

sufficiently to be mine. (Stewart, 1795, IV.25; Keynes, 1938, 80–81; Ross, 1995, 107–108)

On pohdittu, halusiko Smith suojautua plagiarismilta vai suojata itseään vastaavilta syytöksiltä. Tiedetään kuitenkin tapauksia tuota tekstiä myöhemmältä ajalta, jolloin Smith on suhtautunut ajatustensa lainaamiseen suurpiirteisesti. Ainakin Raen (1895, 32–33) Smith-elämäkerrassaan kertoman anekdootin mukaan, kun Smithille kerrottiin nuoren pappismiehen, tohtori Blairin esittäneen joitakin Smithin ajatuksia ominaan, kerrotaan Smithin todenneen: ”He is very wellcome, there is enough left.”

Keynes (1938, 82) kallistuukin sille kannalle, että Smith on halunnut osoittaa oman ajattelunsa omaperäisyyden ja erityisesti taloustieteellisen teoriansa ajoittuvan ennen vuotta 1750. Keynes toteaa, etteivät fysiokraatit olleet julkaisseet mitään sellaista vuoteen 1755 mennessä, joka antaisi aihetta keskustella heidän vaikutuksestaan Smithin ajatteluun.

Entä olisiko Smithiä syytetty opettajansa Hutchesonin plagioimisesta? Tämä ei tunnu kovin uskottavalta sen vuoksi, että Hutchesonin vaikutus Smithiin ajoittuu luonnollisestikin ennen kyseessä olevaa vuotta 1750. (Keynes, 1938, 82)

Entä olisiko Smithin väitetty kopioneen David Hume ajatuksia, ilmestyyhän Hume *Political Discourses* kysymyksen kannalta sopivasti vuonna 1752. Keynes (1938, 82) ei pidä tätäkään väitettä kuitenkaan todennäköisenä. Smith ja Hume tutustuivat Smithin luennoissa Edinburghissa ja heistä tuli hyvät elämänikäiset ystävät. Keynes (ema.) katsoo, että Smith kyllä viittaa Humeen WN-teoksessaan aina, kun siihen on aihetta.

Ross (1995, 272) kiinnittää huomiota siihen miten Dugald Stewart (1753–1828) Smith-elämäkerrassaan (1795) arvioi sekä Hume että Hutchesonin vaikutusta Smithin teorioissa. (myös Macfie - Raphael, 1976, 10) Stewartin mukaan Hume *The Political Discourses* (1752) oli Smithille tärkeämpi kuin mikään toinen teos, vaikka hänellä oli käytössään erilaisia lähteitä hyvinkin runsaasti. Stewart katsoo Smithin omaksuneen Humelta erityisesti rahavirtain säätelyyn ja korkojen perusteisiin liittyviä oppeja sekä sen periaatteen, että talouselämä kukoistaa kun kansalaiset ovat vapaita.

Ross (1995, 108) puolestaan ehdottaa Smithin halunneen tehdä eroa Skotlantilaiseen Andrew Fletcheriin, joka jo aiemmin oli puhunut markkinoiden vapauden puolesta tekstissään *An Account of a Conversation & c.* (1703) sekä teoksessaan *Political Works* (1749, 298): ”all governments which put discouragements on the industry of their subjects are not upon a right foot; but violent, and consequently unjust”. Lisäksi Ross (1995, 108) ehdottaa, että Smith on mitä ilmeisimmin vain halunnut korostaa Edinburghin luentojen ja Glasgown vuosien ajattelun jatkumoa.

Edellä viitattu Skarżyńskin teos *Adam Smith als Moralphilosoph und Schöpfer der Nationalökonomie* ilmestyi vuonna 1878 eli 18 vuotta ennen kuin ensimmäinenkään tarkastelluista muistiinpanoista ja käsikirjoituksista oli löytynyt. Näin hänellä ei luonnollisestikaan ollut mahdollisuutta perehtyä niihin. Oikeutetusti hän väittää, ettei Smith ollut julkaissut yhtäkään poliittista taloustiedettä käsittelevää tekstiä ennen vuotta 1776 eli ennen ensimmäistä WN-teoksen editiota. Stewartin todistusta uhmaten hän toteaa, ettei Smith mitä ilmeisimmin ollut uhrannut taloustieteelle ainuttakaan ajatusta ennen Ranskan matkaansa. (Macfie - Raphael, 1976, 23)

Skarżyński ei ilmeisesti ollut tietoinen siitä tosiasiasta, että 1700-luvun Skotlannissa oli luonnollista käsitellä filosofian luennoilla taloudellisia kysymyksiä (Macfie - Raphael, 1976, 24). Tämä ajattelutapa juonsi jo roomalaisesta ja keskiaikaisesta luonnonoikeudesta ja sitä noudattivat myös Pufendorfin ja Grotiuksen teokset, joita tuolloin käytettiin yliopisto-opetuksessa etenkin Skotlannissa (emt.; Ross, 1995, 52–54). Macfie ja Raphael kritisoivat Skarżyńskiä pintapuolisuudesta ja asenteellisuudesta tämän keskittyessä etsimään TMS-teoksesta lähinnä vain Humen panosta. On myös hyvä huomata, kuten Macfie ja Raphael (1976, 24) esittävät, että Skarżyński on käyttämiensä viittausten perusteella lukenut TMS-teoksen kolmannen edition Rautenberg-käännöstä vuodelta 1790, vaikka kuudeskin editio olisi ollut olemassa Kosegartenin (1791–1795) kääntämänä. Toisaalta Tribe (2008, 518) on huomauttanut, ettei saksalaisilla tutkijoilla aina ollut saatavilla käännöksiä englanninkielisistä teoksista, koska kirjastot eivät hankkineet niitä järjestelmällisesti. Näin ollen monet kirjoittivat TMS-teoksestakin kommentaarien perusteella ilman, että olivat lukeneet itse teosta.

6.5. Smithin ”Advertisement”

Macfie ja Raphael (1976, 24) (kuten Nieli, 1986, 614–615) katsovat Smithin itse antavan oivan todisteen teostensa välistä mahdollista ristiriitaa vastaan. Aivan TMS-teoksen kuudennen edition alkuun Smith on lisännyt lyhyen tekstin otsikolla ”*Advertisement*”, jossa hän toteaa kirjoittaneensa jo 30 vuotta sitten teoksen ensimmäisen edition viimeisen kappaleen loppuun maininnan siitä, että hän aikoo kirjoittaa teoksen lakien, hallinnon ja oikeudenkäytön perusteista ja kehityksestä. Smith toteaa kuitenkin WN-teoksen käsittelevän aihetta ainakin osittain, ainakin mitä tulee politiikkaan, hallinnon periaatteisiin, verotukseen ja asevoimiin. Smith kirjoittaa:

In the last paragraph of the first Edition of the present work, I said, that I should in another discourse endeavour to give an account of the general principles of law and government, and of the different revolutions which they had undergone in the different ages and periods of society; not only in what concerns justice, but in what concerns police, revenue, and arms, and whatever else is the object of law. In the Enquiry concerning the Nature and Causes of the Wealth of Nations, I have partly executed this promise; at least so far as concerns police, revenue, and arms. What remains, the theory of jurisprudence, which I have long projected, I have hitherto been hindered from executing, by the same occupations which had till now prevented me from revising the present work. Though my advanced age leaves me, I acknowledge, very little expectation of ever being able to execute this great work to my own satisfaction; yet, as I have not altogether abandoned the design, and as I wish still to continue under the obligation of doing what I can I have allowed the paragraph to remain as it was published more than thirty years ago, when I entertained no doubt of being able to execute every thing which it announced. (TMS, s. 3)

Lisäksi hän toteaa, että huomioiden hänen korkean ikänsä on todennäköisempää, ettei oikeustieteellinen teos tule koskaan valmistumaan (ks. myös 15. maaliskuuta, 1788, Corr., kirje 276). Hän lupaa kuitenkin tehdä, mitä tehtävissä on, ja siksi tuo lupaus on vielä tämän kuudennenkin edition lopussa. Macfie ja Raphael (1976, 24) katsovat, että tämä kommentti osoittaa Smithin itsensä ajatelleen WN-teoksen olevan luontevaa jatkoa TMS-teokselle ja että väitteet teosten välisestä mahdollisesta ristiriidasta olisivat vähintäänkin hämmästyttäneet häntä.

6.6. Adam Smith Venäjällä

Smithin tunnettuudesta ja arvostuksesta aikalaissivistyneistön keskuudessa kertoo se, että hänen oppiinsa lähetettiin lahjakkaita nuorukaisia myös ulkomailta. Esimerkiksi Thèodore Tronchin, joka oli muiden muassa Voltairen ja joidenkin Ranskan hallitsijaperheenjäsenten lääkäri sekä arvostettu ensyklopedisti lähetti poikansa Francois Louisin Glasgown yliopistoon vuonna 1761 nimenomaan Smithin oppilaaksi⁹. Samana vuonna saapuivat myös Semyon Efimovich Desnitsky (1740–1789) sekä Ivan Andreyevich Tret'yakov (–1779) Venäjältä Moskovan yliopistosta. Opiskeltuaan Glasgowssa kuusi vuotta (1761–1767) ensin Smithin ja myöhemmin John Millarin oppilaina he palasivat Moskovaan ja heistä tuli yliopistonsa ensimmäiset lakitieteen professorit. (Ross 1995, 131–132; Scott, 1937, 424–425). Kiinnostavana sivuhuomiona Adam Smithin tunnettuudesta venäjällä voitaneen mainita, kuinka Aleksandr Sergejevitš Puškin (1799–1837) kuvailee Runoromaanissaan Jevgeni Onegin (1825–1832) päähenkilön arvostavan Adam Smithiä samalla, kun moittii Homerosta ja Theocritusta (Thomson, 2003, 287).

Desnitskyn ja Tret'yakovin tarina on siinä mielessä erityinen ja liittyy Adam Smith -ongelmaan, että he näyttävät opettaneen ja tehneen tunnetuksi Smithin WN-teoksen keskeisiä teorioita ja käsitteitä Venäjällä jo ennen WN-teoksen julkaisemista! Molemmat esimerkiksi ottivat käyttöön Smithin yhteiskunnallista kehitystä kuvaavan neliportaisen mallin, jossa taloudellinen kehitys vaikuttaa kulloiseenkin lainsäädäntöön ja oikeusjärjestykseen. (Ross, 1995, 132; Scott, 1937, 424)

Tret'yakovin lyhyehköltä uralta tekstejä on säilynyt vain kolme. Niistä kiinnostavin on 30.6.1772 päivätty puhe, *Discussion on the Causes of Abundance and the Slowly Progressing Enrichment of States*. Puhe on siis pidetty neljä vuotta ennen WN-teoksen julkaisemista (1776). Tret'yakov ei ainoastaan esittele Smithin keskeisiä teesejä vaan käyttää myös samoja yksittäisiä esimerkkejä havainnollistamaan niitä. Esimerkiksi työnjakoa käsitellessään hän käyttää Smithin kuuluisaksikin tullutta esimerkkiä neulan valmistuksesta. (Scott, 1937, 424–425)

Desnitskystä puolestaan näyttää kehkeytyneen merkkihenkilö Venäläiseen tieteen ja erityisesti lakitieteen historiaan. Hän vaikuttaa hyödyntäneen Smithin ajatuksia soveltaen niitä älykkäästi ja kriittisesti silloisiin Venäjän oloihin. Desnitsky toimitti Katariina Suurelle vuonna 1768 tekstin

⁹ Tästä tuttavuudesta oli Smithille hyötyä, kun hän matkusti nuoren Buccleuchn herttuan kanssa Geneveen vuonna 1765 (Phillipson, 2010, 170).

Proposal concerning the Establishment of Legislative, Judicial and Executive Authorities in the Russian Empire jonka monet uudistukset olivat Smithin ajatusten mukaisia. Jotkin Desnitskyn tekemät (smithiläiset) muotoilut liittyen verotukseen, monopolien lopettamiseen sekä hallitsijan kuluihin päätyivätkin Katariina Suuren Käskykirjan toiseen täydennysosaan (*Nakaz*). (Ross, 1995, 132; Phillipson, 2010, 170)

Lukuisat kunnioittavan sävyiset Smith-siteeraukset sekä lukuisista julkaisuista erityisesti vuonna 1781 julkaistu teksti *Legal Discussion on the Possession of Property under Various Conditions of Community* kertovat varsin selvästi Desnitskyn omaksuneen Smithiltä lähestymistapoja ja ajatuksia. (Scott, 1937, 426–427). Meek, Raphael ja Stein (1978, 27) huomauttavat Adam Smithin *Lectures on Jurisprudence* teokseen kirjoittamassaan esipuheessa Desnitskyn pitäneen Moskovan yliopistossa luennon heinäkuussa vuonna 1768, jossa pitkä osuus vastaa lähes sanasta sanaan Smithin luennoilta säilyneitä opiskelijan muistiinpanoja lukuvuodelta 1763–1764, ts. *Report dated 1766* eli LJ(B). Desnitskyn venäjäksi kääntämät ja kriittisinä editioina toimittamat Blackstonen *Commentaries on British Laws* (1765–1769) julkaistiin vuosina 1780–1782 sekä Thomas Bowden *A Guidebook on Husbandry* vuonna 1780. Käännöksiin liitetyt kriittiset muistiinpanot kertovat nekin Smithin ajatusten tuntemuksesta ja vaikutuksesta. (Scott, 1937, 426–427 sekä Ross, 1995, 131–132)

6.7. Andersonin muistiinpanot

Vuonna 1970 A. H. Brown tutki edellä mainittua Semyon Desnitsky nimistä venäläistä juristia ja ajattelijaa. Brown tutki professori John Andersonin papereita, koska Desnitskyllä oli ollut jonkinlainen kiista Andersonin kanssa opiskellessaan Glasgown yliopistossa vuodesta 1761 (Meek, 1976, 441). Tosin Meek antaa ymmärtää, että Anderson riitautui usein ja että näin olisi käynyt myös Smithin kanssa (ema., 458; Ross, 2010, 171, alaviite 30). Brown löysi tekstin, joka hänestä muistutti kovasti opiskelijan tekemiä muistiinpanoja Smithin luennoilta lukuvuosilta 1762–1763 (LJ(A)) sekä 1763–1764 (LJ(B)). Meek sai tekstin tutkittavakseen ja alun skeptisyydestään huolimatta hänen oli myönnettävä, että tekstit olivat kovin yhteneväisiä (Meek, 1976, 440–441).

John Anderson (1726–1796) oli Glasgowssa itämaisten kielten professori opettaen vuodesta 1756 ja vuonna 1760 hänet nimitettiin luonnontieteiden professoriksi (*natural philosophy*).

Encyclopedia Britannica mainitsee Andersonin julkaiseen vuonna 1786 teoksen *Institutes of Physics*, josta otettiin jopa viisi painosta kymmenessä vuodessa. Anderson luennoi säännöllisesti käsityöläisille tieteen sovellusmahdollisuuksista teollisessa tuotannossa. Hän perusti myöhemmin myös oppilaitoksen, joka oli suunnattu työväestölle. Nykyään tuo Anderson's Institution on menestyvä Strathclyden yliopisto ja Skotlannin kolmanneksi suurin. Vuosina 1750–1753 Anderson oli Morayn kreivin pojan, lordi Dounen tutori. Vuonna 1754 hän purjehtii Ranskaan uuden oppilaansa herra Campbellin kanssa, joka saattoi olla Irlantilaisen arkkipiispa George Stonen avioton poika. Ei ole varmuutta siitä olisiko herra Campbell opiskellut ennen ranskanmatkaansa Glasgowssa, jolloin Anderson olisi voinut tehdä omat muistiinpanonsa hänen luentomuistiinpanoistaan. (Meek, 1976, 459–461)

Andersonin muistikirja koostuu kolmesta niteestä joissa kussakin on 370 käsinnumeroitua sivua. Suuri osa sivuista on käyttämättömiä. Adam Smith -ongelman kannalta kiinnostavat muistiinpanot on kirjoitettu ensimmäisen niteen loppupuolelle sivuille 292–368 ylösalaisin, alkaen sivulta 368. Niissä on jonkin verran pieniä kirjoitusvirheitä ikään kuin olisi kuultu jokin sana väärin. Anderson on tehnyt myös omia lisäyksiä, korjauksia, huomautuksia sekä kieliasun muokkausta. (Meek, 1976, 440–442)

Muuten muistikirjassa on kommentteja tieteellisiin aiheisiin ja vastailmestyneisiin kirjoihin sekä muita lyhyitä kirjoitelmia. Ensimmäisen niteen tekstejä ei ole päivätty mutta esimerkiksi Montesqueu-viittausta ei ole voitu kirjoittaa ennen Montesqueun teoksen *The Spirit of Laws* ilmestymistä vuonna 1748. Anderson viittaa myös Vernet'in teokseen, *Dialogues Socratiques* englanninkielistä käännöstä *Dialogues on Some Important Subjects*, joka ilmestyi vuonna 1753. Jotkin toisen niteen kirjoituksista voidaan ajoittaa vuosille 1753–1754. Monet kolmannen niteen tekstit on päivätty vuosille 1754 ja 1755 ja niissä on havaintoja ranskasta ja ne ovatkin matkamustiinpanoja. Toisin sanoen muistiinpanot voidaan ajoittaa tehdyksi vuosina 1753–1755. Emme voi varmasti tietää, etteikö Smithin luennon muistiinpanoja olisi voitu tehdä myöhemminkin, koska niitä ei ole päivätty, mutta toisaalta kaikki muu teksti voidaan riittävällä varmuudella ajoittaa tuolle aikavälille. (Meek, 1976, 457–458)

Andersonin muistiinpanojen ajoittamisen kannalta on huomattava, että Adam Smith aloitti Glasgown yliopiston logiikan professorina vuonna 1751. Samana syksynä kuitenkin silloinen moraalifilosofian professori Thomas Graigie sairastui ja hänen opetuksensa jaettiin muiden kollegoiden kesken. Smith luennoi tuona vuonna Graigien oppilaille aiheesta *Natural*

Jurisprudence and Politics. Loppuvuodesta 1751 Graigie kuoli ja hänen seuraajakseen nimitettiin Adam Smith. Joten vasta lukuvuonna 1752–1753 Smith on ollut kokonaan vastuussa moraalifilosofian opetuksesta. (Scott, 1937, 66–67, 137–140; Rae, 1895, 42–46; Meek, 1976, 454–455)

Andersonin muistiinpanoista käy ilmi, että Adam Smith viittaa luennoillaan itsekin Montesquieun vuonna 1748 ilmestyneeseen *The Spirit of Laws* teokseen. Andersonin muistiinpanoissa viitataan myös David Humen *Essay Of Interst* tekstiin, joka ilmestyi vuonna 1752. Joten ainakin Anderson on kirjoittanut muistiinpanonsa tämän jälkeen. Muistiinpanoissa mainitaan myös Wallace'n teos, *Dissertation on the Numbers of Mankind in Ancient and Modern Times*, joka ilmestyi vuonna 1753. Tekstin ajoittamiseen vaikuttaa sekin seikka, että Smith viittaa luennollaan kahdesti sivun tarkkuudella Francis Hutchesonin teokseen *A Short Introduction to Moral Philosophy*, joka ilmestyi vuonna 1747. Kyseisestä teoksesta ilmestyi uusintapainos vuonna 1753, jossa sivunumerointi on erilainen. Smithin luulisi käyttäneen luennoillaan uusinta painosta, jos sellainen oli jo olemassa. Smith kuitenkin viittaa kiistatta ensimmäisen edition. Näyttää siis vahvasti siltä, että Andersonin muistiinpanot koskevat Smithin luentoja kolmelta mahdolliselta lukuvuodelta 1751–1752 tai 1752–1753 tai 1753–1754. (Meek, 1976, 455–456)

Andersonin muistiinpanot ovat erityisen kiinnostavat, koska ne näyttävät ajoittuvan Smithin varhaisille Glasgown vuosille, käsittelevät samaa aihetta kuin myöhemmin tehdyt opiskelijain muistiinpanot ja näyttävät siten johdattavan WN-teoksen taloustieteellisen ajattelun varhaiseen vaiheeseen. Verrattaessa niitä myöhempään opiskelijoiden tekemiin muistiinpanoihin ja jopa WN-teokseen voidaan saada hieman valaistusta siihen miten Smithin ajattelu ja teoria mahdollisesti muuttui ja kehittyi. Kuinka paljon Smith tuolloin pohjaa analyysiaan Hutchesonin ajatteluun? Millainen asema taloustieteellisellä pohdinnalla oli varhaisilla Smithin luennoilla? Entä oliko Smith jo pohtinut yhteiskuntamuotojen kehitystä ja muotoillut niitä koskevan nelivaiheisen teorian (four-stage-theory).

On syytä huomata näiden muistiinpanojen toisistaan huomattavastikin poikkeava luonne. Andersonin tekemät muistiinpanot näyttävät olevan tiiviit ja sisältävät valikoivia otteita toisen tekemistä muistiinpanoista – joiden tekijästä tai hänen taidoistaan meillä ei ole mitään tietoa. Kun taas esimerkiksi opiskelijain tekemät muistiinpanot lukuvuodelta 1763–1764 ovat hyvin

kattavat ja luotettavat. Tekstit ovat siis hyvin erilaisia luonteeltaan, alkuperältään sekä ajoitukseltaan. (Meek, 1976, 440; 442–443)

Verrattuaan Andersonin muistiinpanoja lukuvuodelta 1762–1763 peräisiin oleviin muistiinpanoihin Meek (1976) havaitsi, että molempien tekstien kieli on paljon yhdenmukaisempaa, kuin olisi kohtuudella voinut odottaa. (emt., 448) Järjestys, jossa asioita käsitellään, on myös hyvin pitkälle sama molemmissa dokumenteissa, kuten tästä Meekin tekemästä taulukosta voimme havaita. (ema., 453)

Käsiteltyjen aiheiden järjestys muistiinpanoissa lukuvuodelta 1762–1763 LJ(A)	Sivut joilla vastaavia aiheita käsitellään Andersonin muistiinpanoissa
1. Johdanto (<i>General</i>)	1
2. Omaisuus (sis. testamentit)	1–6
3. Sopimukset (<i>Contract</i>)	7–14
4. Rikoslaki	15–22
5. Mies ja vaimo	23–27
6. Vanhempi ja lapsi	27–30
7. Herra ja palvelija	30–36
8. Hallinto (<i>Government</i>)	37–39
9. Poliittiset toimintaperiaatteet (<i>Police</i>)	39

Päätely etenee monessa kohdin tasatahtia. Keskeisissä kohdissa havainnollistaminen ja argumentointi/väitteiden esittäminen tapahtuvat samoin sanakääntein. Esimerkiksi orjuutta käsittelevä huomattavan pitkä tekstin osa on sisällöltään hämmästyttävässä määrin yhtenevä molemmissa teksteissä, samoin kuin kolme kohtaa, joissa Smith viittaa Montesquieuhun. (emt., 443–448). Aiheiden käsittelyn laajuus luonnollisesti on Andersonin muistiinpanoissa lyhykäisempää, esimerkiksi viimeisessä kappaleessa (*Police*) Andersonilla on vain kaksi lausetta. (Meek, 1976, 454)

Kun tekstit osoittautuvat näinkin yhteneväisiksi kautta linjan lähtien Andersonin muistiinpanoista, molempiin opiskelijain myöhemmin tehtyihin muistiinpanoihin ja vieläpä WN-teokseen asti, niin on varmaa, että kaikki mainitut muistiinpanot liittyvät Adam Smithin Glasgowssa pitämiin luentoihin. Samalla teksteistä löytyvät erot vaikuttavat tietysti erityisen kiinnostavilta ja merkityksellisiltä. (ema., 452–453)

Meekin (emt., 462) verratessa sekä Andersonin että opiskelijain myöhemmin tekemiä muistiinpanoja lukuvuosilta 1762–1763 ja 1763–1764 Hutchesonin teoksiin *Short Introduction to Moral Philosophy* (1747) sekä *System of Moral Philosophy* (1755) paljastuu jotakin uutta. Molemmissa teoksissaan Hutcheson sijoittaa taloustieteellisen tekstinosan, jossa hän käsittelee hintoja, rahaa, korkoa jne. kappaleeseen, jossa tutkitaan sopimuksia (*contract*). Hutcheson korostaa omistusoikeuden merkitystä joka joko on alkuperäinen tai on siirtynyt testamentin tai muun sopimuksen kautta. Kaupankäynti, tavaroiden ja palveluiden vaihdanta edellyttää sopimuksia, rahaa, arvon määrittelyä hintojen muodossa jne. Vertailussa käy ilmi, että Andersonin muistiinpanoissa Smith näyttää käsittelevän eri aiheita hyvin samassa järjestyksessä kuin Hutcheson. Lisäksi Smith viittaa kahdesti sivuntarkkuudella tiettyihin Hutchesonin teoksen sivuihin kuten jo edellä mainittiin. Smithiltä löytyy myös kaksi Hutchesonin tekemää kommenttia, toinen koskien Platonian sivulla 23 ja toinen valan vannomista sivulla 22, jotka sitten puuttuvat lukuvuoden 1762–1763 muistiinpanoista. Andersonin tekemät muistiinpanot paljastavatkin Smithin luentojen perustuneen tuolloin sangen pitkälle Hutchesonin teoksiin ja ajatteluun. (ema., 464)

Mutta kuten Meek Andersonin muistiinpanoista huomaa, joissakin kohdin Smith on jo tuolloin myös erkaantunut Hutchesonista. Smith puhuu paljon enemmän lainsäädännöstä ja myös hintoja käsittelevä osuus *De Pretio Rerum* on huomattavasti laajempi huomioden vekselit, setelit, osakkeet ja korot mitä ilmeisimmin Humeen aiheita käsitteleeeseen esseeseen pohjautuen (Hume: *Of Interest*, 1752). Myöhemmissä lukuvuoden 1762–1763 muistiinpanoissa Smith on laajentanut tätä taloustieteellistä pohdintaa entisestään, eikä enää esittele tätä aihepiiriä sopimusten (*contract*) yhteydessä vaan on siirtänyt sen poliittisia toimintaperiaatteita (*police*) koskevien pohdintojen yhteyteen. (ema., 453; 464) Tärkeimpänä esille nousevana erona suhteessa Hutchesonin analyysiin Meek pitää Smithin tapaa tukea väitteitään historiallisella analyysillä. Tämä lienee Montesquieun teoksen *De L'esprit des lois* (1748) ansiota, johon Smith myös usein viittaa suoraan tai epäsuorasti, kuten Meek arvelee. (emt., 464–465)

Tribe (2008, 466) huomaa Andersonin muistiinpanojen paljastavan vielä yhden kiintoisen seikan Smithin taloustieteellisen ajattelun kehittymisestä. Nimittäin verrattaessa niitä myöhemmin tehtyihin muistiinpanoihin käy ilmi, että Smith on jo 1750-luvun alussa tai puoliväliin mennessä kehittänyt perusteet teorialleen yhteiskuntamuotojen kehittymisestä (*four-stage-theory*). Lukuvuoden 1762–1763 muistiinpanoissa samainen teoria on kypsynyt valmiiksi ja Smith kuvaa ja määrittelee selvästi ja yksiselitteisesti neljä eri vaihetta yhteiskuntien kehityksessä. Smithin teoriassa jokaisessa yhteiskunnan kehitysvaiheessa niissä toteutuvan toimeentulon muoto (metsästys, kalastus, paimentolaisuus, maatalous) liittyy ja vaikuttaa olennaisesti niissä ilmenevään omistusoikeuden käsitykseen ja käytäntöön sekä lainsäädäntöön. (Meek, 1976, 466; Göcmen, 2007, 16)

Tässä kohden on ehkä kiinnostavaa huomioida myös se, miten lukuvuosien 1762–1763 ja 1763–1764 muistiinpanot puolestaan eroavat aiheiden käsittelyjärjestykseltään. Myöhemmillä luennoillaan Smith on päätenyt käsittelemään aihealuetta päinvastaisessa järjestyksessä kuin aiemmin. Smith aloittaa hallinnollisista (*government*) ja siviilioikeudellisista kysymyksistä ja etenee sieltä käsin kohti omaisuus- ja oikeuskysymyksiä. (Meek, 1976, 453; 462)

Yhteenveto:

	Adam Smith 1723–1790
1748– 1750	Rhetoric and Belles Lettres, Smithin luennot Edinburgissa
1751– 1752	Smith logiikan professori Glasgown yliopisto
1752	Smith moraalifilosofian professori Glasgown yliopisto
1751– 1754	Anderson notes
1759	TMS 1. editio
1760	FB, FB, Two fragments on the division of labour
1761	TMS 2. editio
1762–	LJA Lectures of Juriprudence

1763	Report of 1762–1763
1763	ED, An Early Draft of Part of the Wealth of Nations
1763– 1764	LJB Lectures of Juriprudence Report dated 1766
1764– 1766	Smith Ranskassa
1767	TMS 3. editio
1774	TMS 4. editio
1776	WN 1. editio
1778	WN 2. editio
1781	TMS 5. editio
1784	WN 3. editio
1786	WN4. editio
1789	WN 5. editio
1790	TMS 6. editio

6.8. Adam Smith ja fysiokraatit

Fysiokraateiksi kutsutaan ranskalaisia taloustieteilijöitä *Les Économistes*, joiden vaikutus käytännössä alkoi näkyä 1760-luvulta alkaen jatkuen jossain muodossa aina vuoteen 1848 asti. Hakuteos *A to Z of the Enlightenment* (Chisick, 2009, 323–325) määrittelee fysiokratian tarkoittavan kirjaimellisesti 'luonnon lakia'. Fysiokraatit hylkäsivät merkantilistisen näkemyksen vaihdannasta vaurauden lähteenä. Sen sijaan he päättelivät, että tuotannossa piili mahdollisuus ylijäämään (*surplus / produit net*) ja sen kasvattamiseen. Aluksi he jakoivat työvoiman kahteen ryhmään, tuottavaan ja steriiliin. Tuottava työvoima pystyy työllään aikaansaamaan enemmän vaurautta kuin mitä tuotantokyvyn ylläpito edellyttää, syntyy siis ylijäämää. Kaikki muu työ on steriiliä. Fysiokraatit eivät erotelleet käyttöarvoa ja vaihtoarvoa. Heille ylijäämä syntyi vertailtaessa tuotetun ja kulutetun käyttöarvoja. Ylijäämä muodostui tuotetusta materiaalista, ei abstraktista vaihtoarvosta. Kaikkein helpointa on luonnollisesti nähdä tällaisen ylijäämän muodostuvan maataloudessa. Sato tuottaa yleensä enemmän kuin tarvitaan siemenviljaksi ja omaan ravintotarpeeseen. He oivalsivat, että maatalouden ylijäämä elätti myös ne, jotka eivät itse viljelleet maata eli maanomistajat, steriilit ryhmät sekä kuningas, kirkko, virkamiehet jne..

Keskittyessään teoriassaan vain maatalouteen ylijäämä näyttäytyi enemmän luonnon antimilta eikä työnteon tulokselta. Fysiokraattien teoriassa lienee ansiokkainta se, miten kuvataan tuon ylijäämän (*produit net*) 'kiertoa' tai kulkua yhteiskuntaluokasta toiseen ja miten se uusinnetaan joka vuosi. (Chisick, 2009, 323–325; Roll, 1938, 129–131)

Fysiokraatit siis katsoivat kaiken vaurauden syntyvän maataloudesta, kun taas kaupankäynti, teollinen tuotanto ja pääoman sijoitustoiminta eli rahoitus nähtiin 'steriileinä' taloudellisina toimintoina. Kaupankäynti oli steriiliä, koska he näkivät sen vain samanarvoisten hyödykkeiden vaihdantana. Samoin oli teollisen tuotannon laita, he katsoivat sen olevan vain raaka-aineen muuttamista tuotteiksi ja näkivät hinnan muodostuvan suoraan raaka-aine ja palkkakustannuksista ilman, että samalla syntyisi mitään lisäarvoa. Lisäksi, Quesnayn mukaan kilpailu piti huolen siitä, ettei kumpikaan myyvä, eikä ostava osapuoli päässyt sanelemaan hintaa. (Roll, 1938, 132–133)

Vaikka fysiokraattien arvoteoria on käyttöarvoon keskittyvää, on Turgot pohtinut ainakin yhdessä tekstissään myös vaihtoarvoa. Turgot kuvaa tilannetta, jossa ostaja arvioi tuotetta sen mukaan miten se tyydyttää jonkin tietyn tarpeen, tuotteen saatavuuden, harvinaisuuden tai jonkin muun seikan mukaan. Tätä Turgot kutsuu *valeur estimative* kun vaihtoarvo *valeur appréciative* puolestaan muodostuu kaupanteon osapuolten arvioiden kohdatessa. (Roll, 1938, 134)

Ainoastaan maatalous tuotti vaurautta, tuottaessaan ylijäämää (*surplus*) suhteessa tuotannossa kuluviin resursseihin. Valtiovallan tehtäväksi jäi kaikin tavoin rohkaista maataloutta. Kaupankäynnin viljalla tuli heidän mukaansa olla jakelu- ja hintasääntelystä ja vapaata ja vain maaomaisuudesta tuli kantaa veroa koska vain se oli kansakunnan vaurauden lähde. Aristokratiasta piti tehdä taloudellisesti hyödyllinen ja poliittisesti vastuullinen maanomistajaluokka. (Anchor, 1967, 75–76)

Maanomistuksen merkityksen korostuminen johtunee kansalaisoikeuksien silloisesta liittymisestä oleellisesti maaomaisuuteen. Vielä vuoden 1791 perustuslaissa eriteltiin maata omistavat kansalaiset aktiivisiksi ja maattomat passiivisiksi. Vasta vuonna 1848 määriteltiin omaisuudesta riippumaton yleinen ja yhtäläinen äänioikeus miehille. (Chisick, 2009, 324–325)

Francois Quesnay oli lähestymistavaltaan hyvin teoreettinen, markiisi de Mirabeau kirjoitti maanomistajien korkeammasta moraalista suhteessa hoviin ja kaupunkeihin, kun taas Dupont de

Nemours ja Jacques Turgot koettivat saada aatteensa toimimaan käytännössä. Vuoden 1760 jälkeen oli muutama ajanjakso, jolloin viljan kauppa oli vapautettu hintasääntelystä sillä ajatuksella, että kysyntä kasvattaisi tuotantoa. Tuotanto ei kuitenkaan ollut kasvanut samassa suhteessa kuin väestön määrä, ja etenkin koska jotkin suuret maanomistajat alkoivat keinotella viljakaupalla. niin valtiovallan oli aina puututtava huimasti nousseisiin hintoihin. (Chisick, 2009, 324)

Smithin kirjastosta löytyy irlantilaisen kansainvälistä pankkitoimintaa harjoitaneen Richard Cantillonin (1680–1734) vuonna 1755 julkaistu (liikkeellä käsikirjoituksena vuodesta 1730) teos *Essai sur la nature du commerce en général*, jota pidetään yhtenä ensimmäisistä taloudellisten prosessien analyysistä. Cantillonia pidetään myös fysiokraattien edeltäjänä tai tiennäyttäjänä – hänen korostaessaan maatalouden merkitystä vaurauden lisääntymiselle. (Bannock - Baxter - Rees, 1984, 61; Roll, 1938, 121–127) Smith viittaa Cantilloniin WN-teoksessaan (I.viii.15), pohtiessaan sitä mikä olisi riittävä palkka työläiselle, jotta tämä voi tulla toimeen ja elättää myös perheensä. (Bonar, 1894, 40) Smithin kirjastosta löytyy myös Du Pont de Nemoursin editoiman aikakauslehden *Physiocratie* numero, jossa oli muun muassa Quesnayn teksti *Analyse* (1766) sekä essee *Problème économique* (1766) (Bonar, 1894, 152; Yanaihara, 1951, 98). Baudeaun perustamassa aikakauslehdessä *Ephémérides du citoyen* oli julkaistu Turgotin teksti *Réflexions sur la formation et la distribution des richesses* (1769–1770) ja Smithillä oli siten kirjastossaan Turgotin tekstin kaksi ensimmäistä osaa. (WN, alaviite, 672–673; Yanaihara, 1951, 98)

Rae (1895, 194–196) raportoi kuinka Adam Smith saapui Pariisiin joulukuussa vuonna 1765 tavatakseen vielä Humen ja Rousseaua, ennen kuin nämä lähtisivät seuraavan vuoden tammikuussa Lontooseen Humen pestin suurlähetystössä päätyttyä. Tuon muutaman viikon aikana Hume ehti esitellä Smithin Pariisiin ’kirjallisille seurapiireille’. Jos kaikki ovet olivat avoinna suosituille ja ihaillulle Humelle, oli Smith itsekin tunnettu ja arvostettu. Rae (1895, 196–198) mainitsee, että vaikka TMS oli jo käännetty ranskaksi, oli käänös jossain määrin kömpelö. Kirjalliset piirit olivatkin vaivatta tutustuneet Smithin teokseen englanniksi heti sen ilmestyttyä ja esimerkiksi Abbé Morellet olisi lukemansa perusteella kovasti odottanut tapaamista Smithin kanssa. Rae (1895, 197) epäilee Smithin viettäneen Pariisissa elämänsä vilkkainta seuraelämää; Tämä vieraili säännöllisesti kirjailija Madame Riccobonin luona sekä useissa kuuluisiksi tulleissa salongeissa kuten paroni d’Holbachin, Helvétiusen, Madame de Geoffrin, kreivitär de Boufflersin ja Mademoiselle l’Espinassen luona. Hän osallistui myös François Quesnayn luona kokoontuvien ’ekonomistien’ tapaamisiin. Pariisissa Smith siis keskusteli muiden muassa

Diderotin, Marmontelin, Raynalin ja Galianin kanssa. Abbé Morellet ja Smith ystäväystyivät nopeasti ja koska Turgot taasen oli Morelletin hyvä ystävä, he varmasti keskustelivat usein juuri silloin mieltään askarruttaneista kysymyksistä. Smith itse viittaa tapaamisiinsa Turgotin kanssa kirjeissään Humelle (Corr., kirje 93, päivätty 6.7.1766) sekä Rochefoucauldille (Corr., kirje 248, päivätty 1.11.1785). Kirjeessään Morelletille (Corr., kirje 259, päivätty 1.5.1786) Smith mainitsee Pariisissa tapaamansa Helvétiuksen, Turgotin, D'Alembertin, Diderotin ja erityisen kiitollisena hän muistelee Holbachiin tutustumistaan.

Anne Robert Jaques Turgot (1727–1781) toimi vuosina 1761–1774 Limogesin hallinnossa (*Intendant du Généralité Limoges*) ja teki merkittäviä uudistuksia; hän muun muassa vapautti alueen maissikaupan ja järjesti köyhäinhuollon. Pariisin vierailuillaan hän ystäväystyi Humen (toimi Pariisissa Englannin suurlähetystössä 1763–1766) kanssa ja tutustui myös Pariisissa vierailleeseen Adam Smithiin (12/1765–10/1766). Ludvig XVI:n noustua valtaistuimelle vuonna 1774 Turgot kutsuttiin uuteen ministeriöön. Ylimystö (aateli ja esivalta) ei kuitenkaan pitänyt hänen 'vapaamielisistä' uudistuksistaan, kuten maissin kaupan vapauttaminen, verotuksen muuttaminen tai ammattikiltojen lopettaminen. Näin ollen kuningas erotti Turgotin tehtävästään jo kahden vuoden kuluttua. (Ashley, 1898, v–vi)

Turgot julkaisi elinaikanaan tekstit *Questions importantes sur le commerce* vuonna 1755, sekä kaksi artikkelia *Foires et marchés* ja *fondations* Ensyklopediassa vuonna 1756. Lisäksi oli liikkeellä lukuisia muistioita *Mémoires*, joissa hän käsitteli ja perusteli omia taloustieteellisiä näkemyksiään ja uudistuksiaan. Teksti *Réflexions sur la formation et la distribution des richesses* on kirjoitettu vuoden 1766 lopulla ja ilmeisesti alun perin kahdelle Ranskassa opiskelleelle Kiinalaiselle nuorukaiselle, jotka olivat palaamassa kotimaahansa. Turgotin teoksen tarkoitus oli auttaa heitä raportoimaan kotimaansa taloudesta ja hallinnosta Ranskalaisille. Samainen teksti ilmestyi tuolloin Du Pont de Nemoursin editoimassa aikakauslehdessä *Ephémérides du citoyen* 1769–1770. Näyttää siltä, että Turgotin teoksesta on ollut liikkeellä kaksi versiota. Du Pont näyttää nimittäin paikoin muuttaneen omavaltaisesti Turgotin tekstiä. Turgot vaati korjattua uusintapainosta, jollainen ilmestyiikin, tosin hyvin pienenä (100–150 kpl), vuonna 1770 ja yhtä harvinainen on tämän uusintapainos vuodelta 1788. Du Pont sen sijaan julkaisi oman versionsa uudestaan vuonna 1808 ja saman tekstin sisältää Dairen editio vuodelta 1844. Robineau'n editio vuodelta 1889 *Turgot. Administration et oeuvres économiques* taasen perustuu kokonaan Turgotin omaan tekstiin. (Ashley, 1898, vi–x)

Turgotin teoksen englanniksi kääntänyt Ashley (1898) lukeutunee Adam Smith -ongelman ja niin sanotun 'Ranskalaisen vaikutuksen' puolestapuhujaksi katsoessaan, ettei Turgotin tai fysiokraattien vaikutus Smithin ajatteluun ole suinkaan vähäpätöinen. Hän lisää, että ilman fysiokraattien kanssa käytyjä keskusteluja Smith ei varmaankaan olisi tullut lainkaan pohtineeksi kaikkia niitä kysymyksiä joita heidän keskustelunsa koskettelivat. Ashley painottaa myös fysiokraattien luomien käsitteiden ja termien merkitystä Adam Smithille. (Ashley, 1898, xiii) Toisin sanoen Ashley mitä ilmeisimmin katsoo Smithin tutustuneen 'taloustieteellisiin kysymyksiin ja teorioihin' vasta fysiokraattien ja etenkin Turgotin ansiosta. Oikeastaan Ashley ja Smith-elämäkerran kirjoittajan Raen (1895) välillä käydään 1800-luvulle tyypillinen keskustelu. Rae on taipuvainen korostamaan Smithin autonomisuutta filosofina ja ajattelijana, kun taas Ashley pyrkii korostamaan Turgotin ja fysiokraattien merkitystä Smithin 'taloustieteelle'.

Francis Quesnay puolestaan (1694–1774) oli ammatiltaan kirurgi ja myös Madame de Pompadourin (1721–1764) sekä Ludvig XV:n 'ensimmäinen' lääkäri. Quesnay tunnetaan kuitenkin paremmin ranskalaisena taloustieteilijänä ja fysiokraattien ryhmän keskeisenä hahmona. Hän julkaisi artikkelit *Évidence, Fermiers* ja *Grains* Diderotin ja D'Alembertin *Ecylopedie* tietosanakirjassa vuosina 1756 ja 1757. Ensimmäinen teksti käsitteli ruumiin sielun suhdetta sekä vapauden ja determinismin ongelmaa. Toiset kaksi tekstiä esittelivät Quesnayn taloustieteellistä näkemystä ja ne ilmestyivät vielä myöhemmin aikakauslehdessä *Journal de l'agriculture du commerce et des finances* vuosina 1765 ja 1767. Teos *Le Droit naturel* ilmestyi vuonna 1765 ja *Tableau économique* sekä sen kommentaari *Maximes* ilmestyivät vuonna 1758. Taloustieteellisissä teksteissään hän hahmotteli fysiokraattien keskeiset käsitykset kansakunnan vaurastumisen periaatteista. Vain maatalous oli taloudellisesti tuottavaa ja vain sitä tuli verottaa. (Bannock - Baxter - Rees, 1984, 366; Black - Porter, 1994, 624–625). Bonar (1894, 153) vihjaakin, että koska Quesnay oli myös lääkäri, hän sai ajatuksen siirtää idean verekkierrosta taloustieteeseen, kuvatakseen miten maatalouden tuottama ylijäämä vaurastutti eri yhteiskuntaryhmiä liikkeessaan yhteiskuntaluokasta toiseen.

Eric Roll (1938, 128–133) analysoi fysiokraattien antia Smithille seuraavasti. Adam Smith näyttää monissa kohdin vievän fysiokraattien päätelmiä ikään kuin askeleen pidemmälle. Smith katsoo, että tuotannosta syntyvä ylijäämä on työn tulosta eikä niinkään luonnosta saatua, kuten fysiokraatit ajattelivat keskittyessään vain maatalouden tuottavuuteen. Smith totesi, että myös teollisesta tuotannosta ja samalla siis myös käsityöstä voi syntyä ylijäämää eli vaurautta.

Teoriaan tuli siten käyttöarvon lisäksi mukaan myös sellaiset käsitteet kuin vaihtoarvo sekä työnarvo.

Smith mainitsee Quesnayn ja arvostuksensa tätä kohtaan WN-teoksessaan IV kirjan kappaleessa IX, jossa hän käsittelee maataloutta vaurauden lähteenä. Otsikko kuuluu kokonaisuudessaan: ”Of the agricultural Systems, or of those Systems of political Economy, which represent the Produce of Land as either the sole or the principal Source of the Revenue and Wealth of every Country”. Smith paitsi esittelee Quesnayn teoriaa, niin myös tuo esille tarkoin perustellun kritiikkinsä.

Tässä kohden on kiintoisaa Rossin (1995, 272) (ja kuten hän toteaa myös Edwin Cannanin ja W. R. Scottin) tavoin huomioida, että myös Smithin opettaja Hutcheson korosti työnjaon merkitystä ’taloustieteessään’ tehokkuutta ja keskinäistä riippuvuutta lisäävänä ilmiönä. Hutcheson katsoi myös, että yhteiskunnan vakauden ja taloudellisen menestyksen edellytys on toimiva oikeusjärjestelmä. Lisäksi Hutcheson puhuu sekä käyttö- että vaihtoarvosta, rahasta sekä vaihdon välineenä, että arvon mittarina ja erottaa vielä toisistaan tuotanto- ja markkinahinnan, tuotantohinnan muodostuessa materiaali- että palkkakuluista. (myös Haakonssen, 2006, 234)

6.9. Adam Smith ja *laissez faire*?

Hobson (2004) katsoo teoksessaan *The Eastern Origins of Western Civilisation* länsimaisen valistuksen, teollisen vallankumouksen ja kulttuurisen sekä poliittisen maailmanvalloituksen olevan paljosta velkaa kiinalaisille keksinnöille, tietotaidolle ja ajattelulle. Monet keksinnöt näyttävätkin saaneen alkunsa Kiinassa alkaen ruudista, paperista ja kompassista. Mutta myös kaivosteknologia, höyrykone, kankaankudonta tai vesivoiman käyttö ovat vanhoja kiinalaisia keksintöjä. (emt., 190–218)

Eritoten kiinnostava on Hobsonin väite, jonka mukaan monet valistuksen ajattelijat kiinnostuivat ja innostuivat kiinalaisesta ajattelusta. Hän mainitsee Montaignen, Malebranchen, Leibnizin, Voltairen, Quesnayn, Wolffin, Humen ja Adam Smithin. Hän mainitsee erikseen Voltairen teokset *Essai sur le moeurs* (1756), *L’Orphelin de la Chine* (1755) sekä *Zadig* (1748) joissa ajalle tyypillinen ”itämaiden” ihailu on havaittavissa selvästi, monipuolisesti ja laajasti. Hobsonin mukaan valistusta viehätti kiinalaisessa ajattelussa erityisesti niin sanottu ”rationaalinen metodi”. (emt., 2004, 195)

Hobson etenee pohtien *laissez faire* -käsitteen alkuperää. Hän katsoo ranskalaisen Quesnayn esitelleen tuon käsitteen – merkantilismikritiikin ohella – ennen Smithiä. Quesnayn ja Smithin suhdetta pohdin toisaalla, mutta kiinnostavaa on, että Hobson katsoo Quesnayn omaksuneen keskeiset käsityksensä Kiinasta. Ensinnäkin Quesnay omaksui käsityksen maatalouden merkityksestä vaurastumiselle ja toiseksi hän katsoi, että maatalous toimisi tehokkaimmin, jos valtion sääntely purettaisiin. Markkinoiden tulisi voida toimia omien lakiensa mukaan. Hobson siteeraa J.J. Clarken teosta *Oriental Enlightenment* (1997):

Quesnay's revolutionary ideas amounted to a liberation from the economic orthodoxy of [...] mercantilism [...] and his influence on the free-market theories of Adam Smith was profound. What is often omitted in accounts of Quesnay's place in modern thought is his debt to – unlike in his own day when he was widely known as "the European Confucius". (Hobson, 2004, 196)

Quesnay siis pyrki vapautteen merkantilismin opeista ja hänen vaikutuksensa näkyy myös Adam Smithin vapaan kaupankäynnin teorioissa. Edellinen sitaatti antaa myös ymmärtää, että aikanaan katsottiin Quesnayn omaksuneen kiinalaisten filosofien ajatuksia ja että häntä olisi pidetty eurooppalaisena Konfutsen vastineena. Tämän ajatuksenkulun mukaan *laissez faire* on sama käsite kuin kiinalainen wu-wei. Hobson mainitsee kaksi kiinalaista ajattelijaa, jotka kirjoittavat wu-wei käsitteestä. Liu An 120 eKr. ja Kuo Hsiang 300 jKr. Kuo Hsiang kuvaa wu-wei käsitteen tarkoittavan sitä, että kaikki saa toimia niin kuin luonnostaan toimii ja siten niiden 'luonto' saa tyydytyksen. "Everything be allowed do what it naturally does, so that its nature will be satisfied." (Hobson, 2004, 196)

Wu-wei käsitteeseen voi tutustua lukemalla Laotsen teosta *Dao De Jing* eli *Salaisuuksien tie* (1985). Teoksen suomentajan, A. Arpojan lisäämät käsitteiden selitykset ovat hyödyllisiä: Kirjoittaja on toiselta nimeltään Lao Tan tai Li Er. Hänen sanotaan eläneen Konfutsen aikoihin, toisin sanoen 6. – 5. vuosisadalla ennen ajanlaskumme alkua. Useat tutkijat ovat kuitenkin tulleet siihen tulokseen, että *Dao De Jing* on kokoelma Taolaisia sanontoja, jotka ovat peräisin eri lähteistä 4. vuosisadan jälkeen. Tao tarkoittaa tietä, polkua, mutta myös tapaa tai menetelmää. Taolaisille tao tarkoittaa tapaa, jolla universumi toimii. Taolaisuutena tunnetaan muutamien kiinalaisten filosofien esittämät ajatukset elämäntavasta, jossa pääpaino on sopusoinnulla ja luonnon ja sen toiminnan kanssa yhteistyössä elämisellä.

Wu-wei käsite esiintyy usein taolaisessa filosofiassa ja tarkoittaa toimimista puuttumatta asioiden kulkuun, yrittämättä pakottaa mitään seuraamaan mitään sellaista rataa, jossa sen olisi toimittava, kulloinkin tarkoituksenmukaista luonnollista kulkuaan vastaan. Wu-wei ei kuitenkaan ole apaattista sivustaseuraamista, vaan oikeaa toimintaa oikeaan aikaan. Kyseessä on elämäntapa, joka korostaa persoonallisten pyrkimysten haitallisuutta toimintamotiivina ja pitää arvossa taitoa osata nähdä asioiden luonnollinen kulku ja sovittaa oma toimintansa sen mukaan oli sitten kysymys ajoituksesta tai käytettävän energian määrästä. (emt.)

The Penguin Dictionary of Economics (1984, 258) selittää *laissez faire* -käsitettä seuraavasti: *Laissez faire, laissez passer* oli alkujaan fysiokraattien käyttämä termi. He katsoivat, että vain maatalous oli tuottavaa, kansakuntaa vaurastuttavaa toimintaa. He vastustivat valtiovallan puuttumista tähän toimintaan muutoin kuin kieltämällä monopolit. Myöhemmin ns. klassiset taloustieteilijät ottivat tämän ”puuttumattomuuden periaatteen” omakseen Adam Smithiltä. Mukana on seuraava Smith-viittaus:

The Statesman, who should attempt to direct private people in what manner they ought to employ their capitals, would not only load himself with a most unnecessary attention, but assume an authority which could safely be trusted, not only to no single person, but no council or senate whatever, and which would nowhere be so dangerous as in the hands of a man who had folly and presumption enough to fancy himself fit to exercise it. (WN IV.2)

Toisin sanoen valtiomies, joka pyrkii ohjaamaan tai määräämään yksityisiä ihmisiä heidän pääomasijoituksissaan, joutuu tarpeettomasti valtavan huomion kohteeksi. Samalla hän ottaa itselleen sellaisen määräysvallan, jota ei voi turvallisesti luottaa kenellekään yhdelle henkilölle, eikä myöskään millekään neuvostolle tai senaatille (hallinnolliselle elimelle). Kaikkein vaarallisinta on jos joku on niin hullu, että julkeaa kuvitella itsensä päteväksi sellaiseen. Smith näyttää puhuvan sen puolesta, että pääoman sijoittamisen pitäisi olla vapaata ja että sen paremmin yksi kuin useampi valtiomies yhdessä ei ole kykenevä arvioimaan kulloinkin parhaita ratkaisuja.

The Penguin Dictionary of Eighteenth-Century History (1994, 390) puolestaan esittelee *laissez faire* -filosofian kannattajina fysiokraatit, kaikki talousliberalismin kannattajat sekä Skotti-

taloustieteilijät, kaikki merkantilismi-kriitikot sekä kaikki, jotka vastustivat Jean-Baptiste Colbertin (1619–1683) ministeriön interventionistisia käytäntöjä. Tämän lähteen mukaan sanonnan ”*laissez faire, laissez passer*” laushti Jean-Claude Vincent de Gournay (1712–1759) toimiessaan kauppaministerinä vuodesta 1747. Hän kannatti vapaata kauppaa ja kilpailua ja julistikin vuonna 1755 idänkaupan monopolien ja valtion tukien lopettamisen puolesta. Abbé de Morellet kirjoitti Gournayta mukaellen tekstissään *Mémoire sur la situation actuelle de la Compaigne des Indes* kauppakompanian ongelmien olevan rakenteellisia eikä niinkään väliaikaisia. Myös Turgot oli hänen opetuslapsensa. Gournayn käsitykset alkoivat vaikuttaa käytäntöihin 1760-luvulla, eikä vähiten hänen kannattajansa Manyon d’Invaun ansiosta tämän aloitettua ’valtiovarainministerin’ toimessa vuonna 1768.

Myös Roll (1938, 135) mainitsee Colbertin merkantilistiset pyrkimykset tukea teollisuutta. Fysiokraattien näkemyksen mukaan oli turha säännellä teollista tuotantoa, koska se ei tuottanut yhteisölle vaurautta kuten maatalous. Mikään säätely ei muuttaisi sitä tosiasiaa ja pahimmassa tapauksessa säätely vain haittasi tai monimutkaisti toimintaa. Siten fysiokraatit puolustivat *laissez faire, laissez passer* -periaatetta. Kauppiaat ja ’tehtailijat’ voi jättää rauhaan, koska heidän toimintansa oli fysiokraattien näkemyksen mukaan vaurastumisen kannalta lähes yhdentekevää.

The Penguin Dictionary of Eighteenth-Century History (1994, 390) jatkaa kuvaten huomattavimpana 1700-luvun vapaan kaupankäynnin etujen puolestapuhujana ja siten taloudellisen *laissez fairen* kannattajana Adam Smithin. Kirjoittaja Tomaselli jatkaa tärkeällä huomiolla, ettei Smithin ajattelua voi kuitenkaan kokonaan kiteyttää tuohon termiin. Täydellinen vapaus kaupankäynnissä yhdessä tuontitavaroiden tullittomuuden kanssa takaavat maatalousvaltaiselle kansakunnalle mahdollisuuden kasvattaa kulutuksesta ylijäävän tuotannon arvoa kannustamalla maatalouden kehittämiseen ja tehokkaampaan tuotantoon. Paras tapa jolla kansakunta voi kannustaa käsityöläisiään, tehtailijoitaan sekä kauppiaitaan on taata vapaan kaupankäynnin mahdollisuus kaikkien kansakuntien käsityöläisille, tehtailijoille ja kauppiaille. Teksti jatkuu todeten, että Smith katsoi monopolien vääristävän tuotantoa ja perustuvan epäreiluihin ja julmiin lakeihin. Lopuksi huomioidaan vielä Smithin vaatimus, jonka mukaan lainsäätäjällä on velvollisuus puuttua markkinoiden epäoikeudenmukaisiin ilmiöihin, lieventää työnjaon vahvistumisen seurauksia erityisesti huolehtimalla koulutuksesta.

Myös Viner tuo (1927) artikkelissaan esille tekemiään huomioita Adam Smithin suhteesta *laissez faire* eli puuttumattomuuden periaatteeseen. Viner kiinnittää huomiota niihin moniin tärkeinä pitämiinsä tehtäviin, joita Smith asettaa yhteiskunnalle, jotta se suojaisi jäseniään epäoikeudenmukaisuudelta ja alistamiselta. Smith oli tietoinen eturistiriidoista köyhien ja rikkaiden, heikkojen ja vahvojen välillä. Smith kiinnittää huomiota paitsi maanpuolustuksen järjestämiseen, verotukseen ja köyhäinhuoltoon niin myös julkisten instituutioiden toimintaan, erityisesti hän painottaa koulutuksen järjestämisen merkitystä.

Kuten Viner (1927) huomauttaa, tutkiessaan taloudellisen toiminnan ilmiöitä, osoittaessaan syy- ja seuraussuhteita Smith pyrki paljastamaan niiden toimintaperiaatteet. Smith puhuu kaiken taustalla vaikuttavasta 'luonnollisesta' järjestelmästä. Smith katsoi, että toimiakseen parhaalla mahdollisella tavalla, harmonisesti (*natural harmony*) talous edellytti 'luonnollista' vapautta (*natural liberty*). Tässä kohden luonnollinen tarkoittaa jotensakin samaa kuin luonteenomainen tai jostakin keskeisistä ominaisuuksista välttämättä seuraava. Vapaus tarkoitti mahdollisuutta valita vapaasti ammatti ja sen myötä asuinpaikka, oikeutta myydä maata vapaasti, sekä vapautta käydä kauppaa sekä kotimaassa että ulkomailla ilman tulli- tai muita esteitä. Smith katsoi, että pääsääntöisesti sääntely sekä etenkin monopolit olivat haitallisia vaurauden tavoittelussa. (ema., 143, 153)

WN-teoksen kolmannen edition uudessa IV.viii kappaleessa *Conclusion of the Mercantile System* Smith paneutuu erityisesti kaupankäynnin sääntelyyn, eikä löydä siitä juuri mitään hyvää sanottavaa. Smithin mukaan sääntely, tullit, luvat ja rajoitukset eivät ole tasapuolisia eri toimijoita kohtaan eivätkä useinkaan hyödytä niitä suosivia kansakuntia kokonaisuutena, vaan kyse on pienen, mutta taitavan ja asiansa osaavan ihmisryhmän eduista. (Campbell – Skinner - Todd, 1976, 33; 42 ja Viner, 1927, 153; 156–157) Smith puhuu kriittisesti sääntelyn yksipuolisista eduista myös kirjeissään Rochefoucauldille (1. Marraskuuta, 1785, Corr. nro. 248) sekä William Edenille (15. Joulukuuta, 1783, Corr. nro. 233) Jälkimmäisessä Smith toteaa ykskantaan: "[trade regulations] may, I think, be demonstrated to be in every case a complete piece of dubery, by which the interest of the State and the nation is constantly sacrificed to that of some particular class of traders".

Toisaalla Smith toteaa karusti: "People of the same trade seldom meet together, even for merriment and diversion, but the conversation ends in a conspiracy against the public, or in some

contrivance to raise prices. It is impossible indeed to prevent such meetings, by any law which either could be executed, or would be consistent with liberty and justice.” (WN I.x.c.27) Eri ammattien harjoittajilla on suuri kiusaus tehdä keskinäisiä itseään hyödyttäviä, mutta yleisen edun vastaisia sopimuksia ja tätä toimintaa on hyvin vaikea estää. Ihmiset ovat myös valitettavan usein taipuvaisia yliarvioimaan mahdollisuutensa riskialttiissa hankkeissa, sillä seurauksella, että liian iso osa koko kansakunnan varallisuudesta on mukana niissä (WN I.x.b.28–29). (Viner, 1927, 154)

Smith oli hyvin tietoinen monista kompastuskivistä, joita ’vapaudessa’ piilee. Kuten Viner (1927, 156) huomauttaa Smith näkee monia tilanteita, joissa *natural order* eli asioiden luontainen tapa edetä ei riitäkään yleisen hyvinvoinnin saavuttamiseksi, toteutunut yksityinen etu ei aina välttämättä ja itsestään, automaattisesti ole samalla myös yhteinen etu – ikään kuin Smith kaivaisi maata lanseeraamansa *laissez faire* -opinkappaleen alta. Smith pohtii monissa kohdin huolestuneena eri ryhmien välisiä taloudellisten intressien vastakkaisuuksia. Työntekijällä ja työnantajalla on vastakkaiset edut palkkakysymyksissä ja edellisellä on heikompi neuvotteluasema kaikissa kiistakysymyksissä. (WN I.viii.11–14; I.x.c.61) Korkea tuotto on ’tehtailijoiden’, kauppiaiden ja sijoittajien etu mutta ei kuluttajien (WN I.xi.p.10). Maanviljelijöiden ja maanomistajien tai raaka-aineiden tuottajien edut ovat vastakkaiset ’tehtailijoiden’ ja kauppiaiden (WN IV.viii.17) sekä kuluttajien tai kokonaisen kansakunnan etujen kanssa. (WN I.xi.m.12; IV.i.10; IV.ii.43; V.i.e.4). (Viner, 1927, 154; WN alaviite, s. 267)

Lisäksi Smith on huolissaan työnjaon vaikutuksista työväestöön. Työnjaon seurauksena työtehtävät muuttuvat yksinkertaisiksi ja helpoiksi. Työtä tehdessä ei enää tarvitse miettiä, miten jonkin asian voisi tehdä paremmin tai nopeammin ja vaarana on työntekijäin tylsistyminen ja välinpitämättömyys. Smith pelkää, että yksitoikkoista työtä tekevät ihmiset muuttuvat välinpitämättömiksi tai jopa tunteettomiksi myös muilla elämän aloilla eivätkä pysty hahmottamaan tilanteita, joissa pitäisi ajatella koko kansakunnan etua sen paremmin sodassa kuin rauhassa. Seurauksena on suuri joukko arvostelukyvottomia ihmisiä, jotka eivät viitsi rasittaa aivojaan tai edes kehojaan. Tietämättömyys, typeruus, ennakkoluuloisuus korvaavat ihmiselle muutoin ominaiset hyveet. Smith toteaa: ”His dexterity at his own particular trade seems, in this manner, to be acquired at the expence of his intellectual, social, and marital virtues. But in every improved and civilized society this is the state into which the labouring poor, that is the great body of the people, must necessarily fall, unless government takes pains to prevent it.” (WN V.i.f.50)

Mitä Smithillä on sanottavanaan valtiovallan roolista ihmisten yhteiselon sujuvuudelle? Kuten edellä näimme, Smith näyttää vastustavan sellaista taloudellisen toiminnan sääntelyä, jonka kohdalla on vaikeata huolehtia sen oikeudenmukaisuudesta kaikkia talouden kentällä toimivia kohtaan, tuottajista kuluttajiin ja aina kokonaisuun kansakuntiin asti. Siinä kohden Smith puhuu vapauden ja sääntelemättömyyden puolesta. Mutta kuten seuraavista Vinerin poimimista otteista huomaamme, Smith on kuitenkin varannut lainsäätäjälle ja hallinnoitsijalle monia tehtäviä ja vastuita, joita ei voitane pitää puhdasoppisen ja täydellisen valtiollisen asioihin puuttumattomuuden eli *laissez faire* -periaatteen mukaisena.

The first duty of the sovereign, that of protecting the society from the violence and invasion of other independent societies, can be performed only by means of a military force. (WN V.i.a.1)

The first and chief design of every system of government is to maintain justice; to prevent the members of a society from incroaching on one another's property, or seizing what is not their own [...] it must also be necessary to have some means of protecting the state from foreign injuries. (LJA i.1)

The second duty of the sovereign, that of protecting, as far as possible, every member of the society from the injustice or oppression of every other member of it, or the duty of establishing an exact administration of justice ... (WN V.i.b.1)

Commerce and manufactures can seldom flourish long in any state which does not enjoy a regular administration of justice, in which the people do not feel themselves secure in the possession of their property, in which the faith of contracts is not supported by law, and in which the authority of the state is not supposed to be regularly employed in enforcing the payment of debts from all those who are able to pay. Commerce and manufactures, in short, can seldom flourish in any state in which there is not a certain degree of confidence in the justice of government. (WN V.iii.7)
(myös II.i.30; III.iii.12)

Ensinnäkin hallitsijan tulee huolehtia oman kansakuntansa turvallisuudesta ulkopuoliselta loukkaukselta tai valloitukselta. Sen lisäksi tulee kansalaisia suojella toisiltaan ja taata kunkin

omaisuuden ja henkilön koskemattomuus. Toimiva ja luotettava oikeusjärjestelmä takaa myös sen, että ihmiset voivat luottaa tekemiensä sopimusten pätevyYTEEN, oli kyse sitten velanmaksusta tai kaupankäynnistä. Smith kiinnittää huomiota myös siihen, että työntekijöiden palkka tulisi maksaa rahana eikä luontaisetuina, työntekijöiden suojelemiseksi väärinkäytöksiltä (Viner, 1927, 160).

The third and last duty of the sovereign or commonwealth is that of erecting and maintaining those publick institutions and those publick works, which though they may be in the highest degree advantageous to a great society, are, however, of such nature, that the profit could never repay the expence to any individual or small number of individuals, and which it, therefore, cannot be expected that any individual or small number of individuals should erect or maintain. [...] works and institutions of this kind are chiefly those for facilitating the commerce of the society, and those for promoting the instruction of the people. [...] those for the education of the youth, and those for the instruction of people of all ages. (WN V.i.d.1)

Viimeisenä muttei vähäisimpänä Smith asettaa hallintovallan tehtäväksi sellaisten julkisten laitosten perustamisen ja ylläpidon, joiden ylläpidosta on yhteiskunnalle huomattavaa etua ja hyötyä – toisin sanoen ne lisäävät yleistä hyvinvointia – mutta jotka eivät olisi taloudellisesti kannattavia yhdelle tai useammallekaan sijoittajalle, kuten esimerkiksi postilaitos. Smith mainitsee kaupankäynnin mahdollistavat instituutiot sekä infrastruktuurin kuten valtatiet, sillat, kanaalit ja satamat. Smith viittaa koulutuksen etuihin usein ja käsittelee perusteellisemmin sen järjestämistä WN-teoksen V.i.f. sekä V.i.g. kappaleissa, johon paneudeun enemmän jäljempänä. Lisäksi Smith kiinnittää huomiota yleiseen terveydenhuoltoon, hygieniaan sekä tartuntatautien ehkäisyyn (WN V.i.f.60). (Viner, 1927, 161–162)

Edellisen perusteella näyttää ensinnäkin siltä, että *laissez faire* -käsitteellä on odottamattoman pitkät jäljet historiassa. Konfutselainen wu-wein käsite vapaudesta toimia tarkoituksenmukaisesti ja pakotteetta voi hyvinkin olla ranskalaisten Gournayn, Turgotin, Abbé de Morelletin, D’Invayn sekä Quesnayn vapaan kaupankäynnin idean alkujuuri. Kuten he, myös Adam Smith kritisoi ennen kaikkea merkantilistista järjestelmää. Toisekseen kiinnostavaa on kuitenkin se, miten usein ja miten helpon tuntuisesti Smith liitetään *laissez faire* -käsitteen kannattajaksi tai jopa oppi-isäksi, ottaen huomioon, että hän ei itse käytä kyseistä termiä lainkaan ja etenkin kun Smith asettaa teorialleen selkeitä reunaehtoja ja yhteiskunnalle monia tehtäviä, korostaen vapaan

taloudellisen toiminnan tarvitsevan oikeudenmukaiset puitteet, missä lainsäätäjällä on vastuu yhteiskunnan sopeutumisesta kulloiseenkin tilanteeseen. Ainakin Vinerin (1927, 164) johtopäätös on, että Smithiä ei voi pitää *laissez faire* -periaatteen varauksettomana puolestapuhujana, vaan Smith näki sen toimivan joissakin olosuhteissa ja tilanteissa hyvin, toisissa huonommin.

7. Smith -tutkimuksen nykynäkökulmia

7.1. Hyveen, sympatian ja 'oman edun' suhde

Glenn Morrow (1927) Chicagon yliopistossa pitämä luento julkaistiin WN-teoksen 150 ikävuoden kunniaksi. Morrow mukaan 'oma etu' tulisi luokitella osaksi prudentiaalisuutta, vaatimattomuuden, ahkeruuden ja itseluottamuksen hyveiden ohella (1927, 174–175). Esimerkiksi Teichgraeber (1981, 108) katsoo Morrow lähinnä toistavan Zeyssin (1889) jo aiemmin esittämää näkemystä. Montes (2003, 76–77) kuitenkin huomauttaa Morrow seuraavan myös aiemmin mainitun Stephenin (1876) ajatuksenkulkua. Ensinnäkin, WN-teoksen 'oma etu' on toiminnan motiivi, jota TMS-teoksen moraaliteoria ohjaa. Toiseksi Morrow (ema., 176) katsoo (myös Vineriä [1927] mukaellen), että Smithin eettisillä, yhteiskunnallisilla ja taloudellisilla ajatuksilla on teologinen tausta.

Teichgraeber III (1981) keskittyy artikkelissaan *Rethinking Das Adam Smith Problem* pohtimaan hyveen (*virtue*) luonnetta TMS- ja WN-teoksissa. Kirjoittaja näyttäisi sijoittavan Smithin hyveajattelun länsimaiseen humanistiseen traditioon, jossa on nähtävissä hyveellisyyden painopisteen siirtymistä politiikan sfääristä taloudellisen toiminnan alueelle, mitä siis myös Smithin teokset näyttäisivät heijastelevan. Siitä, että Smith pyrkii vapauttamaan ihmisen kansalaishyveen tradition vahvasta normatiivisuudesta, on Teichgraeberin kanssa samaa mieltä Göçmen (2007, 160–161). Mutta sitä Teichgraeberin väitettä, että Smith pyrki sovittamaan etiikan kaupallisiin vaihdanta suhteisiin, Göçmen ei kuitenkaan allekirjoita. Göçmen näkee Smithin ennemminkin analysoivan kriittisesti kaupankäynnin aikakauden sosiaalisia suhteita.

Myös Patricia Werhane (1991, 112–113) vastustaa väitteitä Smithin teorian egoistisuudesta sekä Smithin teosten keskinäisestä ristiriidasta. Werhane (emt., 178–180) perustelee Smithin teosten

yhteneväisyyden ajatusta erityisesti oikeudenmukaisuuden käsitteen kattavuudella. Montes (2003, 81) tosin väittää toisin. Hän katsoo Werhanen perustelevan näkemystään sillä, että molemmissa teoksissa 'oman edun' käsite on olemassa ja sen käsittely on johdonmukaista. Lisäksi Werhane katsoo WN-teoksen pohjautuvan TMS-teokseen.

Witztum (1998) pohtii artikkelissaan *A Study into Smith's Conception of the human Character: Das Adam Smith Problem Revisited* oman edun, itsekkyyden sekä prudentiaalisuuden määritelmiä ja keskinäisiä suhteita sekä näiden suhdetta hyvántahtoisuuteen ja kanssaihminen huomioonottamiseen ja kykyyn asettua toisen asemaan. Onko niin, että oma etu ja kyky välittää muista eivät ole toisilleen vastakkaisia, vaan ovat yhdessä ihanteellisen yhteiskunnan rakennuspalikoita, kuten Witztum esittää Jerry Evenskyn (1987, 180) sekä Milton Friedmanin (1978)¹⁰ väittävän. Evenskyn mukaan eettisyys on juuri itsekkäiden ja hyvántahtoisien sentimenttien tasapainoa. Friedmanilla markkinoiden näkymätön käsi mobilisoi tehokkaasti sekä oman edun toteumista edistävät materiaaliset resurssit että epäitsekkäitä ja hyvää tekeviä päämääriä edistävän sympatian, jopa tehokkaammin kuin hallinnon 'näkyvä käsi'. (Witztum, 1998, 489–491; vrt. myös Göcmen, 2007, 160–163)

Witztum ei näe Smithin teosten välillä suoranaista ristiriitaa, mutta katsoo Smithin epäonnistuvan WN-teoksen päätelmissä. Witztum lähtee liikkeelle Smithin ihanneyhteiskunnasta. 'Luonnollinen' ja elinkykyinen yhteiskunta on sellainen, jossa (toisistaan ja toistensa avusta riippuvaiset) ihmiset auttavat toisiaan (TMS II.iii.1), joko pelkästä pyyteettömästä hyvántahtoisuudesta tai siksi, että siitä on jonkinlaista hyötyä. Kirjoittajan mukaan WN-teos käsittelee yhteiskuntaa, jossa ihmiset eivät ole täysin pyyteettömiä. Moraaliarvostelmia tehdessään he kyllä pystyvät asettumaan toisen asemaan, mutta he ovat enemmän kiinnostuneita oikeasta tavasta toimia jotta heitä ihailtaisiin, eivät niinkään toisista ihmisistä sinänsä. Kun pyyteetön ihminen kokee mielihyvää tehdessään oikein ja hyvää sen itsensä vuoksi (ja koska teolla on puolueettoman tarkkailijan hyväksyntä, *pleasure of harmony*), niin WN-teoksen ihmiset ovat taipuvaisia tavoittelemaan hyödyn tuomaa mielihyvää *pleasure of utility*. (ema., 492)

¹⁰ Friedman, Milton (1978) *Adam Smith's Relevance for 1976*. Teoksessa: F. R. Glahe (toim.) *Adam Smith and The Wealth of Nations: 1776–1976. Bicentennial Essays*. Boulder: Colorado Associated University Press.

Witztumin mukaan Smithin prudentiaalisuuden käsite nivoo 'oman edun' ja itsestä huolehtimisen muiden huomioimisen ihanteeseen. Onhan oman edun mukaista olla suuttamatta ja loukkaamatta muita, toisin sanoen muita kannattaa huomioida ainakin jonkin verran. Näin tulkittuna Smithillä on kaksi kilpailevaa tai toisensa korvaavaa moraaliarvostelman metodologiaa, toinen perustuu hyötyyn ja toinen sympatiaan. Molempien pohjalla on samalla kiinnostus muita ihmisiä kohtaan (*interest in others*) sekä mielihyvän kokeminen oikeasta valinnasta. Ja käytännössä ihmisten teot ja valinnat voivat perustua eri mittasuhteissa molempiin. Montes (2003, 81) tosin pitää tällaista sympatian ja 'hyödyn' toisensa korvaavuuden ajatusta virhepäätelmänä. Lopuksi Witztum toteaa, että todennäköisesti vain 'omaa etua' ajattelevat ihmiset pitävät WN-teoksen kuvaamaa yhteiskuntaa hyvänä ja heidänkin silmissään se todennäköisesti jättää moraaliinsa toivomisen varaa. (Witztum, 1998, 506–511)

Montes (2003, 82) huomauttaakin, että TMS- ja WN-teosten yhteneväisyyden osoittaminen edellyttää ennenkaikkea sympatian käsitteen laajaa ymmärrystä sekä 'oman edun' käsitteen riittävää tuntemusta. 'Oman edun' käsitteen merkityksestä lienee tutkijoiden kesken melko yhteneväinen käsitys. Montes katsookin Smith-ongelman nykymuodossaan kulminoituvan juuri sympatian käsitteen tulkintaan; ongelmallisena Montes näkee sympatian liittämisen yksinomaan moraalisiin arvostelmiin.

Raphael (1985, 29) toteaa sympatian selittävän moraaliarvostelman alkuperän ja 'luonnon', tekojen hyväksynnän tai halveksunnan. Hän painottaa sympatian sivilisoivaa vaikutusta. Montesin mukaan Raphael korostaa sympatian merkitystä nimenomaan hyväksynnän kriteerinä, eikä halua lainkaan ajatella sitä tekojen motiivina.

Montes (2003, 83–86) katsoo vievänsä Raphaelin ajatusta pidemmälle toteamalla, että sympatia selittää sekä moraaliarvostelman että itse moraalisuuden alkuperän ja 'luonnon'. Raphael (2007, 120) tosin antaa ymmärtää Montesin liioittelevan omaa panostaan. Montesille sympatia on siis paitsi kyky tai kapasiteetti niin samalla myös prosessi, jolloin sitä voi ajatella myös toiminnan motiivina. Montes kuvaa tätä prosessia teleologiseksi. Päämäärän lisäksi (jostakin teosta seuraava asiointi, jonka ymmärtämiseksi tarvitaan sympatiaa) itse sympatiaa tarvitseva prosessi on sinällään tavoiteltava. Montes perustelee sympatian roolia motiivina seuraavasti: Ensinnäkin Smithille hyveellinen teko määrittyy sekä lopputuloksen että motiivin perusteella. Toisekseen sympatia motiivina takaa ihmiselle moraalisen autonomian. Moraaliarvostelmahan perustuu Smithillä ihmisten kanssakäymisessä syntyneisiin moraalisiin sääntöihin. Moraalista autonomiaa

puolestaan edustaa 'puolueeton tarkkailija', jota Montes vertaa nykytermiin omatunto. Montesin mukaan siis sympatia on ihmisen ominaisuus, joka on sekä *a posteriori* että *a priori*.

7.2. Puolueeton tarkkailija ja *Wealth of Nations* -teos

Ottesonin (2000) kanta artikkelissa *The Recurring "Adam Smith Problem"* on, että Adam Smith -ongelmaa ei voi vähätellä ja että sitä ei ole tyydyttävästi ratkaistu. Hänkin vertailee huolellisesti mitä Smith sanoo oman edun ja hyvántahtoisuuden roolista TMS- ja WN-teoksissa.

Otteson (ema., 53) nostaa keskeisiksi TMS-teoksen luvut VI *Of the Character of Virtue* sekä VII *Of the Systems of Moral Philosophy*, joissa Smith määrittelee teoriansa puolueettomasta tarkkailijasta (*impartial spectator*). Kuten on jo todettu, Smith lähtee liikkeelle siitä, että jokainen on vastuussa omasta onnellisuudestaan ja että meidän onnellisuutemme on riippuvainen muiden onnesta. (TMS VI.ii.1.1.; I.i.1.1) Prudentiaalisuus (*prudence*) liittyy omasta hyvinvoinnista huolehtimiseen kun taas oikeudenmukaisuus (*justice*) ja hyväntekeminen (*beneficence*) liittyvät kanssaihmisistä huolehtimiseen (TMS VI.iii.53). Puolueeton tarkkailija arvioi kuinka paljon kussakin tilanteessa kukin hyve vaikuttaa tekoihimme.

Oikeudenmukaisuuden ollessa toimivan yhteiskunnan perusta, puolueeton tarkkailija hyväksyy sen noudattamisen aina. Mutta näyttää siltä, että puolueeton tarkkailija arvostaa toiminnassa sitä enemmän hyvántahtoisuutta mitä läheisempiin ihmisiin teot vaikuttavat (vrt. myös Nieli, 1986). Hyveellisen ihmisen toimissa vaikuttavat siis kaikki kolme hyvettä oikeudenmukaisuus, hyvántahtoisuus ja prudentiaalisuus erilaisissa tilanteesta riippuvista kombinaatioissa (TMS VI.iii.1). Omalla edulla (*self interest*) on siis myös sijansa TMS-teoksessa (vrt. myös Oncken, 1897). Omasta edusta huolehtiminen pohjustaa prudentiaalisuutta, joka ilmenee ihmisen toimissa taloudellisuuden, ahkeruuden ja harkitsevuuden hyveiden toteutumisenä (TMS VII.ii.3.16). Ottesonin (2000, 54–56) mukaan puolueeton tarkkailija näyttääkin hyväksyvän esimerkiksi lapsiimme kohdistuvat täysin hyvántahtoisuuteen perustuvat teot ja vastaavasti täysin tuntemattomiin ihmisiin kohdistuvat teot, jotka eivät perustu hyvántahtoisuuteen lainkaan, olettaen koko ajan että oikeudenmukaisuuden periaatetta noudatetaan. Tällöin siis oma etu on toiminnan motiivi. Smith korostaa vielä itsehallinnan merkitystä (TMS VI.iii), jonka avulla oma etu ja hyvántahtoisuus pysyvät puolueettoman tarkkailijan hyväksymässä suhteessa.

Otteson (2000, 56) kertoo Smithin neljä puolueettoman tarkkailijan hyväksymää hyvettä: oikeudenmukaisuus, hyvän tekeminen, prudentiaalisuus ja itsehallinta. Toimivan yhteiskunnan ja kaiken yhteiselon perusedellytys on oikeudenmukaisuus, joten kaiken toiminnan täytyy noudattaa oikeudenmukaisuutta ja se onkin puolueettomalle tarkkailijalle ensimmäinen ja tärkein hyve. Seuraavaksi tärkein puolueettomalle tarkkailijalle on hyvän tekeminen. Tämä siksi, että meille on luontaista ja helppoa huolehtia omasta edustamme ja siksi puolueeton tarkkailija hyväksyy omasta edusta huolehtimisen vasta, kun teon motiivina on tilanteeseen nähden riittävästi hyväntahtoisuutta. Itsehallinta puolestaan on se voimavara, jonka avulla voimme toimia puolueettoman tarkkailijan hyväksymällä tavalla. Sen avulla muut hyveet voivat toteutua (TMS VI.iii.11).

WN-teosta lukiessaan Otteson (ema., 63–65) kiinnittää huomiota prudentiaalisuuden hyveen ja oman edun dominoivaan asemaan. Oma etu näyttää ohjaavan kaikkea inhimillistä toimintaa, ikään kuin se olisi ainoa hyve: kukin pyrkii parantamaan omia olosuhteitaan ja työteliäisyys vaurastuttaa ennen pitkää koko yhteiskuntaa. Ottesonin johtopäätös on, että Smith on utilitaristi (vrt. myös Rawls 1973, 22–27; 183–192): elämän, vapauden ja omaisuuden kunnioitus ja suojele johtaa vaurauteen. Samalla Otteson kummeksuu sitä, että WN-teoksessa ei viitata kertaakaan TMS-teokseen, ei mainita vaatimusta neljän hyveen: oikeudenmukaisuuden, hyvän tekemisen, prudentiaalisuuden ja itsehallinnan keskinäisestä tasapainosta, ei mainita hyväntahtoisuutta, ei puolueetonta tarkkailijaa eikä sympatiaa.

Otteson (2002, 298–314) jatkaa pohdintaa teoksessaan *Adam Smith's Marketplace of Life*. Hän pyrkii osoittamaan hyväntahtoisuuden, sympatian ja puolueettoman tarkkailijan vaikutuksen WN-teoksen vaihdantasuhteissa. Ensinnäkin Otteson (emt., 300) huomauttaa, että vaikka Smith WN-teoksessa puhuu, ikään kuin ihmisten välisissä suhteissa vaikuttaisi vain oman edun tavoittelu, niin siitä ei seuraa, että näin olisi kaikilla elämän alueilla. WN-teos käsittelee vain kaupallisia vaihdannan suhteita, joita TMS-teoksen mukaan ohjaa juuri 'oma etu' ja oikeudenmukaisuuden vaatimus.

Ottesonin (2002, 303) mukaan Smithin teoria näyttää, millä tavoin kaupallinen vaihdannan suhde sittenkin edellyttää ja kannustaa hyväntahtoisuuteen vaikka tekoja motivoi 'oma etu'. Mikään liiketoiminta ei kannata ilman asiakkaita ja lisäksi täytyy tietää, mitä asiakkaat haluavat. Asiakkailla täytyy olla asiat hyvin, jotta he voivat ostaa tavaroita; toimeentulo riippuu asiakkaista (ja heidän toimeentulostaan). Otteson päättelee, että tällainen tilanne johtaa siihen,

että yrittäjä tai kauppias on aidosti kiinnostunut asiakkaistaan ja toivoo heille hyvää. Vaikka liiketoimintaa motivoi 'oma etu', on huomioitava muidenkin etu ("peoples desire to satisfy their own interest will lead them to take an interest in others"). Eli Ottesonin (emt., 304) mukaan ei voida väittää, että hyväntahtoisuutta ei ilmenisi vaihdannan suhteissa lainkaan. Samankaltaisen huomion tekee Göçmen (2007, 147) vertaillaessaan Smithin kuvauksia vaihdannan suhteissa. Vaikka sympatialla ei ensin näytä olevan osaa tai arpaa vaihdannassa, joka kovin usein näyttää vain eturistiriitojen painimatolta – niin sittenkin juuri sympatian ansiosta ihmiset pystyvät kommunikoimaan ja ymmärtämään toisiaan (TMS I.i.4.8).

Macfien, Raphaelin (Macfie - Raphael, 1976, 20; Raphael, 1985, 69–70; 89) Morrown (1927), tai Teichergraeberin (1981), kunkin omine perusteluineen, esittämä näkemys, jonka mukaan TMS-teos ikään kuin laajempaan kattaa myös WN-teoksen, tämän keskittyessä vain taloudelliseen alueeseen, ei kuitenkaan selitä edellä mainittujen seikkojen puuttumista WN-teoksesta. Kuten ei sekään, että myös TMS-teoksessa käsitellään omaa etua hyveiden yhteydessä. Otteson (2000, 63–70) näkeekin Adam Smith -ongelman koskevan ennen kaikkea ristiriitaa, joka on nähtävissä taloudellisen toiminnassa usein ilmenevän moraalittomuuden ja ihmisten yleisesti arvostamien moraalisisäntöjen välillä

Göçmen (2007, 11) kuitenkin katsoo, että puolueettoman tarkkailijan puuttumiselle WN-teoksesta on hyvä syy. Kyse on WN-teokseen sisäänrakennetusta kritiikistä. Smith pyrkii analysoimalla kaupallisen yhteiskunnan toiminnan sisäistä logiikkaa osoittamaan sen vääristävien rakenteiden seurauksia. Jos hän olisi perustanut kritiikkinsä puolueettoman tarkkailijan käsitteeseen, hän olisi tullut muotoilleeksi ulkoisen (*external*) deontologisen moraalin kritiikin kaupallisen yhteiskunnan rakenteesta. Smith olisi Kantin tavoin päätenyt kahteen rinnakkaiseen, tyystin toisistaan poikkeaviin ja erillisiin, moraalien ja talouden kategoriaan. Sen sijaan Smith pyrki Göçmenin mukaan osoittamaan, että "sellaiset kaupallisen yhteiskunnan kategoriat, kuten pääoma ja työvoima voivat toimia kritiikin lähteinä, jos niitä analysoitaisiin huolellisesti suhteessa toisiinsa".

Toisekseen Göçmen (2007) esittää, että myös puolueettomuuden (*impartiality*) käsite on kuin onkin mukana WN-teoksessa. Smith ei käytä itse termiä 'puolueeton tarkkailija', mutta viittaa usein 'yhteiskunnan yleiseen ja yhteiseen etuun', jota TMS-teoksessa edustaa 'puolueeton tarkkailija'. Lisäksi on kiinnostava huomata, että puolueettomuuden käsite tulee kuin tuleekin mainituksi WN-teoksessa, *Introduction and Plan of the Work* kappaleessa. Smith kirjoittaa:

”Scarce any nation has dealt equally and impartially with every sort of industry.” Tämän esimerkiksi Göçmen tulkitsee tarkoittavan, että Smith aikoo käsitellä kaikkia työteliäisyyden muotoja ’ulkopuolelta käsin’, riippumattomasti ja puolueettomasti ja siten asettuu itse WN-teoksessa käsiteltyjen aiheiden ’puolueettomaksi tarkkailijaksi’. (emt., 12)

8. Adam Smith -reseption suuntauksia

Laurence Dickey (1986, 579–609) jakaa Smith-tutkimuksen kolmeen ryhmään sen mukaan, kuinka Adam Smith -ongelmaan suhtaudutaan. Kysymys on siitä, onko Smithin ajattelussa tapahtunut jokin merkittävä muutos vai onko siinä nähtävissä oleellista jatkuvuutta. Dickey haluaa – omien sanojensa mukaan – tällä jaolla tuoda esiin Adam Smith -ongelman käsitteellistä monikerroksisuutta. Ensimmäiseen ryhmään hän niputtaa ne, jotka pyrkivät todistamaan Smithin ajattelun yhdenmukaisuuden ja selvän jatkumon sekä pyrkivät mitätöimään koko ongelman pseudo-ongelmaksi, toiseen ryhmään ne, jotka näkevät teosten välillä selvän muutoksen Smithin ajattelussa, ja kolmanteen ne, jotka näkevät Smithin ajattelussa sekä muutoksia että jatkuvuutta.

Göçmen (2007, 5–18) jaoittelee samansuuntaisesti. Hän kutsuu defensiiviseksi näkökulmaksi sitä, jossa Adam Smith -ongelma mitätöidään täysin perusteettomana eikä Smithin ajattelussa suostuta näkemään minkäänlaista antropologista ambivalenssia. Toiseen ryhmään Göçmen luokittelee Smithin teosten väliseen ristiriitaan uskovat kirjoittajat ranskalais-vaikutusteoreetikoksi ja dualisteiksi heidän näkemystensä perusteluiden mukaan. Kolmatta ryhmää Göçmen kutsuu historialliseksi lähestymistavaksi. Nämä tutkijat myöntävät ristiriidan olemassaolon Smithin kahden pääteoksen antropologisissa perusolettamuksissa aivan kuten ranskalais-vaikutusteoretikot ja dualistit, mutta samalla he ovat samaa mieltä defensiivisen kannan edustajien kanssa siitä, että kyseessä ei ole käsitteellinen ongelma, vaan historiallinen.

Montes (2003, 78–82) puolestaan katsoo Adam Smith -ongelmasta käydyin keskustelun jakautuvan kolmeen vaiheeseen. Ensimmäisessä vaiheessa katsotaan ongelman syntyneen väärinkäsityksistä ja kun nämä on oikaistu, on ongelmakin ratkaistu (esim. Macfie - Raphael, 1976; Winch, 1978, 10) Toisessa vaiheessa ongelma katsotaan kyllä ratkaistuksi, mutta silti tärkeäksi ja tutkimisen arvoiseksi. Puheenvuoroissa korostetaan aiheen käsittelyn siihen astista puolinaisuutta (esim. Teichgraeber, 1981; Dickey, 1986; Nieli, 1986) Keskustelun kolmannessa

ja yhä käynnissä olevassa vaiheessa kirjoittajat näkevät Smith-ongelmaan vain osittaisia ratkaisuja tai että ratkaisua ei ole vielä löydetty.

Peters-Fransenin (2001, 168) mukaan Smith-ongelmaan liittyvä tutkimus lähtee liikkeelle kahden itsenäisen kaanonin ajatuksesta. Smithin teokset eivät muodosta – tai niiden ei tarvitse muodostaa – yhtä kokonaisuutta, vaan ovat erillisiä ja keskenään erilaisia. Smithin luennoilta peräisin olevien muistiinpanojen (LJ) löydyttyä voidaan puhua kahdesta rinnakkaisesta kaanonista. Tutkijat pyrkivät selittämään teosten välisiä eroja sekä etsivät niistä samankaltaisuuksia. Pyritään esittämään pitäviä perusteluja Smithin teosten yhteneväisyyden puolesta.

Seuraavaa vaihetta Peters-Fransen (ema.) kuvaa kehittyvän kaanonin lähestymistavaksi. Tutkimalla ja vertailemalla TMS-teoksen ensimmäistä (1759) ja viimeistä editiota (1790) voidaan jäljitellä Smithin eettisen ajattelun kehittymistä ja vastaavasti vertaamalla luentomuistiinpanoja (LJ) WN-teokseen voidaan jäljittää taloustieteellisen ajattelun kehittymistä. Sittemmin on kiinnitetty enemmän huomiota siihen, miten Smithin eettinen ja taloustieteellinen teoria voisivat liittyä toisiinsa. Toisin sanoen teosten erillisyyden ajatuksesta on siirrytty niiden keskinäisen riippuvuuden suuntaan. Smith-ongelman ratkaiseminen vaatiikin Peters-Fransenin (2001, 180) mukaan keskittymistä kahteen asiaan. Ensiksi Zeyssin työn jatkamista, eli 'oman edun' merkityksen ymmärtämistä TMS-teoksessa ja toiseksi tulisi selvittää millainen rooli sympatialla on WN-teoksessa. Kuitenkaan unohtamatta sitä, että Smithin ajattelu jatkuvasti kehittyi – Peters-Fransenin mukaan – kohti yhdenmukaisuutta.

8.1. Adam Smithin ajattelun jatkuvuuden puolesta

Tämän näkökulman edustajat eivät näe dualismia tai minkäänlaista antropologista ristiriitaa Smithin teosten välillä. Heidän mukaansa Adam Smith -ongelma on ratkaistu. Nämä tutkijat ovat kuitenkin keskittyneet systemaattiseen Smithin käsitteiden ja termien tutkimiseen ja määrittelemiseen. Tähän ryhmään kuuluvat sekä Dickeyn (1986, 582–584) että Göçmenin (emt., 12–15) mukaan esimerkiksi Smithin TMS-teoksen Glasgow-edition toimittajat Macfie ja Raphael. He luonnehtivatkin Adam Smith -ongelmaa tietämättömyyteen ja väärinkäsityksiin perustuvaksi pseudo-ongelmaksi (Macfie - Raphael, 1976, 20). Montes (2003, 78) mainitsee

Skinnerin olevan samoilla linjoilla. Skinner (1992, 144; 160–165) katsoo, että kyse on sympatian ja 'oman edun' väärinymmärtämisestä.

Macfien ja Rapahelin (1976, 21–22) perustelut etenevät seuraavasti. Smithin etiikan ja inhimillisen käyttäytymisen käsittely on TMS-teoksen ensimmäisessä (1759) ja kuudennessa (1790) editiossa hyvin samanlaista, kehitystä on havaittavissa mutta ei muutoksia. Eikä WN-teos (1776) ole mitenkään irrallinen. On selvää, että TMS-teoksen kuudenteen editioon lisätty uusi materiaali on WN-teoksen kirjoittajan kynästä ja yhtä selvää on, että osa TMS-edition ensimmäisen edition materiaalista on potentiaalisen WN-teoksen kirjoittajan pohdintaa. Koska nykyään on olemassa todisteita sen puolesta, että Smith oli muotoillut WN-teoksen keskeiset väittämät jo ennen Ranskan matkaansa, on helppo kumota väite, jonka mukaan Smith olisi Ranskassa vieraillessaan muuttanut täysin käsitystään siitä, mikä on viimekädessä ihmisen toiminnan keskeisin ja tärkein motiivi. Raphael (1985, 89) toteaa:

Smith's account of ethics and of human behaviour is basically the same in edition 6 of 1790 as in edition 1 of 1759. There is development but no fundamental alteration. It is also perfectly obvious that *The Theory of Moral Sentiments* is not isolated from *The Wealth of Nations* (1776). Some of the content of the new material added to edition 6 of TMS clearly comes from the author of the WN. No less clear, a little content of edition 1 of the TMS comes from the potential author of the WN. Of course, The WN is narrower in scope and far more extensive in the working out of details than is the TMS. It is largely, though by no means wholly, about economic activity and so, when it refers to motivation, concentrates on self-interest.

Osoitettuaan, ettei Smithin intellektuaalisessa kehityksessä ole tapahtunut suunnan muutosta, Macfie ja Raphael (1976, 21–22) jatkavat siitä, miten Smith käyttää keskeisiä käsitteitään sekä TMS- että WN-teoksessaan. He huomauttavat, että Buckle on kyllä oikeassa pitäessään Smithin teoksia toisiaan täydentävinä ja että toista ymmärtääkseen on hyvä perehtyä niistä molempiin. He katsovat Bucklen kuitenkin ajautuvan päätelmissään harhaan tämän rinnastaessa sympatian ja itsekkyyden toimintaa ohjaaviksi motiiveiksi. Buckle ei näytä ymmärtäneen, että sympatian käsite on ikään kuin Smithin moraaliarvostelmia koskevan teorian perusta tai 'kivijalka', eli aivan eri asia kuin motiivi. Motiiveja Smithillä on useita, esimerkiksi juuri oma etu (*self-interest*) tai kuten 1700-luvulla sanottiin itserakkaus (*self-love*). Itsekkyydellä (*selfishness*) Smith sitä vastoin tarkoitti sellaista itserakkautta, joka johtaa muiden ihmisten laiminlyöntiin tai jopa

loukkaamiseen (TMS IV.i.10). Sen sijaan, Smith katsoo Hutchesonista poiketen, että on hyveen mukaista huolehtia kohtuudella myös omasta hyvinvoinnista ja onnellisuudesta (TMS VII.ii.3.16). Smith puhuu myös rationaalisesta omasta edusta, prudentiaalisuudesta (*prudence*), joka on hyve sekä moraalin että taloudellisen toiminnan näkökulmasta. Parhaimmillaan prudentiaalisuus ilmenee itsekurina ja nopean mielihyvän sijasta pitkän tähtäimen onnellisuuteen pyrkimisenä. Muita Smithille tärkeitä hyveellisiä motiiveja ovat itsekuri, velvollisuudentunto sekä oikeudentunto. (Raphael, 1985, 90).

Dickey kuvaa (1986, 582; 584–585), miten Smithin ajattelun jatkuvuuden kannattajat keskittyvät etsimään ja korostamaan yhtäläisyyksiä Smithin teosten välillä ja siten jättävän huomiotta monta muuta käsitteellistä kysymystä, ”yksinkertaisten ja vähätellen koko kysymystä”. Itserakkaus on löydettävissä molemmista teoksista sellaisena omasta edusta huolehtimisen luonnollisena pyrkimyksenä, joka sisältää ajatuksen toisten huomioon ottamisesta (*fair play*). TMS-teoksessa Smith toteaa:

... so far as to allow him to be more anxious about, and to pursue with more earnest assiduity, his own happiness than that of any other person. [...] Thus far whenever they place themselves in his situation, they will readily go along with him. In the race for wealth, and honours, and preferments, he may run as hard as he can, and strain every nerve and every muscle, in order to outstrip all his competitors. But if he should juggle, or throw down any of them, the indulgence of the spectators is entirely at an end. It is a violation of fair play, which they cannot admit of. (TMS, II.ii.2.2)

Dickey (1986) katsookin Smithin ajattelun jatkuvuuden puolesta argumentoivien tutkijoiden nostavan TMS-teoksen tärkeämmäksi, keskeisemmäksi ja teoreettisesti yleisemmällä tasolla olevaksi moraalin teoriaksi jolloin se myös sisältää jossain määrin valmiina WN-teoksen argumentit. Näin WN-teos saadaan käsitteellisesti sulautettua TMS-teokseen. Näin TMS-teoksen nähdään kattavan kaiken sosiaalisen toiminnan, kun taas WN-teos nähdään ikään kuin tapaustutkimuksena taloudellisesta toiminnasta. Dickeyn mukaan tällainen lähestymistapa johtaa sellaiseen tilanteeseen, että kirjoitettuaan TMS-teoksen Smithille ei jää yhtään tilaa kehitellä ja muokata ajatuksiaan (ema., 585).

Göçmen (2007, 13–14) mainitsee tässä yhteydessä myös Nielin artikkelin *Spheres of intimacy and the Adam Smith Problem* (1986). Nieli seurailee Macfien ja Raphaelin viitoittamaa tietä mutta laajentaa keskustelua tuomalla mukaan sosiologisen ulottuvuuden, huomioimalla sosiaalisen elämän eri sfäärit kuten perheen, yhteisön, kansakunnan sekä ihmiskunnan. Göçmen katsoo Nielin onnistuvan osoittamaan, että Smithin mukaan partikulaarinen etu ei välttämättä ole ristiriidassa yhteiskunnan yleisen ja yhteisen edun kanssa.

Nieli (ema., 611–619) rakentaa kantansa huolellisesti kertaamalla Cannanin editoimien luentomuistiinpanojen, Dugald Stewartin elämäkerran, John Millarin tekstin sekä Smithin oman *Advertisement* maininnan merkityksen. Sen jälkeen hän käy lyhyesti läpi Smithin TMS-teoksen keskeisiä käsitteitä ja teoriaa, esitellen *sympatian* – ja puolueettoman tarkkailijan käsitteet, erilaiset hyveet, päätyen tutkimaan *fair play* ajatusta. Tämän reiluuden periaatteen voi ajatella tarkoittavan sitä että, ihminen on vapaa toimimaan oman etunsa, hyvinvointinsa ja päämääriensä hyväksi valitsemallaan tavalla, niin kauan kun siitä ei ole vahinkoa tai haittaa muille.

Nieli (ema., 620–624) etenee Smithiä siteeraten ja aloittaa siitä miten kukin on vastuussa itsestään ja on aina paras arvioimaan omia tarpeitaan (TMS, VI.ii.1.1). Seuraavaksi eniten ihminen tietenkin välittää oman perheensä hyvinvoinnista (TMS, VI.ii.1.2). Smith korostaa läheisyyden ja sen myötä välittämisen kasvavan nimenomaan yhdessä eletystä elämästä ja jaetuista kokemuksista (TMS, VI.ii.1.5; VI.2.1.8). Seuraava ryhmä, jota kohtaan ihmisillä on välittävä ja huolehtiva suhde koostuu hyvistä ystävästä (TMS, VI.ii.1.18), kollegoista, työtovereista tai naapureista (TMS, VI.ii.1.16) sekä muista itseä kohtaan hyväntahtoisuutta osoittaneista ihmisistä (TMS, VI.ii.1.19).

Tämän jälkeen seuraava ryhmä, jonka hyvinvoinnista ihminen huolehtii, on oma kansa tai kansallisvaltio (TMS, VI.ii.21). Tähän asti ihmisellä on kullakin tasolla jollakin tavalla erityinen suhde muihin ryhmän jäseniin. Oman maan turvallisuus ja vauraus vaikuttavat suoraan kaikkilla eri tasoilla oleviin ihmisiin joiden hyvinvoinnista ihminen välittää, mukaan lukien tietenkin oma hyvinvointinsa. Smith katsoo, että vaikka varauksetta toivomme hyvää kaikille maailman ihmisille, meidän huolemme tai mitkään tekemme eivät helpota noiden kaukaisten ja vieraiden ihmisten tilannetta ja siksi meidän onkin helpompi eläytyä lähellä olevien ihmisten tuttuihin tilanteisiin (TMS, VI.ii.2.4). Tässä kohden on syytä muistaa silloiset kommunikoinnin ja matkustamisen olosuhteet, nykyäänhän ei ole tavatonta, että on perheenjäseniä, ystäviä tai kollegoita missä tahansa maailman kolkassa.

Nielin (1986, 624) johtopäätös onkin, ettei Smithin teosten välillä ole ristiriitaa. Taloudelliset suhteet, joihin omasta edusta huolehtiminen kuuluu, eivät ole edellä kuvattuja 'intiimejä' suhteita. Taloudellisen toiminnan hyveitä ovat prudentiaalisuus, taloudellisuus ja ahkeruus. Korkeampia hyveitä kuten rakkautta ja hyväntahtoisuutta, ihmiset taas harjoittavat 'intiimeissä' suhteissa lähimpiensä kanssa.

Göçmen (2007, 14) huomauttaa tällaisten tutkimusten systemaattisesti selkeyttäneen Smithin käyttämien termien ja käsitteiden merkitystä ja sisältöä sekä suhdetta toisiinsa, tarjoten kuitenkin vain osittaisen vastauksen itse Adam Smith -ongelmaan.

8.2. Adam Smithin ajattelun muutoksen puolesta

Göçmen (2007, 5; 7) luokittelee Nieliä (1986, 612) mukaillen aiemmin esiteltyt saksalaiset 1800-luvun kirjoittajat ranskalais-vaikutus-teoreetikoiksi huomauttaen, kuinka vaikeata on perustella Adam Smith -ongelmaa Lujon Brentanon ja Skarżyńskin tapaan vain Smithin elämäkertaan vedoten. Tuo näkökulma ei ota huomioon Smithin todellista intellektuaalista kehittymistä eikä Smithin tuotantoa kokonaisuutena. Tietenkin on selvää, että sekä Ranskalaiset fysiokraatit että Skotlantilaiset ja Englantilaiset filosofit vaikuttivat Smithin ajatteluun. Varmasti myös Smithin ajattelu vaikutti muihin, käsitteihän hän teksteissään tuon ajan Euroopan filosofiä yleisesti ja yhteisesti askarruttaneita kysymyksiä. Göçmen (emt.) huomauttaa lisäksi kuinka jo vuonna 1902 Schmelka Laufer osoitti tekstissään *Adam Smith und Helvétius. Ein Beitrag zum Adam Smith-Problem* miten perustavalla tavalla ja systemaattisesti Smithin ja Helvétiuksen eettinen, yhteiskunnallinen ja poliittinen teoria eroavat toisistaan.

Nieli (1986, 614–615) osoittaa, että jo ennen kuin Cannanin (1896) editoimat muistiinpanot Smithin luennoilta vuosilta 1763–1764 (*Lectures on Jurisprudence: Report dated 1766*, LJ(B)) oli löydetty ja julkaistu – ja siten voitu perehtyä Smithin intellektuaaliseen kehitykseen – oli olemassa riittävästi todisteita murentamaan ranskalais-vaikutus-teorian perustelut. Ensinnäkin on olemassa Smithin oma TMS-teoksen ”*Advertisement*” jolla hän nivoo teoksensa erillisiksi suuremman kokonaisuuden osasiksi, eikä siis näin ollen itse näe teostensa välillä minkäänlaista ristiriitaa. Göçmen (2007, 8) tosin huomauttaa tähän, että vaikka Smith olisi suunnitellut

teoksensa yhtenäiseksi kokonaisuudeksi, se ei todista, etteikö hän olisi voinut muuttaa antropologista perusolettamaansa.

Toiseksi Nieli (1986, 614–615) viittaa Dugald Stewartin tekstiin *Account of the Life and Writings of Adam Smith (LL.D.)* (1793) jossa Stewart todistaa Smithin esitellessä luennoillaan jo vuonna 1752 tai 1753 eli ennen ranskan matkaansa myös WN-teoksen keskeisiä ajatuksia ja teorioita. Kuten Göçmen (2007, 8) huomauttaa, eivät edellä mainitut seikat kuitenkaan ole tyrehdyttäneet Adam Smith -ongelmasta käytyä keskustelua. Ranskalais-vaikutus -teoreetikoiden huomaamasta mahdollisesta ristiriidasta Smithin teosten välillä keskustellaan yhä.

Bucklen (1861) ja Onckenin (1897) edustamaa näkemystä Göçmen (2007, 89) luonnehtii dualistiseksi. Smithin teokset nähdään toisiaan täydentävinä ja siten niiden sisältämä ristiriita ei ole ongelma vaan johtuu yksinkertaisesti siitä, että etiikan ja talouden sfäärit ovat omine lainalaisuuksineen niin erilaiset. Kuten edellä olevasta Bucklen tekstin otteesta voi huomata, hän pitää Smithin teoksia paitsi tietyn kokonaisuuden osina niin myös erillisinä ja erilaisina: sympatia toimii sosiaalisten suhteiden perustana etiikan alueella mutta talouden alueella sen korvaakin itsekkyytensä. Oncken puolestaan näyttää mukailevan Immanuel Kantin (1724–1804) teoksissaan *Kritik der Reinen Vernunft* (1781/1787) (Puhtaan järjen kritiikki, 2012) sekä *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten* (1785) kehittelemää dualistista etiikkaa. Tarkkaillessaan kauppiaita toimissaan Kant huomaa, että vaikka toiminnan motiivina näyttää ensin olevan vain rehellisyys, niin tarkempi analyysi paljastaa muitakin vaikuttimia – motiivina ei myöskään ole velvollisuudentunto tai halu toimia oikein, vaan omien taloudellisten etujen tunnistaminen. Onckenin mukaan Smith oli päätyntä samankaltaiseen tietoiseen dualistiseen jakoon, jossa taloudellinen ja eettinen kenttä on erotettu toisistaan yhteen sovittamattomina. (Göçmen, 2007, 8–10)

Dualistisen näkökulman heikkoutena Göçmen (emt., 10–11) pitää sitä, tällöin Smith nähdään lähinnä joko taloustieteilijänä tai moraalifilosofina, eikä laaja-alaisena yhteiskuntateoreetikona. Dualistien lähestymistapa saattaa johtaa siihen, että toinen Smithin teoksista jää huomiotta. Taloustieteestä kiinnostunut perehtyy vain WN-teokseen ja moraalifilosofiasta kiinnostunut lukee vain TMS-teosta. Göçmen (emt.) mainitsee esimerkkinä John Rawlsin teoksen *A Theory of Justice* (1973), jossa Rawls jättää TMS-teoksen huomiotta ja lähestyy moraalifilosofisesta näkökulmasta WN-teosta päätyen liittämään Smithin utilitaristiseen perinteeseen, oppiin jota

Smith itse ei aikanaan allekirjoittanut. Adam Smith -ongelma saattaa lopulta kutistua kysymykseksi siitä, kumpi teos asetetaan etusijalle perehdyttäessä Smithin ajatteluun?

Myös Vivienne Brownin (1994) lähestymistapaa voitaneen kuvata dualistiseksi. Brown pyrkii vastaamaan kysymykseen, miten Smithin teoksia tulisi lukea? Brownin mukaan TMS-teos olisi nähtävä dialogisena ja WN-teos monologisena, teosten aihepiirin erilaisuudesta johtuen. Edellisessä korostuu itsehallinta ja hyväntahtoisuus ja jälkimmäisessä oikeudenmukaisuus sekä prudentiaalisuus ja tästä erosta tai näiden hyveiden yhteensovittamisesta on kyse Adam Smith -ongelmassa.

Raphael (2007, 120–122) kommentoi Brownin tekemää tyyllillistä jakoa Smithin teosten välillä, katsoen sen olevan peräisin Mikhail Bahktinilta, joka käyttää samankaltaista jakoa erottamaan vakavan kertomuksen tai moraali filosofisen tekstin tieteellisestä tekstistä. Nähtävästi Bakhtinin dialoginen diskurssi sisältää useita yhteiskunnallisia tai kulttuurisia näkökulmia, kun monologinen puolestaan pitäytyy yhdessä. Sen sijaan kiinnostavampana Raphael pitää Brownin tekemiä vertailuja TMS-teoksen aikaisempien ja kuudennen edition välillä. Ilmenee, että ilmaisu ”lainsäätäjät ja valtiomiehet” (*legislators and statesmen*) on merkittävä kuudennessa editiossa ja varsin satunnainen aikaisemmissa. Raphael liittäisi tämän lisäyksen ennen muuta Smithin karttuneeseen kokemukseen ja tietouteen, kun Brown taasen haluaa rajata termin ilmestymisen liittyvän yksinomaan moraalisiin pohdintoihin.

Lisäksi Raphael (emt.) katsoo Brownin harhautuvan päätelmissään oikeudenmukaisuuden hyveen (*justice*) merkityksestä Smithin moraaliteoriassa. Analysoituaan *Lectures of Jurisprudence* tekstejä sekä TMS-teosta Brown katsoo Smithin pitävän hyväntekemisen (*beneficence*) ja itsehallinnan (*selfcommand*) hyveitä tärkeimpinä ja oikeudenmukaisuutta (*justice*) sekä prudentiaalisuutta (*prudence*) alemmina hyveinä. Vaikka Smith TMS-teoksen kuudennen edition uudessa kappaleessa käsittelee oikeudenmukaisuutta hyvin vähän suhteessa hyväntekemiseen ja itsehallintaan, niin Raphael huomauttaa Smithin kuitenkin samaisen teoksen toisessa osassa käsittelevän laajalti sekä oikeudenmukaisuutta että hyväntekemistä, pitäen niitä tärkeimpinä hyveinä.

Spencer Pack (1997, 137–138) puolestaan analysoidessaan oikeudenmukaisuuden ja prudentiaalisuuden roolia Smithin ajattelussa katsoo TMS-teoksen tarjoavan eettisen perustelun kaupallisen yhteiskunnan rahan- ja voitonhimolle. Packin mukaan tämä näkökulma tarjoaa

kuitenkin vain osittaisen ratkaisun itse ongelmaan. Hän jakaa Ottesonin (2000) käsityksen, ettei parempaankaan kuitenkaan liene mahdollisuuksia.

Smithin teosten välisen ristiriidan kannattajan klassisena edustajana Dickey (1986, 585–586) puolestaan mainitsee Vinerin, joka artikkelissaan *Adam Smith and Laissez Faire* (1927) pyrkii osoittamaan TMS- ja WN-teosten yhteen sovittamattoman erilaisuuden, mitä hän kuitenkin näyttää pitävän positiivisena kehityksenä Smithin ajattelussa. Viner (ema., 149–151; 154–155) tulkitsee TMS-teoksen sisältävän romantisoitua toiveajattelua harmonisen luonnonoikeuden pelkkää hyvää aikaansaavasta eettisestä järjestelmästä, kun taas WN-teoksessa Smith pohtii institutionaalisia välineitä korjata systeemissä olevia virheitä, jotka aiheutuvat yksityisen ja yhteisen edun ristiriidasta. Dickey kiteyttää Vinerin pitävän WN-teosta keskeisempänä Smithin ajattelussa ja siinä erityisesti interventionismin oikeuttamista. WN-teoksen merkitystä ja ansioita korostavaa Vineriä voisi siten luonnehtia myös Göçmenin esittelemän dualistisen näkökulman edustajaksi.

Dickey (1986, 586) katsoo, että Viner (emt. 161–165) tulee muotoilleeksi Adam Smith -ongelman koskemaan nimenomaan *laissez faire* -periaatteen ja oikeudellisen säätelyn suhdetta. Samalla Dickey huomauttaa tämän ulottuvuuden loistavan poissaolollaan Glasgow-edition tekijöiden katsannoissa. Kiinnostavaa on, että Viner puolustaa säätelyn mahdollisuutta ja suotavuutta nimenomaan WN-teokseen nojautuen. Samaan teokseenhan on usein vedottu juuri päinvastaisessa tarkoituksessa, pisimmälle vietyinä varmaankin Milton ja Rose Friedman. Viner luetteleekin artikkelissaan moninaisia tehtäviä (oikeuslaitos, infrastruktuuri, koulutus, terveydenhuolto) joita hallintoelimillä Smithin mukaan on vastuullaan yleisen hyvinvoinnin säilyttämiseksi ja lisäämiseksi. Viner katsoo TMS-teoksen kuvastavan nuoren Smithin naivia optimismia kun taas WN on kypsyneemmän ja realistisemmän ajattelijan kirjoittama. Tämän arvion perusteella voisi kyseenalaistaa Vinerin sijoittumisen ristiriidan kannattajien leiriin, näyttäähän hän näkevän Smithin ajattelussa myös kehitystä, kuten Dickey (1986, 585) itsekin raportoi. Raphael (2007, 2) puolestaan huomauttaa, että Vinerin pyrkiessä kuvailemaan nuoren Smithin idealismia viiden TMS-teoksen otteen avulla, niistä ensimmäinen on kuitenkin ”ei enää niin nuoren” Smithin TMS-teoksen kuudennesta editiosta. Tällaiset virheet tuntuvat mitätöivän kirjoittajan vakavasti otettavuutta.

Se, ettei Smith itse tunnu nähneen mitään ongelmaa työnsä yhtenäisyydessä editoidessaan viimeisen kuudennen TMS-teoksen laajoja lisäyksiä, johtuu Vinerin mukaan Smithin korkeasta

iästä ja sen mukanaan tuomista vaivoista. Evensky (1987, 189–190) puolestaan katsoo noiden lisäysten laajuuden ja merkittävyyden todistavan kaikesta muusta kuin vanhuuden höperyydestä.

8.3. Muutoksen ja jatkuvuuden puolesta

Kolmas Dickeyn (1986, 586–587) esittelemä ryhmä johon hän sijoittaa myös itsensä, suhtautuu Adam Smith -ongelmaan hyväksymällä Smithin ajattelussa muutoksen, nähden siinä kehittymistä ja edistymistä. Samalla ryhmän jäsenet pyrkivät tarkastelemaan kysymystä Smithin ajattelusta ja sen johdonmukaisuudesta aiempaa historiallisemmasta näkökulmasta, muun muassa syventämällä Smithin teosten eri editioiden vertailua. Etenkin Dickeyn näkökanta korostaa Smithin TMS-teoksen viimeisen edition merkitystä ja asettaa sen lähes itsenäiseksi kolmanneksi keskeiseksi tutkimuskohteeksi.

Göçmen (2007, 15) kutsuu tämän ryhmän tutkijoita historiallisen näkökulman omaaviksi. Heidän näkökulmansa nousee esiin sekä Glasgow-edition että Smithin kirjeenvaihdon julkaisemisen myötä. He näyttävät hyväksyvän Adam Smith -ongelman olemassaolon, kuten ’ranskalaisvaikutus-teoreetikot’ tai ’dualistit’, mutta kieltäytyvät samalla näkemästä defensiivisen kannan edustajien tavoin mitään käsitteellistä ristiriitaa Smithin teosten välillä. Heille ongelma ei ole tekaistu käsitteellinen kysymys, vaan he näkevät sen ennemminkin osana kaupallisen yhteiskunnan historiallista kehitystä.

Göçmen (2007, 16) mainitsee esimerkiksi Ronald L. Meekin keskittyneen tutkimuksissaan Smithin keskeisen terminologian järjestelmälliseen selittämiseen korostaen Smithin historiaa ja edistystä koskevien teorioiden merkitystä. Tämän ryhmän tutkijat pyrkivät myös ottamaan tutkimuksissaan huomioon sen historiallisen kontekstin, jossa Smith kirjoitti, sekä sijoittamaan hänen ajattelunsa osaksi filosofisen ajattelun jatkumoa. Teichgraeber (1981, 112–114; 123) esimerkiksi korostaa Smithin vaikutusta länsimaisen yhteiskunnallisen ja poliittisen ajattelun kehitykselle. Cropsey (1975, 139) puolestaan katsoo, Smithin osoittavan – vastoin Hobbesin ja Locken käsityksiä – etteivät yksilön ja yhteisön etu ole välttämättä ristiriidassa keskenään. Kenties ensimmäistä kertaa historiassa yksityinen ja yhteinen hyvä nähtiin keskenään sovussa, ei pakon sanelemana vaan moraaliseen velvollisuuden tunteeseen pohjaavan vapauden ansiosta. Smith osoittaa kaupallisen yhteiskunnan edut suhteessa feodaaliseen järjestelmään, tutkien tuon kaupallisen yhteiskunnan rakenteita ja perusteita ja samalla niitä kritisoiden. Cropsey'n tulkinnan

mukaan Smith erottaa 'luonnollisen vapauden' (natural liberty, in which "things were left to follow their natural course, where there was perfect liberty", TMS I.x.a.1) kaupallisessa tai kansalaisyhteiskunnassa toteutuvasta vapaudesta. Cropsey toteaaakin Smithin tiedostaneen ristiriidan 'luonnollisen vapauden' ja kaupallisen yhteiskunnan moraalisen järjestyksen välillä:

... Smith had recourse to the tension between nature and the moral order derived from it, leaving the reconciliation inevitably imperfect. From this germ grew the teaching as to the moral imperfection of the natural or best order of society – the free, prosperous, and tolerant civil society. In its self-understanding, capitalism thus anticipated the chief post-capitalistic criticism: civil society is a defective solution of the human problem. (Cropsey, 1975, 152)

Göçmen (2007, 17) luonnehtii oman tutkimuksensa edustavan myös tätä historiallista lähestymistapaa. Göçmen näkee Smithillä olevan teoksissaan kaksi vastakkaista antropologista käsitystä, mutta varoittaa keskittymästä Smithin käsitteelliseen tutkimiseen, sillä silloin sivuutetaan kokonaan WN-teoksesta löytyvä kaupallista yhteiskuntaa koskeva kritiikki. Hänestä Adam Smith -ongelma pitäisi nähdä kaupallisen yhteiskunnan sosiaalisista rakenteista nousevana todellisena maailmaa koskevana kysymyksenä eikä käsitteellisenä ongelmana. Yleinen käsitys on, että Smith olisi ollut vapaiden markkinoiden varaukseton puolestapuhuja, mutta Göçmenin (emt. 119–120) mukaan Smith esittää myös kritiikkiä ja ymmärtää ihmisen sosiaalipsykologisen rakenteen asettamien moraalisten vaatimusten ristiriidan suhteessa tilanteeseemme kaupallisessa yhteiskunnassa.

8.3.1. *Theory of Moral Sentiments* -teoksen VI editio

TMS-teoksen ensimmäisen ja viimeisen edition vertailemisessa on nähty paljon vaivaa. Erityisenä kimmokkeena on ollut Adam Smith -ongelman parissa työskentelevien tutkijoiden halu selvittää tapaa, jolla Smith lähentää TMS-teostaan WN-teokseen. Onhan helppo ihmetellä Raphaelin tapaan (1985, 45), miksi TMS-teos kelpasi Smithille kolmekymmentä vuotta lähes sellaisenaan, mutta vaati sitten huomattavia muutoksia ja laajennuksia. Dickey (1986, 592) on editioita vertaillessaan huomannut, että jopa kolmasosa teoksesta on kirjoitettu uudelleen kuudennessa editiossa.

Ennen Smithin TMS-teoksen Glasgow-edition julkaisemista tutkijoilla oli yleisesti käytössään TMS-teoksen kuudes editio, jota he kuitenkin lukivat kuin Smithin varhaisempaa ”nuoruuden aikaista” teosta. Glasgow-editio tarjoaa mahdollisuuden tarkistaa, onko tarkastelun alla oleva muotoilu Smithin kuudennesta vai jostakin varhaisemmasta editiosta. Tämä on tärkeä seikka huomioida, sillä kuudennen edition uusi materiaali ja uudet muotoilut on kirjoitettu WN-teosta myöhemmin. Vaatii siis tarkkuutta, jos haluaa tarkastella Smithin ajattelun kehittymistä tai muuttumista ajan kuluessa ilman väärinkäsityksiä, sillä jako varhaisemman ja myöhemmän tekstin välillä ei ole yksiselitteisesti teosten välinen, kuten Raphael huomauttaa. (Raphael, 2007, 1–4)

Suurin ja näkyvin lisäys viimeisessä editiossa on kokonaan uusi kuudes luku. Macfien ja Raphaelin (1976, 18) mukaan se ei kuitenkaan varsinaisesti muuta vaan selittää entistä laajemmin ja tarkemmin Smithin eettistä teoriaa. He perustelevat tätä havainnollaan, jonka mukaan TMS-teoksen kuudennen edition (1790, VI.i) prudentiaalinen ihminen (*prudent man*) ja WN-teoksen (1776, II.iii.) vaatimaton ja säästäväinen ihminen (*frugal man*) ovat sama asia. Ja lisäksi tämä WN-teoksen *frugal man* ei poikkea juuri yhtään TMS-teoksen ensimmäisen editon (1759) prudentiaalisesta ihmisestä. Dickey katsoo heidän pyrkivän palauttamaan TMS-teoksen kuudennen edition prudentiaalisen ihmisen WN-teokseen ja edelleen WN-teoksesta TMS:n ensimmäiseen editioon. Tätä päätelmää Dickeyn on vaikea allekirjoittaa (1986, 588–590).

Uuden kuudennen luvun Smith on otsikoinut *Of the Character of Virtue*. Luvussa hän keskittyy pohtimaan hyveen luonnetta. Smith aloittaa tarkastelemalla sitä, miten arvioimme ihmisen ominaisuuksia. Hän käyttää termiä *character*, jonka tulkitsen kattavan ihmisen luonteen, ominaisuudet ja persoonallisuuden. Aiheen käsittelyn Smith on jakanut kolmeen osaan. Ensimmäisessä osassa hän pohtii sitä, kuinka ihmisen ominaisuudet vaikuttavat hänen omaan onnellisuuteensa tai prudentiaalisuuteensa. Toisessa osassa hän käsittelee ihmisen ominaisuuksien vaikutusta muiden onnellisuuteen. Kolmas osa käsittelee itsehallintaa ja itsehillintää (*self-command*). Smith kirjoittaa:

The care of the health, of the fortune, of the rank and reputation of the individual, the objects upon which his comfort and happiness in this life are supposed to depend, is considered as the proper business of that which is commonly called Prudence. (TMS VI.i.5)

Voidakseen olla onnellinen prudentiaalisen ihmisen tulee siis huolehtia terveydestään, varallisuudestaan ja hyvästä maineestaan. Terveiden ja kohtuullisen mukavan elämän takaavan varallisuuden ohella toivomme käytöksellämme ja toimillamme saavamme osaksemme muiden luottamuksen, arvostuksen ja hyväntahtoisuuden.

Smith jatkaa kuvaustaan prudentiaalisesta ihmisestä. Menestyksen ja varallisuuden tavoittelussa prudentiaalinen ihminen pyrkii harjoittamaan omaa ammattiaan tai tointaan taitavasti, asiantuntevasti, uutterasti, tarpeettoman suuria riskejä ja menetyksiä vältellen ja samalla hän pyrkii olemaan säästäväinen tai ajoittain jopa pihä. Prudentiaalisuuteen kuuluu myös pikemmin vaatimattomuus kuin itsensä esille tuominen. Smith kuvaa myös kiinnostavasti prudentiaalista rehellisyyttä. (TMS IV.I.8) Siihen kuuluu ehdoton rehellisyys, joskin koko totuuden kertominen ei aina välttämättä ole tarpeellista. Prudentiaalisuuteen näyttää kuuluvan harkintaa ja hyvää, kohteliasta ja sulavaa käytöstä joka tilanteessa. Smith jatkaa:

In the steadiness of his industry and frugality, in his steadily sacrificing the ease and enjoyment of the present moment for the probable expectation of the still greater ease and enjoyment of a more distant but more lasting period of time, the prudent man is always both supported and rewarded by the entire approbation of the impartial spectator. (TMS VI.i.11)

Prudentiaalisuuteen näyttää kuuluvan vahva tulevaisuuteen suuntautuminen. Tämän hetkisestä nautinnosta luovutaan itsehallinnan avulla tulevaisuudessa odottavan suuremman nautinnon hyväksi ja lisäksi ajatus tulevaisuudessa odottavasta nautinnosta tyydyttää yhtä lailla, kuin jos nautintoon olisi keskitytty saman tien. Myös WN-teoksessa voi havaita voimakkaan tulevaisuuteen suuntautumisen.

Edellä olevan sitaatin viittaukset ahkeruuteen ja säästäväisyyteen (*industry* ja *frugality*) tuntuvat sopivan myös WN-teokseen. Macfie ja Raphael (1976, 9) vertaavat samaa kohtaa TMS-teoksen ensimmäiseen editioon (IV.ii.8), jossa Smith kuvaa kuinka tarkkailijan hyväksymästä itsekurista ”arises that eminent esteem with which all men naturally regard a steady perseverance in the practice of frugality, industry, and application, though directed to no other purpose than the acquisition of fortune”.

Dickey (1986, 590–595) kiinnittää huomiota tapaan, jolla Smith kuudennessa editiossa tarkentaa prudentian käsitettään. Katson hänen näkevän Smithin tekemän tarkennuksen liian merkittävänä sivuutettavaksi pelkällä yhdenmukaisuuteen viittaamisella. Dickeyn mielestä Smithin TMS-teoksen kuudennen luvun kohdat VI.i.ii.11–13 vastaavat suunnilleen sitä, mitä Smith on aikaisemminkin sanonut prudentiaalisuudesta, aivan kuten Macfie ja Rapahel osoittavat. Mutta sitten Smith jatkaa:

Prudence in short, when directed merely to the care of the health, of the fortune, and the rank and reputation of the individual, though it is regarded as most respectable and even, in some degree, as an amiable and an agreeable quality, yet it never is considered as one, either of the most endearing, or the most ennobling of the virtues. It commands a certain cold esteem, but seems not entitled to any very ardent love or admiration.

Wise and judicious conduct, when directed to greater and nobler purposes than the care of the health, the fortune, the rank and reputation of the individual, is frequently and very properly called prudence. We talk of the prudence of the great general, of the great statesman, of the great legislator. Prudence is, in all these cases, combined with many greater and more splendid virtues, with valour, with extensive and strong benevolence, with a sacred regard to the rules of justice, and all these supported by a proper degree of self command. This superior prudence, when carried to the highest degree of perfection, necessarily supposes the art, the talent, and the habit or disposition of acting with the most perfect propriety in every possible circumstance and situation. It necessarily supposes the utmost perfection of all the intellectual and all the moral virtues. It is the best head joined to the best heart. It is the most perfect wisdom combined with the most perfect virtue. It constitutes very nearly the character of the Academical or Peripatetic [i.e. Platonic or Aristotelian – RK] sage, as the inferior prudence does that of the Epicurean. (TMS, VI.i.14–15)

Smith näyttää tarkentavan prudentian ilmenevän kahden asteisena (myös Raphael, 1992, 106). Prudentiaalinen eli omasta edusta huolehtiva, taloudellinen järkevä ihminen voi olla hyveellinen noudattamalla lakia tai vain olemalla rikkomatta sitä, mutta ollakseen todella prudentiaalinen ja esimerkillinen kansalainen, hänen täytyy tehdä kaikki voitavansa kaikkien hyvinvoinnin parhaaksi. Täydellisempi prudentiaalisuus keskittyy näin ollen yleisen ja yhteisen hyvinvoinnin edellytysten lisäämiseen. Näin tarkkaan Smith ei aiemmin eritellyt prudentiaa eikä myöskään

jäsentänyt näiden teemojen keskinäisiä suhteita ja rooleja systeemissään näin selvästi (Raphael, 1992, 104–105; vrt. myös Macfie - Raphael, 1976, 18).

8.3.2. Adam Smith itsehallinnasta

Viimeisessä TMS-editiossa Smith nostaa juuri itsehallinnan merkityksen keskeiseen asemaan. Macfie ja Raphael (1976, 18) katsovatkin Smithin vanhetessaan alkaneen arvostaa yhä enemmän stoalaisuutta ja lisäksi katsovat myös stoalaisen itsehallinnan teeman todistavan Smithin teosten yhteensopivuutta (TMS VII.i.1; VII.ii.3).

Smithin (TMS VI.iii.1) mukaanhan hyveellinen ihminen noudattaa järkevyyden, oikeudenmukaisuuden ja hyvántahtoisuuden sääntöjä (*prudence, justice, benevolence*). Passiot saavat ihmisen kuitenkin herkästi toimimaan vastoin parempaa tietoaan. Lisäksi Smith tunnustaa riittämättömäksi sen, että tiedämme, tunnemme ja arvostamme sääntöjä; tueksi tarvitaan itsehallintaa (*self-command*). Hyveellisen toiminnan ansiokkuus piilee juuri siinä, että houkutus tehdä toisin on suuri. Mutta viisas ja kunniallinen luonne voittaa vaikeudet viileällä harkinnallaan ja pystyy oikeudentuntonsa ansiosta torjumaan edukkaaltakin näyttävät houkutukset hyötyä. Vastaavasti hän välttää vahinkoa, eikä epäoikeudenmukaisuus tai kiittämättömyys horjuta hänen hyvántahtoisuuttaan, kuten Smith kuvaa (TMS VI.iii.11).

Smith (TMS VI.iii.1) kirjoittaa: ”The most perfect knowledge, if it is not supported by the most perfect self-command, will not always enable him to do his duty” ja jatkaa kohta: ”Self-command is not only itself a great virtue, but from it all other virtues seem to derive their principal lustre.” Itsehallinta ei siis ole vain itsessään suuri avu, vaan kaikki muut hyveet näyttävät toteutuvan ja täydellistyvän sen avulla.

Dickey (1986, 592–593) tulkitsee Smithin itsehallinnan käsitteen avaamisessa huomattavaa eroa aikaisempaan näkemykseensä, aivan kuin Smith tarkensi prudentiaalisuuden voivan olla kahden laista, täydellisempää tai vain tyydyttävää. Dickey nostaa esiin Smithin 1759 editiosta jo aiemmin mainitun kohdan (IV.ii.8), jossa tämä kuvaa kuinka tarkkailijan hyväksymästä itsehallinnasta ”arises that eminent esteem with which all men naturally regard a steady perseverance in the practice of frugality, industry, and application, though directed to no other purpose than the acquisition of fortune”. Kun tätä kohtaa verrataan Smithin vuoden 1790

editioon, huomataan, että myöhemmässä editiossa itsehallintaa käsitellään huomattavasti laajemmin, sillä kolmannessa luvussa (TMS III.3.22–3.25) Smith luokittelee nyt ihmiset itsehallinnan kyvyn suhteen heikkoihin, keskinkertaisiin sekä todella lujiin ihmisiin.

Smith aloittaa tarkastelunsa kuvaamalla kuinka pieni lapsi kasvaessaan oppii vähitellen itsehallintaa. Hän oppii hallitsemaan kiukkuaan ja muitakin tunteitaan huomatessaan, että voi näin välttää tovereidensa harmin ja paheksunnan ja saavuttaa heidän hyväksyntänsä. Vastoinikäymisten kohdatessa myös heikon itsehallinnan omaava on ensialkuun luonnostaan kiinnostunut siitä, miltä hänen tilanteensa toisista näyttää. Kauan hän ei kuitenkaan pysty tarkkailemaan tilannettaan ikään kuin toisen silmin, vaan uppoaa hyvin pian takaisin itsesääliinsä ja keskittyy vain saamaan osakseen toisen myötätuntoa. (TMS III.3.22–3.23)

Hieman kestävämpään itsehallintaan kykenevä puolestaan tiedostaa, miten hänen seuralaisensa hänen vastoinikäymiinsä suhtautuvat, ja hän saa tyydytystä pystyessään esiintymään tilanteesta huolimatta tyynenä. Vastoinikäymistä saatetaan keskustelussa jopa sivuta, mutta kanssaihmiä ei vaivata tarkoilla yksityiskohdilla. Kanssakäyminen toisten ihmisten kanssa voi kuitenkin olla hyvin raskasta. Smith pitääkin hyvänä tapaa, jonka mukaan suuren surun tai muun vastoinikäymisen kohdanneet voivat vetäytyä hetkeksi syrjään seuraelämästä. Uskoutua voi vaikkapa läheiselle ystävälle, joka helpommin tuntee myötätuntoa ja lempeää sympatiaa. (TMS III.3.24)

Todella lujan itsehallinnan omaavia Smith kuvaa seuraavasti:

The man of real constancy and firmness, the wise and just man who has been thoroughly bred in the great school of self-command, in the bustle and business of the world, exposed, perhaps, to the violence and injustice of faction, and to the hardships and hazards of war, maintains this control of his passive feelings upon all occasions.

Smith jatkaa:

He has been in the constant practice, and indeed, under constant necessity, of modelling, or of endeavouring to model, not only his outward conduct and behaviour, but as much as he can, even his inward sentiments and feelings, according to those of

this awful and respectable judge [...] He almost identifies himself with, he almost becomes himself that impartial spectator. (TMS III.3.25)

Toisin sanoen, vahvoja ihmisiä elämäkokemus kaikkine koettelemuksineen ja vastoinkäymisineen vahvistaa entuudestaan, eivätkä he hellitä hetkeksikään pyrkimyksessään hallita omaa käytöstään ja – mikä kiinnostavaa – myös tunteitaan.

Smithin jatkaessa kuvaustaan käy selväksi, ettei vahvaa itsehallintaa ole helppo saavuttaa:

His own natural feeling of his own distress, his own natural view of his own situation, presses hard upon him, and he cannot, without a very great effort, fix his attention upon that of the impartial spectator. Both views present themselves to him at the same time. His sense of honour, his regard to his own dignity, directs him to fix his whole attention upon the one way. His natural, his untaught and undisciplined feelings, are continually calling it off to the other. (TMS III.3.28)

Smithin mukaan hyvä itsehallinta vahvistaa myös ihmisen omanarvontuntoa. Toisaalta sama omanarvon- ja kunniantunto antaa myös voimia ottaa etäisyyttä omaan kärsimykseen ja lähentää oman tilanteen tarkastelua puolueettoman tarkkailijan näkökulmaan. Smith lisää vielä, että vahvakin ihminen silti kärsii, vaikka osaa lieventää sen vaikutuksia. Kenellekään vastoinkäymiset eivät koskaan muutu yhdentekeviksi, siksi pyrimme kaikin tavoin välttämään ja ehkäisemään niitä toimissamme – oman etumme nimissä – harkitsemalla, mikä olisi kussakin tilanteessa viisain tapa toimia. (TMS III.3.25–3.28)

Näyttää siltä, että vahva itsehallinta manifestoituu tilanteessa, jossa ihmisen luontainen ja ideaalinen tapa suhtautua vastoinkäymisiin kamppailevat siitä kumpi on vahvempi, kuten Dickey (1986, 593) asian ilmaisee. Dickey katsoo, että vastaava on nähtävissä Smithin käsitellessä itsehallintaan liittyvää oman itsen arviointia. Smithin mukaan arvioidessamme omia ansioitamme, luonnettamme ja käytöstämme käytämme kahta eri standardia. Ensinnäkin voimme verrata itseämme täydelliseen ihanteeseen. Tuo ihannekuva muotoutuu ja selkiytyy elämäkokemuksen ja reflektion myötä. Tällainen vertailukohta pitää viisaimmankin ihmisen nöyränä ja vaatimattomana omien ansioiden suhteen. Vaikka täydellinen hyveellisyys on aina ihmisen saavuttamattomissa, kannattaa siihen pyrkiä. Vain siten voimme oppia virheistämme ja kehittyä koko elämämme ajan, minkä suomaa tyydytystä ei ole syytä väheksyä. Toinen

vertailukohta on tämän täydellisuuden likiarvo, joka on saavutettavissamme. Tämä standardi muodostuu kanssaihmisistämme. Kun vertaamme itseämme muihin, koemme olevamme joko parempia tai huonompia kuin muut. Tällöin on kuitenkin helpompi olla huomaamatta kaikkia omia heikkouksia ja vaarana onkin ajautua omahyväisyyteen ja ylimielisyyteen. Smith toteaaakin: ”The wise and virtuous man directs his principal attention to the first standard; the idea of exact propriety and perfection” (TMS VI.iii.25).

Smithin TMS-teoksen viimeisessä (VI) editiossa on vielä yksi uusi luokittelu. Smith kirjoittaa:

Nature, accordingly, has endowed him, not only with a desire of being approved of, but with a desire of being what ought to be approved of; or of being what he himself approves of in other men. The first desire could only have made him wish to appear to be fit for society. The second was necessary in order to render him anxious to be really fit. The first could only have prompted him to the affectation of virtue, and to the concealment of vice. The second was necessary in order to inspire him with the real love of virtue, and with real abhorrence of vice. It is only the weakest and most superficial of mankind who can be much delighted with that praise which they themselves know to be altogether unmerited. A weak man may sometimes be pleased with it but a wise man rejects it upon all occasions. But, though a wise man feels little pleasure from praise where he knows there is no praise-worthiness, he often feels the highest in doing what he knows to be praise-worthy, though he knows equally well that no praise is ever to be bestowed upon it. (TMS III.2.7)

Luonteenomaista ihmiselle on halu miellyttää ja tulla hyväksytyksi, mutta jollei hän haluaisi muuta, ei hänen tarvitsisi kuin luoda vaikutelma hyveellisyydestään ja salata rikkeensä. Smithin mukaan ihmisellä on kuitenkin myös halu todelliseen hyveellisyyteen, jolloin valheellisuudella ansiotta saatu hyväksyntä ei tuota tyydytystä. Sen sijaan ihminen saa tyydytystä kaikista hyveellisistä, arvostettavista teoistaan riippumatta siitä, huomaavatko muut niitä tai kehutaanko ja kiitetäänkö häntä niistä. Smith käsittelee tässäkin heikon ja viisaan ihmisen eroa. Viisaalle riittää siis se, että hän itse tietää tekevänsä oikein. Hän ei tarvitse muita vahvistamaan tuota hyväksynnän tunnetta. Heikko ihminen taas on hyvin riippuvainen muiden antamasta kehusta ja saattaa saada paljonkin tyydytystä ansiottomasta arvostuksesta.

Dickey (1986, 596) kiinnittää huomiota siihen, miten Smith näyttää tekevän moninaisia tarkennuksia siihen, kuinka hyveellisyys ihmisen toimissa ilmenee. Dickey katsoo tämän laajemman näkemyksen uusine hierarkioineen luovan merkittävää jännitettä suhteessa TMS-teoksen ensimmäiseen editioon. Smith myös tuo selvästi esille, mitä hän itse pitää parempana tapana toimia.

Vertailtuaan TMS-teoksen vuosien 1759 ja 1790 editioita Dickey (1986, 596) päätyykin kiinnostaviin tuloksiin. Hänen mukaansa Smith asettaa aikaisemmassa editiossa vastakkain rikkaan, turhamaisen ja pinnallisen aristokraatin ja yksityishenkilön, joka on prudentiaalinen ja työteliäs. Smith kuvaa kuinka aristokraatteja ihaillaan vain heidän varallisuutensa vuoksi, vaikka heillä ole mitään varsinaisia ansioita, tietämystä, lahjoja tai ahkeruutta, joiden vuoksi heitä voisi ihailla, kun taas prudentiaalinen ”jokamies” on vaatimaton, työteliäs, kehittymiskykyinen ja -haluinen, kärsivällinen, periksi antamaton, antelias, rehellinen ja kunnollinen. (TMS I.iii.2.5) Vuoden 1790 editiossa Smith puhuu vielä kriittisemmin ihmisten taipumuksesta ihailla rikkaita ja mahtavia:

This position to admire, and almost to worship, the rich and the powerful, and to despise, or, at least, to neglect persons of poor and mean condition, though necessary both to establish and to maintain the distinction of ranks and the order of society, is, at the same time, the great and most universal cause of the corruption of our moral sentiments. [...] We desire both to be respectable and to be respected. We dread both to be contemptible and to be contemned. But, upon coming into the world, we soon find that wisdom and virtue are by no means the sole objects of respect; nor vice and folly, of contempt. We frequently see the respectful attentions of the world more strongly directed towards the rich and the great, than towards the wise and virtuous. ...

They are the wise and the virtuous chiefly, a select, though, I am afraid, but a small party, who are the real and steady admirers of wisdom and virtue. The great mob of mankind are the admirers and worshippers, and, what may seem more extraordinary, most frequently the disinterested admirers and worshippers, of wealth and greatness. (TMS I.iii.3.2)

Ehkä Smith huomasi tavallisen ihmisen tuntevan vetovoimaa pikemminkin itsekkäisiin ja porvarillisiin kuin liberaaleihin ja ylevämpiin arvoihin, kuten Dickey (1986, 599) pohdiskelee.

Nyt Smith näyttää asettavan vastakkain rikkaan ja mahtavan sekä viisaan ja hyveellisen ihmisen, kun aikaisemmassa editiossa vastakkain olivat aristokraattinen turhamaisuus ja toimettomuus sekä hyveellinen ja ahkera ”jokamies” (*private man*). Viisaiden ja hyveellisten ihmisten joukko on Smithin mukaan pieni ja valikoitunut, eikä se palvo maallista mammonaa. Smith ei puhukaan enää prudentiaalisesta ihmisestä vaan viisaasta ihmisestä arvojen puolustajana.

Dickey katsoo (1986, 606–609) näiden edellä esiteltyjen vertailujensa perusteella, että TMS-teoksen I ja VI editioiden eroissa on kyse prudentiaalisuuden ja hyveellisyyden määritelmän muutoksesta eikä vain laajenemisesta (vrt. Macfie - Raphael, 1976). Smith havaitsee ihmisten painiskelevan kaupallistuvan yhteiskunnan kovuuden ja moraalinsa ristipaineessa eikä enää kuudennessa editiossa usko yhtä vahvasti vaihdannan ja kaupankäynnin sivilisoivaan vaikutukseen yhteiskunnassa. Dickeyn (ema., 608) mukaan Smith turvautuu enevässä määrin kristilliseen traditioon kun taas Phillipsonin (2000, 83) mukaan Smith pyrkii lujittamaan päättäväisyydessään yhä heikompia ihmisiä epictetuslaisella stoalaisuudella.

Dickey (1986, 597) katsoo Smithin tuovan edellä esiteltyjen luokittelujen avulla esiin kokonaan uuden moraalisen ja kulttuurisen eliitin. Viisaat, lujat ja vahvat ihmiset osoittautuvat toimissaan erityisen viisaiksi ja oikeudenmukaisiksi. He eivät sorru myöskään ylimielisyyteen tai ylitsepusuavaan itsevarmuuteen.

8.4. Keskustelua

Dickeyn analyysia huomattavasti vähemmän ”elitistinen” tulkintaperspektiivi avautuu, mikäli arvioimme Smithin edellisessä sitaatissa myös pyrkivän pedagogisesti ja retorisesti vaikuttamaan aikansa arvostuksiin. Lisäksi Dickeyn näkemykset herättävät kysymyksen, johon myös Raphael (1992, 114) vihjaa: liioitteleeko hän TMS-teoksen VI edition eroja ensimmäiseen editioon nähden nostaakseen omaa profiiliaan uuden tulkinnan tarjoajana?

Tribe (1999, 613) luonnehtii Raphaelin kritiikkiä Dickeyn artikkelia kohtaan adjektiivilla ”violent”. Raphael (1992, 112–123) kuvaileekin Dickeyn johtopäätöksiä ”absurdeiksi”, ”mielikuvituksellisiksi”, ”kaukaa haetuiksi”, ”perusteettomiksi”, ”järjettömiksi” ja ”vääriksi”. Absurdina Raphael pitää esimerkiksi Dickeyn johtopäätöstä, jonka mukaan hän ja MacFie (Smithin TMS-teoksen Glasgow-edition toimittajat) pyrkisivät sulauttamaan WN-teoksen TMS-

teokseen ja että he pitäisivät TMS-teosta jotenkin keskeisempänä teoksena Smithin ajattelussa. Raphael (emt.) pyrkii osoittamaan Dickeyn tehneen jokseenkin väljää ja omavaltaista tulkintaa ja moittii Dickeytä lisäksi siitä, että tämä on analyysissään jättänyt WN-teoksen kovin vähälle huomiolle.

Raphael kummeksuu myös Dickeyn väitettä, että Smith lähenisi ajattelussaan Lessingiä (1729–1781), Kantia (1724–1804), Schilleriä (1759–1805) ja Hegeliä (1770–1831), joiden edustamia ajatussuuntauksia hän ei katso Smithin tunteneen alkuunkaan. Dickey viittaa edellä mainittuihin herroihin pyrkiessään osoittamaan muidenkin aikalaisajattelijoiden tehneen muutoksia ihmisikäsiänsä juuri noihin aikoihin. Ainakaan Smithin kirjastosta ei löydy kenenkään edellä mainitun herran teoksia.

Raphaelin ja Dickeyn välinen kiista näyttäisi kulminoituvan kysymykseen Smith-ongelman olemassaolosta. Dickey (1986, 582) ei halua sivuuttaa Adam Smith -ongelmaa pölyisenä, loppuun kaluttuna ”pseudo-ongelmana”, vaan hän näyttää keskittyvän tämän ongelman kirvoittamien muutosten etsimiseen Smithin ajattelussa. Raphael (1992, 116) ei omien sanojensa mukaan halua kieltää Smithiltä oikeutta kehittää ajatuksiaan, eikä sitä, että talouden ja moraalien välillä on jännitteitä, mutta hän ei myöskään suostu näkemään TMS- ja WN-teosten välillä Adam Smith -ongelman edellyttämää yhteensovittamattomuutta. Hän katsoo, ettei teosten välinen jännite johdu Smithin huolimattomuudesta tai ristiriitaisuudesta, vaan hänen tarkkanäköisyydestään. Raphael katsoo Smithin teosten välisen jännitteen heijastelevan maailmassa olevaa jännitettä. Hän päättää artikkelinsa toteamalla, että tuossa jännitteessä ei varsinaisesti ole kyse mistään Adam Smith -ongelmasta vaan todellisuuttamme koskevasta ongelmasta.

Kuten Dickeyn ja Raphaelin kiihkeä yhteenotto osoittaa, Adam Smith -ongelmaa ei ole käsitelty loppuun, vaan se tarjoaa yhä pohdittavaa ja tutkittavaa – kuten myös haasteen oman toimintamme moraalille koherenssille. Näin etenkin, jos kyse ei pohjimmiltaan ole Adam Smith -ongelmasta vaan todellisuuttamme koskevasta ongelmasta.

9. Adam Smithin kaupallisen yhteiskunnan kritiikki

Göçmen (2007) on pohtinut teoksessaan *The Adam Smith Problem. Reconciling Human Nature and Society in The Theory of Moral Sentiments and Wealth of Nations* aihettaan hieman aikaisemmin esitellyistä näkökulmista poiketen. Hänestä Smithin näkemys yhteiskunnan historiallisesta kehittymisestä on tärkeä. Smith kuvaa yhteiskunnallista kehitystä historian eri vaiheissa ja näkee siirtymisen merkantilistisesta järjestelmästä kaupalliseen yhteiskuntaan välttämättömäksi. Göçmenin mukaan on kuitenkin virhe ajatella, että Smith tyytyisi tähän. Hän näkee Smithin katsovan vielä edemmäksi. Smithin monipuolinen kritiikki kaupallisen yhteiskunnan epäkohdista ja vääristymistä osoittaa hänen katsovan pidemmälle tulevaisuuteen – meillä on mahdollisuus kehittää yhteiskuntaamme paremmaksi.

Hieman samansuuntaiseen päätelmään tulee Pack (1991, 175) teoksessaan *Adam Smith's Critique of the Free Market Economy*. Myös hän kiinnittää huomioita paitsi Smithin esittämään kritiikkiin kaupallisen yhteiskunnan epäkohdista niin myös Smithin historialliseen lähestymistapaan. Packin mukaan Smith näkee mahdollisuutemme parempaan maailmaan riippuvan puolueettomasta tarkkailijasta ja siitä missä määrin käytämme tätä mahdollisuutta pyrkiä oikeudenmukaisempaan yhteiskuntaan ja maailmaan.

9.1. Työnjaon kritiikki

Göçmen (2007, 96–97) luonnehtii sekä TMS- että WN-teoksen perustuvan samaan epistemologiseen teoriaan, jota hän kutsuu kriittiseksi arkijärjen realismiksi (*critical Commonsense realism*). Göçmen viittaa näkemykseen realistisen lähtökohdan keskeisyydestä epistemologisissa kysymyksissä kaikilla skottifilosoifeilla. Göçmen luonnehtii edelleen Smithin lähtökohtaa materialistiseksi, tieto saavutetaan vain hyödyntämällä järkeä ja kokemusta. Smith puhuu arkijärjen käytöstä:

The Result of all which as well as the rules we have laid down is, that the perfection of stile consists in Expressing in the most concise, proper and precise manner the thought of the author, and that in the manner which best conveys the sentiment, passion or affection with which it affects or he pretends it does affect him and which he designs to communicate to his reader.

This you'll say is no more than *common sense*, and indeed it is no more. But if you'll attend to it all the Rules of Criticism and morality when traced to their foundation, turn out to be some Principles of *Common Sense* which every one assents to; all the business of those arts is to apply these Rules to the different subjects and shew what their conclusion is when they are so applied. (*Lectures on Rhetoric and Belles Lettres*, LRBL i.133–135)

Göçmen (2007, 123–128) paneutuu Smithin havaitsemiin kaupallisen yhteiskunnan epäkohtiin. Smith näkee ongelmia sekä työnjaossa että yhteiskunnan luokkajaossa. Verrattuna esimerkiksi Durkheimin staattiseen ja muuttumattomaan työnjaon käsitykseen Smithin työnjako on dynaaminen, jolloin mahdollisuus kehittymiseen ja rakenteiden muuttumiseen ei tule poissuljetuksi.

Horisontaalisen eli ammatillisen työnjaon mukanaan tuomaan ongelmaan eli nk. vieraantumiseen Smith näkee ratkaisuna univeraalien yleisen koulutuksen, kuten jo aiemmin kävi ilmi pohdittaessa Smithin suhdetta *laissez faire* -periaatteeseen. Koulutuksen tulisi antaa kaikille ammatillisten valmiuksien ohella kykyjä arvioida omaan ammattiin liittyviä laajempia kysymyksiä sekä valmiudet arvioida myös laajemmin yhteiskunnallisia sekä koko ihmiskuntaa koskevia kysymyksiä. (emt., 124–125) Smith havainnoi eri yhteiskuntaluokkien välisiä eroja työn, vapaa-ajan ja koulutuksen suhteen:

The education of the common people requires, perhaps, in a civilized and commercial society, the attention of the public more than that of people of some ranks and fortune. People of some ranks and fortune are generally eighteen or nineteen years of age before they enter upon that particular business, profession, or trade, by which they propose to distinguish themselves in the world. ...

The employments too in which people of some rank and fortune spend the greater part of their lives, are not, like those of the common people, simple and uniform. They are almost all of them extremely complicated, and such as exercise the head more than the hands. The understandings of those who are engaged in such employments can seldom grow torpid from want of exercise. The employments of the people of some rank and fortune besides, are seldom such as harass them from morning to night. (WN V.i.f.52)

Varakkaamman väestön lapset siirtyvät työelämään (vasta) aikuisuuden kynnyksellä. Heidän työnsä ei ole yksinkertaista tai yksitoikkoista, kuten työväestön vaan monipuolista ja ajattelua vaativaa ja siten pitää mielen virkeänä ja tylsyyden kaukana. Lisäksi työtä ei tarvitse tehdä aamusta iltamyöhään. Smith lisää vielä huomion: ”The latter generally have a good deal of leisure, during which they may perfect themselves in every branch either useful or ornamental knowledge of which they may have laid the foundation, or for which they may have acquired some taste in the earlier part of life.” (emt.) Eli varakkaalla väestöosalla on yleensä ottaen runsaasti vapaa-aikaa, jolloin he voivat harrastaa mitä mielivät, enemmän tai vähemmän hyödyllistä. Toisin sanoen näillä ihmisillä on vaihteleva ja mielenkiintoinen työ, hyvä koulutus ja mahdollisuudet kehittää itseään. Toisin on työväestön kohdalla, kuten Smith raportoi:

They have little time to spare for education. Their parents can scarce afford to maintain them even in infancy. As soon as they are able to work, they must apply to some trade by which they can earn their subsistence. That trade too is generally so simple and uniform as to give little exercise to the understanding; while, at the same time, their labour is both so constant and so severe, that it leaves them little leisure and less inclination to apply to, or even to think of any thing else. (WN V.i.f.53)

Työväestön köyhyys pakottaa lapset töihin jo varhain ansaitsemaan oman toimeentulonsa, joten aikaa koulutukselle ei jää. Työtehtävät ovat niin yksinkertaisia, etteivät ne kehitä tekijänsä ymmärrystä. Työ on lisäksi raskasta ja työpäivät pitkiä niin, ettei jää vapaa-aikaa, eikä voimiakaan ajatella mitään muuta. Yhteiskuntaluokkien välillä on siis ajankäyttöön liittyvä ristiriita. Työväestö tarvitsisi enemmän vapaa-aikaa voidakseen kehittää itseään. Göçmen (2007, 125) huomauttaa vapaa-ajan ja taloudellisten resurssien epätasaisen jakautumisen olevan myös nykypäivää. Työssä käyvällä työväestöllä ei ole aikaa kehittää itseään. Työttömillä olisi aikaa, muttei taloudellisia mahdollisuuksia. ”Johtoportaan” taasen on riittämiin sekä aikaa että taloudellisia mahdollisuuksia harrastaa ja kehittää itseään.

9.2. Yhteiskunnan luokkarakenteen kritiikki

Kuten Göçmen (2007, 127–128) toteaa, Ratkaisuksi näyttää jäävän työn ja vapaa-ajan uusjako. Smith kirjoittaa *Lectures on Jurisprudence* tekstissään:

... if labour was equally proportioned to each. [...] That is if we should suppose that of the 10 000 whose labour is necessary to the support of one individual, each was maintained by the labour of the rest, there would here be the reciprocal proportion of the labour of 1 to 10 000 and 10 000 to 1, so that every one would have the labour of one bestowed upon him. (LJ vi.27)

Tällaisella työnjaolla, jossa jokainen osallistuu yhtä lailla kaikkien toimentulon tuottamiseen, Smith tulee kyseenalaistaneeksi yhteiskunnan luokkarakenteen, kuten Göçmen huomauttaa. Smith jatkaa:

But in no civilized state this is the case. Of 10 000 families which are supported by each other, 100 perhaps labour not at all and do nothing to the common support. The others have them to maintain besides themselves, and besides those who labour have a far less share of ease, convenience, and abundance than those who work not at all. (LJ vi.27)

Smith kuitenkin toteaa, ettei asioiden laita ole näin, vaan osa, esimerkiksi 100 perhettä 10 000:sta ei osallistu ollenkaan yhteisen toimeentulon hankkimiseen. Tällöin muut puurtavat paitsi omansa myös heidän toimeentulonsa eteen. Usein vieläpä niin, että näillä ”toimettomilla” on huomattavasti enemmän mukavuuksia. Smith jatkaa kuvailemalla kuinka ylellistä elämää vaikkapa yritysten johtajat elävät; työkseen he antavat vain muille ohjeita. Heidän alaisensa, vaikkapa kirjanpitäjät, toimeenpanevat annettuja ohjeita ja siten tekevät varsinaisen työn. Heilläkin on kuitenkin elämä helpompaa kuin esimerkiksi käsityöläisillä. Heidänkin työnsä on vielä siedettävää ja toimeentuloltaan kohtalaista verrattuna köyhään työläiseen. Hän on säiden armoilla ja tekee hyvin raskasta työtä. Smith huomauttaa: ”Thus he who as it were supports the whole frame of society and furnishes the means of the conveniences and ease of all the rest is himself possessed of a very small share and is buried in obscurity.” (LJ vi.28). Työ ja vapaa-aika eivät ole jakautuneet tasan, eikä niin näytä olevan taloudellisen toimeentulonkaan laita. Suuri määrä ihmisiä tekee paljon raskasta työtä ja ansaitsee vähän, kun yhteiskunnan yläkerroksissa tilanne on päinvastainen. Göçmen (2007, 128) epäilee Smithin jättävän palaamatta tähän *Lectures of Jurisprudence* (1762–1763) tekstissä tekemäänsä huomioon strategisista syistä.

Mutta on selvää, että Smith oli hyvin perillä kaupallisen yhteiskunnan rakenteellisista sosiaalisista ongelmista.

Göçmen (2007, 129) tutkii myös Smithin vertikaalista työnjakoa koskevaa eli yhteiskunnan sosiaalisia rakenteita koskevaa kritiikkiä. Hän lähtee liikkeelle työväestön poikkeavasta asemasta kaupallisessa yhteiskunnassa. WN-teoksessa (I.i.8) Smith osoittaa tavallisen työntekijän ongelmallisen aseman suhteessa vapauteen, sillä hänelle vapauden valitseminen ei ole käytännössä koskaan mahdollista. He uhraavat vapautensa fyysisen olemassaolonsa mahdollistamiseksi. Sillä muutoin ainoa toimeentulon muoto olisi joko kerjääminen tai varastaminen (tai sitten itsemurha), jotka nekään eivät säilytä vapautta tai turvaa elämää.

Toiseksi Smith kiinnittää huomiota käyttöarvon (*value of use*) ja vaihtoarvon (*value of exchange*) väliseen epäsuhtaan. Sillä kovin usein kaikkein eniten tarvittut hyödykkeet, joilla on siis käyttöarvoa, ovat vaihtoarvoltaan alhaisia, kun taas vaihtoarvoltaan arvokkailla asiolla ei ole juuri mitään käyttöarvoa. (WN I.iv.13) Smithin mukaan tuotannon tarkoitus on nimenomaan vastata tarpeisiin (käyttöarvo-tuotteet) eikä ensisijaisesti tuottaa voittoa (vaihtoarvo-tuotteet), niin kuin kaupallisessa yhteiskunnassa tapahtuu. Göçmenin mukaan Smith tiedostaa tämän nk. arvoparadoksin. Göçmen (2007, 130)

Seuraavaksi Göçmen (emt., 131–133) esittelee Smithin arviota eri yhteiskuntaluokkien edun ja yhteisen edun suhteesta. Maanomistajista (*landlords*) Smith toteaa, että heidän etunsa on sidoksissa yhteiseen etuun. Joskin heidän toimetonta tilansa (he elävät tilustensa vuokratuloilla) altistaa heidät välinpitämättömyyden ja laiskuuden armoille, eivätkä he pysty useinkaan muodostamaan selkeää käsitystä omasta tahi yhteiskunnan edusta kussakin tilanteessa. (WN I.xi.p.8) Smithin mukaan palkansaajien etu on hyvin tiukasti sidoksissa yhteiskunnan etuun. Palkat ovat korkeammalla, kun työvoimasta on pulaa, tilanteen tasaantuessa palkat alkavat laskea ja kun talous kärsii työpaikat vähentyvät ja toimeentulon mahdollisuudet vain huononevat. Työntekijöiden ja yhteiskunnan etu ovat siis yhtenevät, mutta kuten edellä on todettu, kouluttamattomuutensa vuoksi työväestö ei ymmärrä eikä kykene arvioimaan omaa tai yhteiskunnan tilannetta, eikä niiden yhteyttä. Kolmas Smithin käsittelemä ryhmä on sijoittajat, joilla toiminnan ainoa päämäärä ja onnistumisen mitta on voitto:

... employers constitute the third order, that of those who live by profit. It is the stock that is employed for the sake of profit, which puts into motion the greater part of the

useful labour of ever society. The plans and projects of the employers of stock regulate and direct all the most important operations of the labour, and profit is the end proposed by all those plans and projects. But the rate of profit does not, like rent and wages, rise with the prosperity, and fall with the declension of the society. On the contrary, it is naturally low in rich, and high in poor countries which are going fastest to ruin. The interest of this third order, therefore, has not the same connection with the general interest of the society as that of the other two [...] the proposal of any law or regulation of commerce which comes from this order, ought always to be listened to with great precaution, and ought never to be adopted till after having been long and carefully examined, not only with the most scrupulous, but with the most suspicious attention. It comes from an order of men, whose interest is never exactly the same with that of the public, who have generally an interest to deceive and even to oppress the public, and who accordingly have upon many occasions, both deceived and oppressed it. (WN I.xi.p.10)

Tällä kolmannella, 'tehtailijoiden' (*manufacturers*) ryhmällä on yhteiskunnassa merkittävä rooli. Heidän suunnitelmansa ja projektinsa vaikuttavat suoraan työllisyyteen ja sitä kautta kaikkien toimeentuloon ja hyvinvointiin. Heidän etunsa mukaista on, että pääoma on mahdollisimman tuottavaa. Ristiriita yhteiskunnan muiden jäsenten edun kanssa syntyykin siitä, että pääoman tuotto vähenee, kun kansakunnan varallisuus lisääntyy ja korot taasen nousevat, kasvattaen pääoman tuottoa, kun kansakunnan talous on kurimuksessa. Lisäksi Smith suhtautuu kaikella varauksella kaikenlaisiin lakiehdotuksiin joita sijoittajat esittävät. Smith ei oikeastaan usko alkuunkaan, että sellaisilla ehdotuksilla olisi mitään muuta päämäärää kuin palvelu pääoman tuottoa lisäävänä ja jopa muita alistavana toimenpiteenä.

Tässä kohden on hyvin kiinnostava huomata, että Smith ei tarkalleen ottaen vastusta kaikkea taloudellista sääntelyä – kuten niin usein väitetään – vaan haluaa erityisesti ehkäistä yleisen edun vastaisia lakeja ja säännöksiä. Juuri tähän seikkaan kiinnittää huomiota myös Amartya Sen artikkelissaan *The economist manifesto* (2010, 1–3). Täydellisen rajoittamaton, pelkkään pääoman tuottoon perustuva toiminta ei ole Adam Smithin oppien mukaista – vaikka niin juuri väitetään – eikä myöskään johda siedettävämpään tai kunnollisempaan yhteiskuntaan, kuten on talouselämän keinottelijoiden aikaansaamien romahduksien seurauksena voitu huomata.

Göçmen (2007, 133) tulkitsee Smithin yllä käyttämän *general interest* termin eli yleisen edun vertautuvan TMS-teoksen puolueettomaan tarkkailijaan. Smith käyttää TMS-teoksessaan (II.ii.3.7; II.ii.3.10–11; III.2.31–32) useasti termejä *man in general* ja *representative of mankind*, joiden Göçmen katsoo tarkoittavan samaa kuin *impartiality*, eli vastaavan TMS-teoksen puolueetonta tarkkailijaa. Tätä voi nähdäkseni pitää tärkeänä näkökulmana, sillä niin paljon on pohdittu tämän TMS-teoksen keskeisen käsitteen puuttumista WN-teoksesta.

Göçmenin (emt., 133) tekemä huomio liittyykin Smithin esittelemien yhteiskuntaluokkien kunkin oman edun ja yleisen edun suhteeseen. Näyttää siltä, että omistajien ja sijoittajien etu on lähes aina ristiriidassa yleisen edun kanssa. Maanomistajien etu ei näytä olevan ristiriidassa yhteisen edun kanssa mutta he eivät kuitenkaan kykene arvioimaan asioita koko yhteiskunnan mittakaavassa. Niin on olemassa vain yksi yhteiskuntaluokka, jonka edut eivät koskaan ole ristiriidassa yhteisen edun kanssa. Työntekijät eivät kuitenkaan sosiaalisen asemansa vuoksi osaa hahmottaa koko yhteiskunnan yhteistä etua saatikka sitä, että heidän oma etunsa on siihen niin oleellisesti sidoksissa.

Göçmen (2007, 134–136) paneutuu myös kommunikoinnin mahdollisuuksiin suljetussa kaupallisessa yhteiskunnassa (vrt. aikaisemmin Phillipson, 2000). Avoimessa harmonisessa yhteiskunnassa kommunikointi on spontaania, vapaata, vilpittöntä ja perustuu luottamukseen. Ihminen pystyy hahmottamaan kulloisessakin konkreettisessa tai aktuaalisessa tilanteessa, ympäröivän laajemman sosiaalisen kentän, joka on yhteisesti jaettu (*mutual sympathy*), joko kokemuksensa tai universaalien koulutuksensa ansiosta. Näin hän osaa ja voi keskustella yhteiskunnan eri aloilta tulevien ihmisten kanssa avoimesti ja luontevasti, tietäen voivansa luottaa toisen vilpittömään kiinnostukseen ja myötäelämisen haluun.

Suljetussa ja sirpaloituneessa yhteiskunnassa sen sijaan, vaikka ihminen tiedostaa laajemman sosiaalisen sfäärin olemassaolon, hän pystyy muodostamaan vain rajoittuneen, oman näkökulmansa ja kokemusmaailmansa mukaisen arvion tilanteesta. Näin ei kanssakäyminen eri sosiaaliryhmien välillä voi – avoimen yhteiskunnan tavoin – perustua luottamukseen, vaan keskustelu on varautunutta, varovaista, muodollista, pinnallista ja etäistä. Tunteista vaikeneminen, epäluottamus ja etäisyys johtavat sosiaalisen kanssakäymisen välineellistymiseen. Göçmenin (emt., 134–136) mukaan Smith siis näkee kaupallisen yhteiskunnan rakenteiden estävän avoimen ja vilpittömyyden toteutumisen ihmisten keskinäisessä kanssakäymisessä, jolloin seurauksena on kylmän rationaalisia ja etäisiä kommunikoinnin tilanteita. Göçmen

huomauttaa vielä, ettei tämä jako ole todellisuudessa niin mustavalkoinen, vaan toki avoimessakin yhteiskunnassa voi olla konflikteja ja että sujetussakin yhteiskunnassa on aina suhteita, jotka eivät perustu hyödyn periaatteeseen.

Nähdäkseni Göçmen pyrkii edellä jäljittämään eri yhteiskuntaluokista tai kulttuuritaustoista tulevien ihmisten kanssakäymisen vaikeuksia. Toisen vilpitön ystävällisyys saatetaan tulkita teeskentelyksi tai harvapuheisuus omituiseksi. Toisaalta harva hyvin toimeentuleva käsittää, millaista on elää toimeentulotuella. Meidänkin yhteiskunnassamme näyttää olevan ihmisryhmiä, joiden yhteiskunnallinen asema, elämäntapa ja arvot ovat niin erilaisia, että on vaikeata asettua toisen asemaan ja ymmärtää toisen tilannetta.

Göçmen (2007, 136–141) on paneutunut myös Smithin käsittelemään kysymykseen ihmisen ansaitseman arvostuksen ja tunnustuksen perusteista. Smith lähtee liikkeelle ihmisen luontaisesta kaipuusta korkeaa asemaa ja sen suomaa arvostusta ja tunnustusta kohtaan (TMS IV.i.8). Toisaalla Smith toteaa yhteiskunnallisen luokkajaon olevan: ”the great and most universal cause of the corruption of our moral sentiments” (TMS I.iii.3.1) eli se on moraalimme turmio. Edelleen Smith kuvaa, miten ihmiset harhautuvat ihaillemaan vaurautta ja valtaa (TMS IV.i.8; I.iii.2.1). Sen sijaan ihmisten tulisi arvostaa moraalisia ja intellektuaalisia ominaisuuksia (TMS III.iii.2.8). Smith huomaa ongelman johtuvan siitä, että kansanjoukot viehtyvät vaurauden säihkeestä eivätkä (jo aiemminkin mainitun) koulutuksen puuttuessa kykene muunlaiseen arvioon (TMS VI.ii.1.20). Göçmen (emt., 141) tarkentaa vielä Smith tarkoittavan, että erilaiset ihmisryhmät voivat vapaasti valita keskuudestaan ikään kuin moraalisesti esikuvallisia hahmoja (puolueettomia tarkkailijoita). Göçmen tulkitsee Smithin ihanteellisen yhteiskunnan perustuvan keskinäiseen arvostukseen, kunnioitukseen sekä sympatiaan.

9.3. Koulutuksen merkitys

Alexander Broadie (2001, 100–108; vrt. myös Skinner 1995, 79; 87; 95) kiinnittää huomiota siihen, miten Smith painottaa koulutuksen merkitystä. Koulutus olisi yhteiskunnan tarjoamaa ja hyödyttäisi sekä yksittäisiä ihmisiä, että koko yhteisöä, kohonneen moraalin, vakaamman yhteiskuntarauhan sekä taloudellisen kehityksen edellytysten paranemisen muodossa. Ensinnäkin koulutuksella on merkitystä ihmisten moraalitajun kannalta. Tarvitaan mielikuvitusta, jotta ihmiset voisivat erilaisissa kanssakäymisen tilanteissa samaistua muiden asemaan, tunteisiin ja

kokemuksiin. Myös puolueettoman tarkkailijan näkökulman pohtiminen vaatii mielikuvitusta. Puolueeton tarkkailija on kuin omatuntomme, se on perillä asiaan tai tilanteeseen liittyvistä seikoista, joista muut ihmiset eivät välttämättä tiedä mitään, ohjaten samalla toimintaamme moraalisesti hyväksyttävään suuntaan. Puolueettoman tarkkailijan näkökulmasta voimme arvioida tekemisiämme hieman etäämmältä. Puolueettoman tarkkailijan hyväksyntä ei kuitenkaan välttämättä tarkoita samaa, kuin jokin tietyssä yhteiskunnassa tai yhteisössä yleisesti hyväksytty toimintatapa tai käsitys. Sitä ei siis voi pitää samana kuin yleinen mielipide.

WN-teoksessa Smith esittää huolensa työntekijöiden tilanteesta: ”The torpor of his mind renders him, not only incapable of relishing or bearing a part in any rational conversation, but of conceiving any generous, noble or tender sentiment, and consequently of forming any just judgment concerning many even of the ordinary duties of private life.” (WN V.i.f.50) Toisin sanoen ihmiset eivät kykene kuvittelemaan puolueettoman tarkkailijan kantaa kulloisessakin tilanteessa ja tämä näkyy heidän tekemisissään. Ihmisten moraalisuus kaupallisessa yhteiskunnassa on vaarassa, jos koulutuksesta ei huolehdita. Smith lisää vielä huomion koulutuksen merkityksestä yhteiskuntarauhalle:

The more they are instructed, the less liable they are to the delusions of enthusiasm and superstition, which, among ignorant nations, frequently occasion the most dreadful disorders. An instructed and intelligent people besides are always more decent and orderly than an ignorant and stupid one [...] In free countries, where the safety of government depends very much upon the favourable judgment which the people may form of its conduct, it must surely be of the highest importance that they should not be disposed to judge rashly or capriciously concerning it. (WN V.i.f-g.61)

Koulutuksella on Smithin mukaan siis sekä moraalisesti että taloudellisesti kansakunnan tilaa kohentava vaikutus. Koulutus vaikuttaa positiivisesti kykyyn ymmärtää toisia, erilaisia ihmisiä ja myös kommunikointi helpottuu, ihmisten itsekunnioitus sekä keskinäinen kunnioitus lisääntyy. Kun koulutuksesta huolehditaan, niin työnjaolla voi olla positiivisia vaikutuksia taloudelliseen tehokkuuteen. Mieleltään virkeät ja itsensä arvostetuksi kokevat työntekijät ovat paitsi ahkeria niin kehittelevät mielellään työtapojaan helpommiksi ja nopeammiksi.

10. Adam Smithin ”näkyvätön käsi”

Smithin taloustieteen mullistavana ja keskeisenä käsitteenä nähdään ”näkyvätön käsi” eli *invisible hand*, jota nykyään monet kai kutsuisivat yksioikoisesti markkinavoimiksi. Käsite ”näkyvätön käsi” on niittänyt niin suurta mainetta, että on hämmästyttävää havaita kuinka harvoin se käytännössä Smithin tekstissä esiintyy. WN-teoksessa josta sen maailmanvalloitus on alkanut, se itse asiassa esiintyy vain yhden ainokaisen kerran. Eikä se Smithin muitakaan tekstejä tutkittaessa tule usein vastaan, vaan sitä saa etsimällä etsiä. Kaiken kaikkiaan Smith nimittäin mainitsee sen kokonaista kolme kertaa. Ensimmäisen kerran Smith mainitsee ”näkyvätön käden” *History of Astronomy* -esseessä. Toisen kerran se mainitaan TMS-teoksessa ja kolmas maininta löytyy WN-teoksesta.

10.1. ”Näkyvätön käsi” *History of Astronomy* -tekstissä

Ensimmäisen kerran Smithin teksteissä ”näkyvätön käsi” on löydettävissä esseestä *History of Astronomy*. Kyseinen teksti julkaistiin viisi vuotta Smithin kuoleman jälkeen, vuonna 1795. Smithin ystävät Joseph Black (1728–1799) ja James Hutton (1726–1797) editoivat teoksen *Essays on Philosophical Subjects*, joka sisälsi joitakin Smithin säästämiä tekstejä, sekä Dugald Stewartin *An Account of Life and Writings of the Author*. Käytän teoksesta vakiintunutta lyhennettä EPS. Suuri osa Smithin käsikirjoituksistahan tuhottiin hänen omasta toiveestaan juuri ennen hänen kuolemaansa. Tutkijat ovat nykyään sitä mieltä, että Smith on valmistellut tuon tekstin ajatuksia jo nuorena, todennäköisesti jo opiskellessaan Oxfordissa. Tähän viittaavat jotkin maininnat hänen kirjeissään, sekä itse tekstissä oleva maininta eräästä komeetasta, jonka odotettiin ilmestyvän vuonna 1758, kuten sitten tapahtuikin. Tämä tarkoittaa ainakin sitä, että tämä ”näkyvätön käsi” olisi ajallisesti Smithin ensimmäinen. (Raphael - Skinner, 1980, 7)

Kyseinen teksti tutkii ihmisen halua ja kykyä harrastaa filosofiaa, sekä niitä olosuhteita, jossa se tulee mahdolliseksi. Kun ihmiset elävät rauhallisissa oloissa, olemassaolo ja toimeentulo jotenkin turvattuna, herää uteliaisuus siitä miten eri ilmiöt liittyvät toisiinsa. Smith toteaa:

Mankind, in the first ages of society, before the establishment of law, order, and security, have little curiosity to find out those hidden chains of events bind together the seemingly disjointed appearances of nature. (EPS, *Astronomy*, III.1)

Smith nimeää ihmettelyn ensimmäiseksi ominaisuudeksi, joka sysää ihmisen harrastamaan filosofiaa. Samalla hän lisää, että filosofian harrastaminen jo itsessään tuo tyydytystä ja sen lisäksi oivallukset voivat tuoda muassaan muita mielihyvän lähteitä (EPS, *Astronomy*, III.3). Tämä on koko valistuksen ajalle tyypillinen ajatus siitä, että järki, pohdinta ja tutkimus syrjäyttävät taikauskon, mystiikan ja tietämättömyyden:

Wonder, therefore and not any expectation of advantage from its discoveries, is the first principle which prompts mankind to the study of Philosophy, of that science which pretends to lay open the concealed connections that unite the various appearances of nature; and they pursue this study for its own sake, as an original pleasure or good in itself, without regarding its tendency to produce them the means of many other pleasures. (EPS, *Astronomy*, III.3)

Kohta jossa Smith mainitsee ”näkymättömän käden” on tässä:

For it may be observed, that in all Polytheistic religions, among savages, as well as in the early ages of Heathen antiquity, it is the irregular events of nature only that are ascribed to the agency of power of their gods. Fire burns, and water refreshes; heavy bodies descend, and lighter substances fly upwards, by the necessity of their own nature; nor was *the invisible hand* of Jupiter ever apprehended to be employed in those matters. But thunder and lightning, storms and sunshine, those more irregular events, were ascribed to his favour, or his anger. Man, the only designing power with which they were acquainted, never acts but either to stop, or to alter the course, which natural events would take, if left to themselves. Those other intelligent beings, whom they imagined, but knew not, were naturally supposed to act in the same manner; not to employ themselves in supporting the ordinary course of things, which went on of its own accord, but to stop, to thwart, and to disturb it. And thus, in the first ages of the world, the lowest and most pusillanimous superstition supplied the place of philosophy. (EPS, *Astronomy*, III.2 – kurs. RK)

Ahmad (1990, 67) ja Davis (1989, 311) tuovat esille, että Smith tekee eroa polyteistisiin uskomuksiin halutessaan osoittaa, että ”näkymätön käsi” ei ole vastuussa (vain) tavallisesta tapahtumain kulusta poikkeavista ilmiöistä vaan nimenomaan ylläpitää luonnollista järjestystä

(*natural order*). Saattaa olla, että sekä Ahmad että Davis ylitulkitsevat tämän tekstikohdan, mikä tulee pohdittavaksi jatkotutkimuksessa. Näyttää nimittäin siltä, että he sekoittavat keskenään Smithin yllä sitatoidut ilmaisut *hidden chains of events* ja *invisible hand* ja Smithin ajatuskuvion kaiken takana olevasta jumalhahmosta.

10.2. ”Näkymätön käsi” *Theory of Moral Sentiments* -teoksessa

Smithin kuvailee TMS-teoksessaan harmonista Luonnon järjestelmää, joka on Jumalallisessa ohjauksessa ja jossa ihminen toimii ominaisuuksiensa mukaan tavoitellen ja saavuttaen onnea ja vaurautta.

The happiness of mankind, as well as of all other rational creatures, seems to have been the original purpose intended by the Author of nature, when he brought them to existence. [...] But by acting according to the dictates of our moral faculties, we necessarily pursue the most effectual means for promoting the happiness of mankind, and may therefore be said, in some sense, to co-operate with the Deity, and to advance as far as in our power the plan of Providence. (TMS III.5.7)

Tähän liittyen Davis (1990, 94–97) nostaa myöhemmin esille näkökannan, jota kutsutaan tutkijoiden keskuudessa myös Smithin harhateoriaksi (Macfie, 1959, 89; Macfie - Raphael, 1976, 8; 15). Vaurauden ja vaikutusvaltaisen aseman tavoittelu osoittautuu lopulta perin turhamaiseksi ja pinnalliseksi esimerkiksi suhteessa turvallisuutta sekä mielen ja ruumiin hyvinvointia lisääviin pyrkimyksiin, mutta tätä asiaa koskeva harha pitää ihmiset ahkerina ja toimeliaina (TMS IV.I.8–9). Ihmiset harhautuvat pitämään toisarvoisia seikkoja pyrkimystensä kohteena, joskin samalla yhteiskunnan hyvinvointi lisääntyy näkymättömän käden ohjauksessa:

The pleasures of wealth and greatness, [...] strike the imagination as something grand and beautiful and noble, of which the attainment is well worth all the toil and anxiety which we are so apt to bestow upon it. And it is well that nature imposes upon us in this manner. It is this deception, which rouses and keeps in continual motion the industry of mankind. It is this which first prompted them to cultivate the ground, to build houses, to found cities and commonwealths, and to invent and improve all the sciences and arts, which ennoble and embellish human life. (TMS IV.i.9–10)

Davis (1990, 99) pohtii ”näkyttömän käden” roolia: ohjaako ja auttaako se ihmisiä oikeanlaiseen toimintaan vai onko kyseessä enemminkin harhautus ja silmäkääntötemppe, ”sleight of invisible hand”? Davis katsoo, että Smithin lopullinen päämäärä, yhteiskunnan etu ja edistyminen sekä hyvinvointi, vaatii harhauttamaan ihmisiä ahkeruuteen ja vaurauden kartuttamiseen.

Raphael ja Macfie (1976, 184) tulkitsevat ”näkyttömän käden” huolehtivan siitä, että yhteiskunnan tai yhteisön yhteinen etu toteutuu tekojen päämääränä. Tämä tapahtuu itse toimijoiden siitä tietämättä ja siihen tietoisesti pyrkimättä. Toimijat tietämättään ja tarkoittamattaan edistävät kanssaihmistensä hyvinvointia. Hyvinvoinnin lisääntyminen lisää ihmisten onnellisuutta. Smithin sanoin ”näkyttömän käsi” siis huolehtii, että kaikki saavat nauttia vauraudesta ja etenkin se huolehtii siitä, että elämä olisi onnellista, mikä inhimillisessä elämässä juuri on tärkeintä. Onnellisen elämän takaa ”ease of body and peace of mind”. Smithin mukaan aineellinen yltäkylläisyys ei välttämättä takaa sitä, vaan usein jopa estää ihmistä saavuttamasta mainittua levollista tilaa:

The capacity of [the landlord`s] stomach bears no proportion to the immensity of his desires, and will receive no more than that of the meanest peasant. The rest he is obliged to distribute among those, who prepare, in the nicest manner, that little which he himself makes use of, among those who fit up the palace in which this little is to be consumed, among those who provide and keep in order all the different baubles and trinkets, which are employed in the economy of greatness; all of whom thus derive from his luxury and caprice, that share of the necessaries of life, which they would in vain have expected from his humanity or his justice. The produce of the soil maintains at all times nearly that number of inhabitants, which it is capable of maintaining. The rich only select from the heap what is most precious and agreeable. They consume little more than the poor, and in spite of their natural selfishness and rapacity, though they mean only their own conveniency, though the sole end which they propose from the labours of all the thousands whom they employ, be the gratification of their own vain and insatiable desires, they divide with the poor the produce of all their improvements.

Seuraavaksi Smith introdusoi itse ”näkyttömän käden” käsitteen:

They are led by *an invisible hand* to make nearly the same distribution of the necessaries of life, which would have been made, had the earth been divided into equal portions among all its inhabitants, and thus without intending it, without knowing it, advance the interest of the society, and afford means to the multiplication of the species. When Providence divided the earth among a few lordly masters, it neither forgot nor abandoned those who seemed to have been left out on the partition. These last too enjoy their share of all that it produces. In what constitutes the real happiness of human life, they are in no respect inferior to those who would seem so much above them. In ease of body and peace of mind all the different ranks of life are nearly upon a level, and that beggar, who suns himself by the highway, possesses that security which kings are fighting for. (TMS IV.i.10–11 – kurs. RK)

Ahmad (1990, 65) puolestaan näkee Smithillä TMS-teoksessa kaksi eri ”näkymätöntä kättä”. Ensimmäinen ”käsi” on heti tekstiotteen alussa. Se rajoittaa ”landlordin” vatsan kokoa. Rajaton ruokahalu ja itsekkyyys aiheuttaisivat muutoin tuhansien muiden ihmisten menehtymisen. ”Näkymätön käsi” suojelee itsekkyyden tuhoavalta vaikutukselta. Itsekkyydellä on tässä kielteinen vaikutus. Kuten Ahmad huomauttaa, tämä muistuttaa Thomas Hobbes’in ja John Locken pohdintoja itsekkyyden haittavaikutuksista. Miten yhteiselo ylipäättään on mahdollista? Hobbes’in vastaus on ihmisten *prudence*, joka mahdollisti sopimusten tekemisen (yhteiskuntasopimus). Lockella puolestaan itsekkyyden aiheuttamilta katastrofeilta suojaa järki (reasonableness). Ahmadin (1990, 64) mukaan Smithin kohdalla itsekkyyttä ei tämän tekstiotteen perusteella rajoita mikään mentaalinen kyky tai ominaisuus kuten Lockella ja Hobbes’illa, vaan täysin fyysinen seikka, hänen vatsansa koko.

Itse olisin taipuvainen ajattelemaan, että Smith, puhuessaan rikkaan ”landlordin” vatsan koosta ja rajallisesta kulutuskyvystä, on halunnut käyttää konkreettista ja helposti ymmärrettävää esimerkkiä yhden ihmisen kulutuskyvyn rajallisuudesta yleensä, ei ainoastaan ravinnon suhteen. Ravinnon käyttöä esimerkkinä voisi selittää myös sillä, että Smithin aikana juuri maanviljelyn tehostumisella oli merkittävä rooli työn jaon ja teollisen vallankumouksen synnylle. (WN II.v.12; 19; 31). Siten maaseudun tuotteet riittivät elättämään kaupunkilaisetkin (WN III.i.2–4).

Ahmadin (1990, 65) tulkinnan toinen ”näkymätön käsi” antaa itsekkyydelle (*self interest*) positiivisen merkityksen. Ensimmäisen ”käden” jäljiltä jää ruokaa ylitse ja toinen ”käsi”

johdattaa sen jakamiseen muille tarvitseville. Kuten Smith oivaltaa, olisi turha odottaa, että rikas jakaisi ylimäärästään inhimillisyyttään tai oikeudentunnossaan. Olisi kuitenkin haaskausta heittää mitään pois. Sen sijaan vauraudella (ylimääräisellä ruualla) voi ylläpitää palvelusväkeä, joka huolehtii vauraan talon kaikista killuttimista ja helyistä. Palvelusväki myös valmistaa ja asettaa tarjolle kauniisti sen vähän mitä rikkaan vatsa vetää. Rikas tulee tarjonneeksi toimeentulon monille muillekin kuin vain itselleen ja edistää samalla yhteisön ja yhteiskunnan hyvinvointia. Kaikessa itsekkyydessään hän tulee toimineeksi yhteiseksi hyväksi. Hyvin samansuuntaisesti kirjoitti hieman aikaisemmin, vuonna 1723 Bernard Mandeville teoksessaan *Private Vices, Publick Benefits*.

10.3. ”Näkymätön käsi” *Wealth of Nations* -teoksessa

Smith näki, että yhteiskuntaluokkien mahdollisuudet kuluttaa poikkesivat räikeästi toisistaan. WN-teoksessa esimerkiksi kappaleessa *Of the Wages of Labour* hän pohtii työläisten toimeentulon mahdollisuuksia ja on huolissaan suuresta lapsikuolleisuudesta. Smithin päävastustaja hänen kirjoittaessaan WN-teostaan oli Englannissa ja Euroopassa tuolloin vallinnut merkantilistinen systeemi. Se oli monopoleja suosiva ja vilisi erilaisia rajoituksia, sääntöjä, lupia ja lisensejä. Smithille se edusti epäoikeudenmukaista, lyhytnäköistä ja tuottamatonta toimintaa. (Campbell - Skinner - Todd, 1976, 37; Fitzgibbons, 1995, 192)

Entä sitten WN-teoksen ”näkymätön käsi”? Tämän WN-teoksen kohdan on tulkittu tarkoittavan esim. *laissez faire* -opin isyyttä (Viner, 1927). Yhteinen hyvä toteutuu automaattisesti, kunhan markkinavoimat vain saavat määrätä kaikesta täysin vapaasti. Davis (1990, 98) puolestaan tuo esille näkemyksen ”näkymättömästä kädestä” ennemminkin ihmisten harhauttajana kuin ohjaajana tai paimenena. Hän katsoo, että WN-teoksessa kuvattu näkymätön käsi toimii samojen periaatteiden mukaan kuin TMS-teoksessa. Kyseessä on erityistapauksen, taloudellisen sfäärin puitteissa tapahtuvan toiminnan kuvaus. Hänen mukaansa myös harhautusmekanismi on sama. Katsotaanpa mitä Smith kirjoittaa:

As every individual, therefore, endeavours as much as he can both to employ his capital in the support of domestic industry, and so to direct that industry that its produce may be of the greatest value; every individual necessarily labours to render the annual revenue of the society as great as he can. He generally, indeed, neither

intends to promote the publick interest, nor knows how much he is promoting it. By preferring the support of domestic to that of foreign industry, he intends only his own security; and by directing that industry in such a manner as its produce may be of the greatest value, he intends only his own gain, and he is in this, as in many other cases, led by *an invisible hand* to promote an end which was not part of his intention. Nor is it always the worse for the society that it was no part of it. By pursuing his own interest he frequently promotes that of the society more effectually than when he really intends to promote it. I have never known much good done by those who affected to trade for the publick good. It's an affectation, indeed, not very common among merchants, and very few words need be employed in dissuading them from it. (WN IV.ii.9 – kurs. RK)

Tässä ”näkyvätön käsi” ohjaa tuottavuuteen ja tehokkuuteen. Smith kertoo kuinka ihminen pyrkii vain oman voittonsa maksimointiin suosimalla kotimaista tuotantoa tuontitavaran sijaan. Kun kaikki toimivat taloudellisesti tuottavasti, pyrkivät voiton maksimointiin, samalla myös valtion verotulot lisääntyvät. Itsekkyys ajaa tuottavuuteen. Taloudellisesti järkevä toiminta rikastuttaa paitsi toimijoita niin yhteiskuntaa kokonaisuutena.

”Näkyvätön käsi” kuitenkin huolehtii yhteisen hyvän päämäärän toteutumisesta tässä kuten monessa muussakin tapauksessa (”as in many other cases”). Smith viittaa, että on muitakin tapauksia, tapahtumaketjuja joissa ”näkyvätön käsi” on taustavaikuttajana. Toisaalta hän ei käytä ilmaisua: ”kuten kaikissa muissakin tapauksissa”. Näyttää siltä, että on tilanteita joissa ”näkyvätön käsi” lepää laakereillaan, kuten Ahmad (1990, 68) huomauttaa.

Tässä on ehkä sopiva kohta kiinnittää huomiota Smithin teksteissä olevaan yhteiskunnalliseen ulottuvuuteen. Billetin (1976, 205) mukaan keskeinen kysymys, johon WN-teos pyrkii vastaamaan, on: ”Millainen on oikeudenmukainen talous?”. Hän korostaa tasa-arvon, oikeudenmukaisuuden ja vapauden (*equality, justice, liberty*) merkitystä Smithille. Billet katsoo, että WN-teosta on luettu väärin painotuksin kun on keskitytty vain taloudellisen voiton maksimoinnin teemoihin. Hän haluaa korostaa teoksen laajempia poliittisia ja moraalisia ulottuvuuksia liittyen juuri taloudelliseen toimintaan. Smith esimerkiksi kirjoittaa:

The interest of the dealers, however, in any particular branch of trade or manufactures, is always in some respects different from, and even opposite to, that of the public. [...]

The proposal of any new law or regulation of commerce which comes from this order, ought always to be listened to with great precaution, and ought never to be adopted till after having been long and carefully examined, not only with the most scrupulous, but with the most suspicious attention. It comes from an order of men, whose interest is never exactly the same with that of the publick, who have generally an interest to deceive and even to oppress the publick, and who accordingly have, upon many occasions, both deceived and oppressed it. (WN I.xi.p.10)

Toisaalla WN-teoksessa Smith toteaa, kuinka jokaisella on oikeus tehdä omia valintoja (esim. valita ammatti) taloudellisella kentällä, eikä yhteiskunnan tule puuttua tähän. Sen sijaan yhteiskunnalla on kolme erittäin tärkeätä tehtävää ("of great importance"). Sen tulee turvata rauha, suojata yhteisö muiden valtioiden loukkauksilta tai hyökkäyksiltä. Toiseksi sen tulee suojella jäseniään toisiltaan, toisin sanoen estää alistaminen ja epäoikeudenmukaisuus perustamalla tarkka ja täsmällinen oikeuslaitos. Kolmanneksi yhteiskunnan tulee perustaa ja ylläpitää sellaisia julkisia laitoksia ja instituutioita, kuten koulutus, joiden ylläpito yksityisen pääoman varoin ei olisi mahdollista tai kannattavaa. Nämä järjestelyt olisivat kuitenkin yhteiskunnalle kokonaisuutena erittäin kannattavia:

Every man, as long as he does not violate the laws of justice, is left perfectly free to pursue his own interest his own way, and to bring both his industry and capital into competition with those of any other man, or order of men. [...] According to the system of natural liberty, the sovereign has only three duties to attend to; three duties of great importance, indeed, but plain and intelligible to common understandings: first the duty of protecting the society from the violence and invasion of other independent societies; secondly, the duty of protecting, as far as possible, every member of the society from the injustice or oppression of every other member of it, or the duty of establishing an exact administration of justice; and, thirdly the duty of erecting and maintaining certain publick institutions, which it can never be for the interest of any individual, or small number of individuals, to erect and maintain; because the profit could never repay the expence to any individual or small number of individuals, though it may frequently do much more than repay it to a great society. (WN IV.ix.51)

Smith kirjoittaa myös: "No society can surely be flourishing and happy, of which the far greater part of the members are poor and miserable." (WN I.viii.36)

10.4. ”Näkymätön käsi” -tulkintoja

Tutkittaessa ”näkyttömän käden” roolia, tuon roolin sisältöä ja mahdollista moninaisuutta Smithin ajattelussa voidaan ainakin olettaa, että Smith itse ei nähnyt kirjoituksissaan ristiriitoja. Hän julkaisi sekä TMS-teoksesta että WN-teoksestaan useita editioita. Toisissa on enemmän korjauksia ja lisäyksiä, TMS-teoksen viimeisessä editiossa jopa kokonaan uusi kuudes luku. Toisissa on keskitytty enemmän painovirheisiin ja muihin pikkumuutoksiin. Monet muutokset näyttävän olevan vastauksia ja tarkennuksia Smithin ystävien ja kollegoiden kirjeenvaihdossa esittämiin kysymyksiin. *History of Astronomy* oli myös niitä harvoja tekstejä, jota Smith ei kuolinvuoteeltaan määrännyt poltettavaksi. Toisin sanoen hänellä oli kyllin aikaa tehdä muutoksia teksteihinsä, jos katsoi ajattelunsa koherenssin sitä vaativan, oli sitten kyseessä ”näkyttömän käsi” tai jokin muu käsite. Tätä samaa argumenttia on käytetty myös pohdittaessa ns. Adam Smith -ongelmaa.

Ahmadin (1990, 68) mukaan ei voida puhua yhdestä Adam Smithin ”näkyttömästä kädestä”. Hän haluaa korostaa että, kaikki ”näkyttömät kädet” eivät pyri samaan päämäärään, lisäämään inhimillistä hyvinvointia itsekkyyttä välineenään käyttäen. TMS-teoksessa hän näki kaksi eri ”kättä”. Ensimmäisen käden tehtävä oli rajoittaa itsekkyyttä kun taas toinen käytti itsekkyyttä välineenä yleisen hyvän saavuttamisessa. WN-teoksen näkyttömän käsi pyrkii ohjaamaan yhteiseen hyvään mutta samaa ei voi sanoa *History of Astronomy* -tekstin ”näkyttömästä kädestä”. Hän toteaa kuitenkin, ettei näe tilanteessa ristiriitaa. Eri teksteissä esiintyvät ”näkyttömät kädet” eivät ole toisiaan poissulkevia vaan voisivat kuulua samalle näkyttömälle voimalle tai vaikuttajalle.

Davis (1990, 95) korostaa Smithin ”näkyttömän käden” merkitystä yksityisten ja yhteisöllisten etujen yhteen sovittajana. Sen tehtävänä voitaisiin nähdä harmonian tuottaminen. Hänen mukaansa (ema., 98) Smith pyrkii rakentamaan ”a doctrine of harmonious order in nature, under divine guidance”. Davis näyttäisikin rinnastavan ”näkyttömän käden” jumalan ohjaukseksi.

Kiinnostavan näkökulman keskusteluun Davis (1989, 317–318) tuo vertaillen Adam Smithin ”näkyttömän kättä” Hegelin ”järjen viekkautteen”. Molemmat katsovat, että itsekkäistä teoista talouden alueella on seurauksia, jotka ylittävät ilmeiset haitat. Hän tutkailee tätä ajatuksenkulkua, miten teoista voi syntyä, jotakin mitä ne eivät itse sisällä, teot ovat enemmän

kuin toistensa summa. Hän näkee ongelmallisena sen, kuinka yhteisen hyvän ja itsekkyyden yhteensovittaminen Smithillä (kuten myös Hegelillä) jää jonkin korkeamman voiman vastuulle, vaikka kyseessä on hyvin inhimillinen päämäärä. Hän katsoo, että tällainen asetelma ei rohkaise eikä ohjaa järkevää tutkimusta, joka koskee keskeisiä ongelmia inhimillisessä ja taloudellisessa kanssakäymisessä. Choi (1990, 148) puolestaan liittää tulkinnat ”näkymättömän käden” roolista ja merkityksestä läheisesti kysymykseen sympatian ja taloudellisen hyödyn maksimoimisen yhteensovittamisesta. Toisin sanoen ”näkymätön käsi” ehkä pystyisi ratkaisemaan myös Adam Smith -ongelman.

Smithin ajattelu näyttää lähtevän liikkeelle siitä realistisesta huomiosta, että ihmiset toimivat itsekkäistä lähtökohdista. He haluavat säilyä hengissä, he haluavat parantaa toimeentuloaan ja tekevät työtä sen eteen. He myös halajavat sosiaalista hyväksyntää, mikä sekkin on itsekkästä. Se kuitenkin ohjaa ihmisiä toimimaan moraalisaäntöjen mukaan. Näitä eri ilmiöitä Smith kutsuu luonnon asettamaksi tilaksi, järjestykseksi eli *natural order* tai *hidden chain of events*. Smithin käyttämä ’luonnon’ käsite on tietenkin ajalleen tyypillisesti paljon laajempi kuin omamme. Ehkä parhaiten käsitteen laajuuden voi hahmottaa ajattelemalla, että kyse on asioiden ’luonnosta’, siitä millaisia ne ovat ’itsenäin’, ts. kyse on niiden konstituutiosta ja rakenteesta. Lisäksi Smithin teksteissä on ainakin taustalla olemassa Jumala tai Jumaluus, *Deity* tai *Providence*, kaiken olevaisen luojana, ”luonnollisen järjestyksen” tai järjestelmän arkkitehtina. Mutta onko Smithillä vain yksi ”näkymättömän käden” käsite ja mihin ”näkymätön käsi” eri esiintymisyhteyksissään kuuluu, onko se metafora ’luonnon’ järjestelmälle, onko se oma itsenäinen voimansa vai onko kyseessä lopultakin Jumalan käsi?

Oman kiinnostavan lisänsä keskusteluun tuo Vaughnin (1987, 170–171) analyysi Smithin ”näkymättömän käden” kolmiportaisesta rakentumisesta. Ensin on huomio siitä, että ihmisten teoilla on usein ennakoimattomia ja tahattomia seurauksia. Seuraavaksi todetaan näiden tekojen tahattomien seurauksien muodostavan oikeanlaisissa olosuhteissa järjestelmän tai systeemin, jonka ihminen kykenee hahmottamaan ja joka näyttää jonkin älykkään olennon suunnittelemalta. Kolmas vaihe on se, että tämä systeemi on osallisilleen suotuista tavalla, jota he eivät tarkoittaneet mutta, jonka he näkevät kuitenkin toivottavana ja haluamisen arvoisena.

Vaughn (ema.) mukaan ihmisten suunnitelmien tahattomat seuraukset tulevat tieteellisesti kiintoisiksi, kun ajatellaan yksittäisten ihmisten itsenäisten tekojen voivan synnyttää ymmärrettävissä olevia säännönmukaisia yhteiskunnallisia prosesseja. Hän katsoo jonkinlaisen

”näkymättömän käden” -käsitteen välttämättömäksi yhteiskuntatieteelle. Muutoin sosiaalisten instituutioiden ja käytäntöjen syntyä ihmisten tarkoituksellisten tekojen sivutuotteena voidaan kuvata ja selittää vain, joko ennustettavissa oleviksi tietoisiksi ihmisen suunnitelmiksi tai ihmisen kokemusmaailman ulkopuolisen luonnollisen tai yliluonnollisen ilmiön tuotteeksi. Hän kehottaa kiinnittämään huomiota myös seuraavaan seikkaan: ihmisten tekojen tahattomana seurauksena syntyvän järjestelmän mielekkyys riippuu viimekädessä niistä vallitsevista olosuhteista (lait ja muut instituutiot, käytännöt), joissa ihmiset toimivat, ja niistä todellisista vaihtoehdoista, joita ihmisillä on.

Lisa Hill puolestaan (2001, 1–4) katsoo artikkelissaan *The hidden theology of Adam Smith* Smithin yhteiskunnallisen ja taloudellisen filosofian olevan teologista ja juuri teologisuuden ansiosta Smithin ajattelu ja teoriat ovat yhtenäisiä. Hänestä on virhe nähdä Smithin ajattelu sekulaarina, materialistisena tai evolutionistisena. Sen sijaan Smithin teoria olisi nähtävä teleologisena, päämääränään ihmisen onnellisuus. Hill (ema., 6–13; 22) pitää ”näkymätöntä kättä” Smithin teorian yhdistävänä tekijänä ja samalla myös jumalallisena voimana, joka vaikuttaa luonnonlakien muodossa (*design principle*). Hill siteeraakin Smithiä: ”The administration of the great system of universe [...] the care of the universal happiness of all rational and sensible beings, is the business of God, and not of man” (TMS VI.ii.3.6).

James Alvey (2004, 626–627) kritisoi Lisa Hillin näkemystä erityisesti siitä, että hänen perustelemansa teleologisuus ja ajatus taustalla vaikuttavasta ’jumalallisesta suunnitelmasta’ (providential design), tekevät myös ihmisten virheistä ja puutteista ’suunniteltuja’. Tällöin ihmisille ei jää mahdollisuutta vaikuttaa asioiden kulkuun. Esimerkkinä Alvey voisi mainita vaikkapa työnjaon mukanaan tuomat Smithinkin mainitsemat negatiiviset seikat. Alvey huomauttaa myös, että on ristiriitaista ajatella ’luonnon’ päämääräksi jatkuvaa vaurauden, onnellisuuden ja väestön kasvua; tosiasialla luonto ei sitä kestäisi.

John Reeder (1997, xvi) puolestaan katsoo, ettei edes Smithin TMS-teosta voi pitää todisteena Smithin uskonnollisuudesta. Hänen mukaansa Smith varoi korostamasta epäkristillisiä, stoalaisdeistisiä näkemyksiään käyttämällä ajalleen tyypillisiä eufemismeja, koska halusi varoa herättämästä voimakasta paheksuntaa. Editoidessaan TMS-teostaan Smith itse asiassa vähensi viittauksia Jumalaan. Reeder viittaa teoksen ehkä uskonnollisimpaan kappaleeseen II.ii.3.12, josta – samoin kuin seuraavastakin (II.iii.intro.i) – Smith on jättänyt kuudennessa editiossa pitkäkötköt kappaleet pois, joissa esiintyy usein termi *Deity*, *God* tai *Creator*. Sen sijaan Smith

tekee kuivakan huomion rinnasten uskonnon ja taikauskon (tavalla, joka tuo mieleen David Humen): ”In every religion, and in every superstition that the world has ever beheld, accordingly, there has been a Tartarus as well as an Elysium; a place provided for the punishment of the wicked, as well as one for the reward of the just.” (ks. myös TMS, Appendix II, s. 383–401) TMS-teoksen kohdissa VII.ii.29 ja III.3.9 sekä kirjeessään Alexander Weddeburnille (14. Elokuuta 1776, Corr., nro 163, s. 203–204) Smith taasen puhuu uskonoppineista ja ’uskovaisista’ kuvaten heitä ”kitiseviksi kristityiksi” (*whining christians*).

Loppujen lopuksi huomaa ihmetteleväni kuinka valtavan laajan, moniäänisen ja sekä uskonnollisesti että ennen kaikkea poliittisesti latautuneen keskustelun Adam Smithin mittavasta tuotannosta löytyvät kokonaista kolme mainintaa ”näkyvästä kädestä” ovatkaan saaneet aikaan. Filologisesta lähtökohdasta tutkittuna se ei tuntuisi antavan moiseen aihetta. Mutta ehkä kiinnostavaa onkin juuri tuo epäsuhta ja sen historiallinen kehittyminen.

11. Keskustelua Adam Smith -ongelman merkityksestä tänään

Taloustieteessä Smithiä kunnioitetaan tieteenalan perustajana ja oppi-isänä. Esimerkiksi *The Penguin Dictionary of Economics* (Bannock - Baxter - Rees, 1984, 72) aloittaa hakusanan *Classical economics* juuri Adam Smithistä ja WN-teoksen julkaisemisesta. *A History of Economic Thought* -teos (Roll, 1938, 138–172) puolestaan kuvaa tarkasti Smithin merkitystä ja ansioita yli kolmella kymmenellä sivulla. Smithin mainitaan paitsi luoneen edellytykset taloustieteen kehitykselle määrittelemällä tieteenalan keskeiset käsitteet, mutta tekstissä korostetaan myös Smithin työn syvempiä yhteiskuntafilosofisia oletuksia. (emt. 171) Harvaan teokseen on vedottu yhtä usein perusteltaessa kulloistenkin talouspoliittisten päätösten taustalla olevia poliittisia, sosiaalisia ja ideologisia päämääriä. Historiansa aikana teoksesta on esitetty mitä moninaisimpia johtopäätöksiä ja tulkintoja. Teosta on luettu vaikka keynesiläisenä, neoliberalistisena tai uusoikeistolaisena teoksena, kuten Copley osuvasti huomauttaa (1995, 1–3).

Adam Smithin WN-teos ilmestyi muuten samana vuonna 1776, kun Ison-Britannian 13 siirtokuntaa julistautuivat itsenäiseksi nimellä Amerikan Yhdysvallat. Smithin vaikutuksesta Amerikan historiaan ja amerikkalaisten hellimän vapaan kilpailun ideologian asemaan kertoo

paljon *The Oxford Companion to United States History* (Boyer, 2001), joka mainitsee Adam Smithin peräti yhdeksän hakusanan kohdalla, kuten *Economics, Foreign Trade, US, Laissez Faire, Liberalism, Productivity*. Artikkeleissa mainitaan niin WN-teos kuin ”näkömätön käsikin”. Sama toistuu Jonathan Hughesin kirjoittamassa *American Economic History* (1983) teoksessa. Nykymaailmassa vapaan kilpailun tuottamat edut ja hyödyt tuntuvat monissa keskusteluissa ottavan itsestään selvänä pidetyn totuuden aseman oli kyse sitten kouluruokailusta, junaliikenteestä tai postin kulkemisesta. Ainakin siltä osin näyttää selvältä, että Adam Smithin ajattelu ja teorit vaikuttavat jokapäiväisessä elämässämme. Kysymys kuuluukin, kuinka hyvin Smithiä ja hänen ajatteluaan kokonaisuutena on ymmärretty tai haluttu ymmärtää.

Adam Smithin aivoituksista käyty keskustelu on kiinnostava paitsi historiallisesti myös ajankohtaisuutensa vuoksi. Erityisesti nykyisessä maailmantalouden tilanteessa on virinnyt keskustelua niistä arvoista ja periaatteista, joiden varassa ja joihin perustuen taloutemme toimii. Lama on herättänyt monet kysymään, miten ja miksi tilanne voi kääntyä näinkin huonoksi, miten tästä selvitään ja ennen kaikkea miten vastaavan tilanteen voisi tulevaisuudessa välttää tai sen vaikutuksia lieventää.

Kaitz (2008) kommentoi *American thinker* -aikakauslehdessä julkaistussa artikkelissaan Adam Smith -ongelmaa kutsuen sitä Obaman Adam Smith -ongelmaksi. Kaitz kuvaa kuinka Obama on harhautunut kuvittelemaan, että yhteiskunnallista hyvää voi lisätä lain voimalla. Kaitzin tulkinnan mukaan hyvän ja hyväntahtoisuuden toteutuminen yhteiskunnassa edellyttää vapautta, ketään ei voi lainvoimalla siihen pakottaa. Kaitz katsoo, että lainsäädäntö on tärkeä väline takaamaan oikeudenmukaisuuden, mutta rajoittavia lakeja säädettäessä on varottava vapauden liiallista rajoittamista. Hän nimeää artikkelissaan Adam Smithin ’kapitalismin isäksi’ ja kuvaa häntä mieheksi, joka muutaman viimevuosisadan aikana on enemmän kuin kukaan muu muovannut maailmaa, jossa elämme, sellaiseksi kuin se nyt on. Kaitz kehottaa perehtymään Adam Smithin oppeihin – mitä tulee toimivan talouden toimintaperiaatteisiin – arvostellessaan hyvinkin kärjekkäästi nykyisen Amerikan presidentin Barak Obaman arvoja ja toimintaperiaatteita sekä tavoitteita amerikkalaisen yhteiskunnan hyväksi. Kaitz katsoo Obaman jättävän tyystin huomiotta sen Smithin todistaman seikan, että talous toimii parhaiten ja koko yhteiskunta voi parhaiten, kun mihinkään ei yhteiskunnan taholta juuri puututa vaan annetaan markkinoiden toimia vapaasti omalla painollaan, ”näkömättömän käden” huolehtiessa parhaasta mahdollisesta lopputuloksesta. Kaitzin mukaan Smith pitää ihmisen tärkeimpänä hyveenä vapautta – vapautta huolehtia itsestään niin hyvin kuin taitaa.

Amartya Sen (2009) puolestaan analysoi artikkeleissaan *Capitalism Beyond the Crisis* todella kiinnostavasti lamaa edeltävää talouspolitiikkaa etenkin USA:ssa ja siihen liittyneitä rajoittuneita käsityksiä Adam Smithin ajattelusta. Sen toteaa, että nyt kun on vihdoon pysähtytty miettimään, mistä näin mittava lama on saanut alkunsa, on myös aika lukea Smithiä huolellisemmin. Hän lisää, että kenties Smithin teksteihin olisi kannattanut perehtyä huolellisesti ja laajemmin jo aiemmin, kun kerran hänen nimissään tiettyjä toimintatapoja valittiin. Kenties taloudellinen tilanne olisi nyt ainakin jossain määrin toisenlainen. Sen näkee Smithin oppien voineen ehkäistä nykyisen kaltaisen tilanteen sekä tulevaisuuden talouspolitiikan voivan hyötyä Smithin opeista.

Samaan aikaan kun rahoitusmarkkinat kehittyivät yhä spekuloiemmiksi ja riskit kasvoivat, kaikkea lainsäädäntöä, valvontaa ja ohjeistusta enemminkin karsittiin kuin lisättiin. Vannottiin vapaasti toimivien markkinoiden nimeen, uskottiin tuottavuuden ja kannattavuuden tuovan kaiken hyvän tullessaan. Sen huomauttaa, kuinka näin Smithin nimissä sivuutettiin hänen muut tärkeät huomionsa markkinoiden toiminnasta. Ensinnäkin Smithin mukaan markkinoiden toiminta ylipäättänsä perustuu luottamukselle. Kun yritykset, pankit, lainaajat ja rahoittajat voivat luottaa toistensa sanaan; kun toimiminen rehellisesti on helpompaa ja kannattavampaa kuin epärehellisyys ja korruptio, niin liiketoiminta on vilkasta, kasvaa ja tuottaa. Smith kirjoittaa:

When people of any particular county have such confidence in the fortune, probity, and prudence of a particular banker, as to believe that he is always ready to pay upon demand such of his promissory notes as are likely to be at any time presented to him; those notes come to have the same currency as gold and silver money, from the confidence that such money can at any time be had for them. (WN I,II ii.28)

Nykyisen laman vaikutukset voivat olla dramaattiset tavalliselle ihmiselle, riippuen siitä missä määrin esimerkiksi terveydenhoito ja sairausvakuutukset on yksityistetty ja miten yhteiskunta on työttömyyteen ja työttömyyskorvauksiin varautunut. Smith toi useassa yhteydessä esille huolensa huonompiosaisten asemasta ja hyvinvoinnista. Työttömyyden kohdanneista Smith kirjoittaakin huolestuneena:

The new unemployed, would either starve, or be given to seek a subsistence either by begging, or by the perpetration perhaps of the greatest enormities, [...] want, famine, and mortality would immediately prevail... (WN I.I.viii.26)

Smithillä oli siis muitakin arvoja kuin voitto tai tuotto (*profit*). Voittoa tärkeämpänä ihmiselle Smith piti prudentiaalisuutta ”humanity, justice, generosity, and public spirit are the qualities most useful to others” (TMS IV.2.9).

Sen (ema.) toteaa ykskantaan, että Smithiä on luettu valitettavan hatarasti, jos ollenkaan, mikä ei kuitenkaan ole estänyt siteeraamasta pontevasti Smithiä.

Jonathan Wight (2002) on tahollaan tehnyt kiinnostavan analyysin Smith-viittauksista tieteellisissä julkaisuissa vuosina 1970–1997. Smithiä käsittelevä artikkelit sekä viittaukset häneen ovat kasvaneet jatkuvasti, jopa suhteutettuna tieteellisten julkaisujen määrän kasvuun. Smithiä käsittelevien artikkelien määrä on tuona aikana lähes kolminkertaistunut ja viittausten määrä lähes nelinkertaistunut. Tämä on kiinnostavaa, kun otetaan huomioon, että esimerkiksi taloustieteen opetuksessa on viimeisen viidenkymmenen vuoden aikana vähennetty taloustieteen historian opiskelun resursseja. Keskustelua Smithistä käydään paitsi taloustieteellisissä julkaisuissa niin myös sosiologian, psykologian, filosofian sekä lakitieteen aloilla.

Toinen kiinnostava seikka on kiinnostuksen lisääntynyt kohdistuminen Smithin TMS-teokseen. Smithin teosten käytännönläheinen, yhteiskunnallinen, institutionaalinen sekä eettinen moniulotteisuus näyttääkin ohjaavan nykytaloustieteilijöitä sisartieteiden pariin. Esimerkiksi oikeudenmukaisuuden periaatteen tärkeä asema Smithin teoriassa on vaikuttanut taloudellisen kasvun ja kehityksen lainsäädännöllisten, institutionaalisten sekä kulttuurisien edellytysten tutkimiseen. (ema., 74–77) Tribe (1999, 627) esimerkiksi on varma, että Smithillä on taloustieteelle vielä paljon annettavaa uusien näkökulmien muodossa. Pack (1991) sekä Werhane (1991) puolestaan edustavat kantaa, jonka mukaan Smith ei voisi hyväksyä kapitalismia sellaisena, kuin se nyt toteutuu. Samoilla linjoilla on myös Alvey (1998, 444–447) artikkelissaan *Adam Smith's Higher Vision of Capitalism*. Alvey haluaa koulutuksen merkityksen lisäksi nostaa esille toimivan yhteiskunnan ominaisuutena kansalaisten onnellisuuden. Yhteiskunnallisen turvallisuuden ja järjestyksen, taloudellisen ja uskonnollisen vapauden lisäksi onnellisuus rakentuu kokemukselle ystävydestä, hyväntahtoisuudesta ja keskinäisestä arvostuksesta.

Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että ilman Saksassa käynnistynyttä ”Das Adam Smith Problem” -keskustelua ja sen synnyttämää pyrkimystä tutkia ja ymmärtää Smithin tuotantoa kokonaisuutena, Adam Smith olisi todennäköisesti hautautunut taloustieteen historian pölyyn pelkkänä vapaan kaupan ja *laissez faire* -periaatteen innokkaana puolestapuhujana. Riippumatta

siitä, mitä mieltä mahdollisesta ristiriidasta Smithin teosten välillä ollaan, niin Adam Smith -ongelman voidaan kuitenkin sanoa synnyttäneen modernin Smith-tutkimuksen. Smithin ajattelun laaja-alaisuus ja teorioiden kattavuus ovat saaneet ansaitsemaansa huomiota ja arvostusta. Nykyään Smithillä onkin tunnustettu ja merkittävä asema yhteiskunnan ja inhimillisen toiminnan teoreetikkona, kuten Tribe toteaa. (Tribe, 2008, 514).

Viime vuosien uudempi Smith-tutkimus onkin löytänyt uuden tavan lähestyä Smithin tekstejä ja Adam Smith -ongelmaa. Evenskyn (1987, 175) mukaan Adam Smith -ongelma on kaksitasoinen. Ensiksi on kysymys Smithin ajattelun yhdenmukaisuudesta ja toiseksi on kysymys hyveellisestä yhteiskunnasta, jota kysymystä hän nimittää myös Mandevilleläiseksi paradoksiksi. Miten 'oma etu' ja yhteinen hyvä ovat sovittavissa yhteen?

Näyttääkin siltä, että pohjimmiltaan Smith-ongelmassa on kyse yhteiskuntamme rakenteellisesta ongelmasta: miten sovittaa yhteen toisten huomioon ottaminen niin yksityisellä, kuin yhteiskunnallisella tasolla ja samalla noudattaa tehokkuuden, taloudellisuuden ja tuottavuuden vaatimuksia? Miten toteutetaan yhteiskunta tai maailma, jossa onnellisuus ja toimeentulo ovat tasaisemmin jakautuneet kuin nyt? Kyse ei siis ole ensi sijassa Adam Smith -ongelmasta vaan todellisuuttamme koskevasta ongelmasta.

Lähteet:

Ahmad, S. (1990) Adam Smith's Four Invisible Hands. Teoksessa: Cunningham Wood, J. (toim.) *Adam Smith: Critical Assesments*, Second Series. Vol. VII. London, New York: Routledge 1994. 63–69.

Alvey, J. E. (1998) Adam Smith's Higher Vision of Capitalism. *Journal of Economic Issues*. Vol. Xxxii, nr. 2, June. 623–628.

Anchor, R. (1967) *The Enlightenment Tradition*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

Arponen, A. (1985) Selitykset. Teoksessa: Gia-Fu Feng, English, J. (toim.) *LaoTse, Dao De Jing. Salaisuuksien tie*. Helsinki: WSOY.

Ashley, W. J. (1898) Inroduction. Teoksessa: Turgot, A. R. J. (1770) *Refletions on the Formation and the Distribution of Riches*. New York: August M. Kelley Publishers 1971. v–xiii.

Bannock, G., Baxter, R. E. & Rees, R. (1984) (toim.) *The Penguin Dictionary of Economics*. New York: Penguin Books.

Billet, L. (1976) The Just Economy: The Moral Basis of the Wealth of Nations. Teoksessa: Cunningham Wood, J. (toim.) *Adam Smith: Critical Assesments*, Vol. VII. London, Canberra: Croom Helm 1994. 205–220.

Black J. & Porter R. (1994) (toim.) *The Penguin Dictionary of Eighteenth-Century History*. London: Penguin Books.

Bonar, J. (1894) *A Catalogue of the Library of Adam Smith*. New York: Augustus M. Kelley Publishers 1966.

Boyer, P. S. (2001) (toim.) *The Oxford Companion to United States History*. Oxford: Oxford University Press.

Broadie, A. (1997) (toim.) *The Scottish Enlightenment. An Antology*. Edinburgh: Canongate Books.

Broadie, A. (2001) *The Scottish Enlightenment. The Historical Age of the Historical nation*. Edinburgh: Birlinn Limited.

Brown, V. (1994) *Adam Smith's Discourse. Canonity, Commerce and Conscience*. London, New York: Routledge.

Bryce, J. C. (1983) (toim.) Introduction. Teoksessa: Smith, A. (1723–1790) *Lectures on Rhetoric and Belles Lettres*. Indianapolis: Liberty Classics 1985. 1–37.

Buchan, J. (2006) *The Authentic Adam Smith, His Life and Ideas*. New York: W.W. Norton 2007.

Buckle, H. T. (1861) *History of Civilization in England*. D. Appleton and Co. [Internet Archive: American Libraries].

Campbell, R. H. & Skinner, A. S. (1982) *Adam Smith*. New York: St. Martin's Press.

Campbell, R. H., Skinner, A. S. & Todd, W. B. (1976) (toim.) General introduction. Teoksessa: Smith, A. (1776) *An Inquiry to the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Indianapolis: Liberty Classics 1981. 1–60.

Chisick H. (2009) (toim.) *The A to Z of the Enlightenment*. Lanham, Toronto, Plymouth: The Scarecrow Preaa.

Choi, Y. B. (1990) Smith's View on Human Nature: A Problem in the Interpretation of The Wealth of Nations and The Theory of Moral Sentiments. Teoksessa: Cunningham Wood, J. (toim.) *Adam Smith: Critical Assesments*, Second Series. Vol. VII. London, New York: Routledge 1994. 138–150.

Copley, S. (1995) Introduction: The reading of the Wealth of Nations. Teoksessa: Copley, S. & Sutherland, K. (toim.) *Adam Smith's Wealth of Nations*. New Interdisciplinary Essays. Manchester, New York: Manchester University Press. 1–22.

Cropsey, J. (1975) Adam Smith and Political Philosophy. Teoksessa: Skinner, A. S. & Wilson, T. (toim.) *Essays on Adam Smith*. Oxford: Clarendon Press. 132–153.

Davis, J. B. (1989) Smith's Invisible Hand and Hegel's Cunning of reason. Teoksessa: Cunningham Wood, J. (toim.) *Adam Smith: Critical Assessments*, Second Series. Vol. VI. London, New York: Routledge 1994. 300–320.

Davis, J. R. (1990) Adam Smith on the Providential Reconciliation of Individual and Social Interests: Is Man Led by an Invisible Hand or misled by a Sleight of Hand? Teoksessa: Cunningham Wood, J. (toim.) *Adam Smith: Critical Assessments*, Second Series. Vol. VII. London, New York: Routledge 1994. 90–101.

Dickey, L. (1986) Historizing the "Adam Smith Problem": Conceptual, Historiographical, and Textual Issues. *The Journal of Modern History*. Vol. 58, nr. 3. 579–609.

Downie, R. S. (1994) Introduction. Teoksessa: Hutcheson, F. *Philosophical Writings*. Dent, J. M. Lontoo & C. E. Tuttle, Vermont: Everyman. xvii–xlv.

Evensky, J. M. (1987) The Two Voices of Adam Smith: Moral Philosopher and Social Critic. Teoksessa: Cunningham Wood, J. (toim.) *Adam Smith: Critical Assessments*, Second Series, Vol. VI. London, New York: Routledge 1994. 175–195.

Fitzgibbons, A. (1995) *Adam Smith's System of Liberty, Wealth and Virtue*. Oxford: Clarendon Press.

Frey, B. S. & Stutzer, A. (2002) The Economics of Happiness. *World Economics* vol.3, nro.1 Jan–March. 1–17.

Groenewegen, P. D. (1977) Adam Smith and the Division of Labour: A Bicentenary Estimate. Teoksessa: Cunningham Wood, J. (toim.) *Adam Smith: Critical Assesments*, Vol. III. London, Canberra: Croom Helm 1983. 558–572.

Göçmen, D. (2007) *The Adam Smith Problem. Human Nature and Society in The Theory of Moral Sentiments and The Wealth of Nations*. London, New York: Tauris Academic Studies.

Haakonssen, K. (2006) (toim.) *The Campridge Companion to Adam Smith*. Gambridge: University Press.

Haldane, R. B. (1887) *Lyfe of Adam Smith*. London: Walter Scott [Internet Archive: California Digital Library].

Hamilton, A. (1791) Report on the Subject of Manufactures. Works of Hamilton. [Constitution. org/ah/rpt_manufactures.pdf].

Hill, L. (2001) The hidden theology of Adam Smith. *European Journal of Economic Thought* 8:1 1–29 Spring. 1–29.

Hobson, J. M. (2004) *The Eastern Origins of Western Civilisation*. Cambridge University Press: Cambridge.

Hughes, J. (1983) *American Economic history*. Glenview: Scott Foresman.

Kaitz, E. (2008) Obama`s Adam Smith Problem. *American Thinker*, Nov. 01.

Keynes, J. M. (1938) Adam Smith as Student and Professor. Teoksessa: Cunningham Wood, J. (toim.) *Adam Smith: Critical Assesments*, Vol. I. London, Canberra: Croom Helm 1984. 75–86.

Knies, K. (1853) *Die Politsche Ökonomie vom Standpunkte der geschichtlichen Methode*. Braunschweig: C. S. Schwetschke und son. [Internet Archive: European Libraries].

List, F. (1841) *Das Nationale System der Politischen Ökonomie*. [The Online Library of Liberty: German Library of Liberty].

Macfie, A. L. (1959) Adam Smith's Moral Sentiments as Foundation for his Wealth of Nations. teoksessa: Cunningham Wood, J. (toim.) *Adam Smith: Critical Assesments*, Vol. II. London, Canberra: Croom Helm 1983. 87–104.

Macfie, A. L. & Raphael, D. D. (1976) Introduction. Teoksessa: Smith, A. (1759) *The Theory of Moral Sentiments*. Indianapolis: Liberty Press 1982. 1–52.

Mackintosh (1836) Dissertation on the Progress of Ethical Philosophy, chiefly during the seventeenth and eighteenth Centuries. Teoksessa: *The Miscellaneous Works*. New York: D. Appleton 1871 [The Online Library of Liberty].

Manuel, F. E. (1951) *The Age of Reason*. New York: Cornell University Press.

Meek, R. L. (1976) New light on Adam Smith's Glasgow lectures. *History of Political Economy* 8:4, 339–477.

Meek, R. L. (1977) *Smith, Marx & After. Ten Essays in the Development of Economic Thought*. London, New York: Chapman and Hall.

Meek, R. L., Raphael, D. D. & Stein, P. G. (1978) Introduction. Teoksessa: Smith, A. *Lectures of Jurisprudence*. Indianapolis: Liberty Classics 1982.

Mizuta, H. (1967) *Adam Smith's Library: A Supplement to Bonar's Catalogue with a Checklist of the whole Library*. Cambridge: Cambridge University Press.

Montes, L. (2003) Das Adam Smith Problem: Its Origins, the Stages of the Current Debate, and one Implication for our Understanding of Sympathy. *Journal of the History of Economic Thought*, Vol. 25, No. 1. Routledge. 63–90.

Morrow, G. R. (1927) Adam Smith: Moralist and Philosopher. Teoksessa: Wood, J. C. (toim.) *Adam Smith. Critical Assessments*, vol. I London, Canberra: Croom Helm 1984. 168–181.

Nieli, R. (1986) Spheres of Intimacy and the Adam Smith Problem. *Journal of the History of Ideas*. Vol. XLVII, nr. 4, 611–624.

Oncken, A. (1897) The Consistency of Adam Smith. Teoksessa: Wood, J. C. (toim.) *Adam Smith. Critical Assessments*, vol. I London, Canberra: Croom Helm 1984. 1–6.

Otteson, J. R. (2000) The Recurring ”Adam Smith Problem”. *History of Philosophy Quarterly*. Vol.17, nr. 1, Jan. 51–74.

Otteson, J. R. (2002) *Adam Smith’s Marketplace of Life*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pack, S. J. (1991) *Capitalism as a Moral System. Adam Smith’s Critique of the Free Market Economy*. Brookfield: Edward Elgar Publishing Limited.

Pack, S. J. (1997) Adam Smith on the Virtues: A Partial Resolution of the Adam Smith Problem. *Journal of the History of Economic Thought*. 19 (1): 127–140.

Peters-Fransen, I. (2001) The Canon in the History of the Adam Smith Problem. Teoksessa: Forget, E. L. & Peart, S. (toim.) *Reflections on the Classical Canon in Economics*. Essays in honor of Samuel Hollander. Routledge Studies in the History of Economics. London, New York: Routledge. 168–184.

Phillipson, N. (2000) Language, sociability, and history: some reflections on the foundations of Adam Smith’s science of man. Teoksessa: Collini, S. & Whatmore, R. & Young, B. (toim.) *Economy, Polity, and Society*. British Intellectual History 1750 – 1950. Cambridge: Cambridge University Press. 70–84.

Phillipson, N. (2010) *Adam Smith. An Enlightened Life*. London: Penguin Books.

Price, L. L. (1896) Adam Smith and His Relations to Recent Economics. Teoksessa: L.L. Price: *Economic science and practice: or, Essays on various aspects of the relations of economic science to practical affairs*. London: Methuen. 273–295.

- Rae, J. (1895) *Life of Adam Smith*. New Jersey: Augustus M. Kelley Publishers 1977.
- Raphael, D. D. (1985) *Adam Smith*. Oxford: Oxford University Press.
- Raphael, D. D. (1992) Adam Smith 1790: the recalled; the philosopher revived. Teoksessa: Jones, P. & Skinner, A. S. (toim.) *Adam Smith Reviewed*. Edinburgh: Edinburgh University Press. 93–118.
- Raphael, D. D. (2007) *The Impartial Spectator. Adam Smith's Moral Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- Raphael, D. D. & Skinner, A. S. (1980) General Introduction. Teoksessa: Smith, A. *Essays on Philophical Subjects*. Indianapolis: Liberty Classics. 1–27.
- Rawls, J. (1973) *A Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Reeder, J. (1997) (toim.) *On Moral Sentiments. Contemporary Responses to Adam Smith*. Bristol: Thoemmes Press.
- Roll, E. (1938) *History of Economic Thought*. London, Boston: Faber & Faber 1989.
- Ross, I. S. (1995) *The Life of Adam Smith*. Oxford: Oxford University Press.
- Ross, I. S. (1998) (toim.) *On The Wealth of Nations. Contemporary Responses to Adam Smith*. Bristol: Thoemmes Press.
- Scott, W. R. (1937) *Adam Smith as Student and Professor*. New York: Augustus M. Kelley Publisher 1965.
- Sen, A. (2009) Capitalism Beyond the Crisis. *The New York Review of Books*. March 26 – April 8, 2009, Volume LVI, Number 5. 27–30.
- Sen, A. (2010) The Economist Manifesto. *Newstatesman*. 23 April. 1–3.

Skinner, A. S. (1992) Adam Smith: ethics and self-love. Teoksessa: Jones, P. & Skinner, A. S. (toim.) *Adam Smith Reviewed*. Edinburgh: Edinburgh University Press. 142–167.

Skinner, A. S. (1995) Adam Smith and the role of state: education as a public service. Teoksessa: Copley, S. & Sutherland, K. (toim.) *Adam Smith's Wealth of Nations*. New Interdisciplinary Essays. 70–96.

Smith, A. (1776) *An Inquiry to the nature and Causes of the Wealth of Nations*. Vol. I, II. (toim.) Campbell, R. A. & Skinner, A. S. Indianapolis: Liberty Classics 1981.

Smith, A. *Considerations Concerning the First Formation of Languages*. Teoksessa: Smith, A. *Lectures on Rhetoric and Belles Lettres* (toim.) Bryce, J. C. Indianapolis: Liberty Classics 1985.

Smith, A. *The Correspondence of Adam Smith*. (toim.) Mossner, E. C. & Ross, I. S. Indianapolis: Liberty Classics 1987.

Smith, A. *Lectures of Jurisprudence*. (toim.) Meek, R. L., Raphael, D. D. & Stein, P. G. Indianapolis: Liberty Classics 1982.

Smith, A. *Lectures on Rhetoric and Belles Lettres*. (toim.) Bryce, J. C., Skinner, A. S. indianapolis: Liberty Classics 1985.

Smith, A. *The History of Astronomy*. Teoksessa: *Essays on Philosophical Subjects*. (toim.) Wightman, W. P. D., Bryce, J. C. Indianapolis: Liberty Classics 1982.

Smith, A. (1759) *The Theory of Moral Sentiments*. (toim.) Macfie, A. L. & Raphael, D. D. Indianapolis: Liberty Classics 1982.

Stephen, L. (1876) *History of English Thought in the Eighteenth Century*. G. P. Putnam's Sons. Collections of Oxford University [Internet archive: E. J. Pratt Library].

Stewart, D. (1795) *Account of the Life and Writings of Adam Smith LL.D.* Teoksessa Smith, A. *Essays on Philosophical Subjects.* (toim.) Raphael, D. D. ja Skinner, A. S. Indianapolis: Liberty Classics 1982.

Teichgraeber III, R. F. (1981) Rethinking Das Adam Smith Problem. *The Journal of British Studies*, Vol. 20, No. 2, Spring, 106–123. The University of Chicago Press. 106–123.

Teichgraeber III, R. F. (2000) Adam Smith and tradition: The Wealth of nations before Malthus. Teoksessa: Collini, R. W., Whatmore, R., Young, B. (toim.) *Economy, Polity, and Society. British Intellectual History 1750–1959.* Cambridge: Cambridge University Press. 85–104.

Thomson, F. J. (2003) The Scottish Enlightenment in Russia. Teoksessa: Remael, A. & Pelsmaekers, K. (toim.) *Configurations of Culture, Essays in honor of Michael Windross.* Antwerpen, Apeldoorn: Garant. 281–291.

Tribe, K. (1999) Adam Smith: Critical Theorist? *Journal of Economic Literature* Vol. XXXVII June. 609–632.

Tribe, K. (2008) ”Das Adam Smith Problem” and the origins of modern Smith scholarship. *History of European Ideas* 34. 514–525.

Vaughn, K. I. (1987) Invisible Hand. teoksessa: Eatwell, J., Milgate, M. & Newman P. (toim.) *The Invisible Hand.* London, New York: Macmillan. 168–182.

Viner, J. (1927) Adam Smith and Laissez Faire. Teoksessa: Cunningham Wood, J. (toim.) *Adam Smith: Critical Assesments*, Vol. I. London, Canberra: Croom Helm 1984. 143–167.

Werhane, P. H. (1991) *Adam Smith and His Legacy for Modern Capitalism.* New York, Oxford: Oxford University Press.

West, E.G. (1976) *Adam Smith. Man and His Works.* Indianapolis: Liberty Press.

Wight, J. B. (2002) The Rise of Adam Smith: Articles and Citations, 1970–1997. *History of Political Economy.* 34:1. Duke University Press. 55–82.

Raphael, D. D. & Skinner, A. S. (1980) Introduction. Teoksessa: Smith, A. *Essays on Philosophical Subjects* (toim.) Wightman, W. P. D. & Bryce, J. C. Indianapolis: Liberty Classics 1982.

Winch, D. (1978) *Adam Smith's Politics*. An Essay in Historiographic revision. Cambridge: Cambridge University Press.

Witztum, A. (1998) A Study into Smith's Conception of the Human Character: Das Adam Smith Promlem Revisited. *History of Political Economy*. Fall 1998; 30, 3. Duke University Press. 489–513.

Yanaihara, T. (1966) (toim.) *A Full Detailed Catalogue of Books Which Belonged to Adam Smith*. New York: August M. Kelley Publishers.